

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

PERZEKUCE KŘESŤANŮ V ANTICKÉM ŘÍMĚ

The Persecution of Christians in Ancient Rome

Konzultant: prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Zpracovatel: Mgr. David Lenský

ZÁŘÍ 2013

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, všechny využití prameny a literatura byly řádně citovány a předkládaná rigorózní práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 9. 2013

Mgr. David Lenský

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. JUDr. Michalu Skřejpkovi, DrSc. za velmi cenné připomínky, odborné rady a poskytnuté konzultace, kterými přispěl k vypracování této práce.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Římské náboženství a křesťanství	8
2.1 Římské náboženství.....	8
2.1.1 Numina	9
2.1.2 Bohové.....	11
2.1.3 Kněží	15
2.2 Státní zásahy proti náboženstvím a kultům	21
2.2.1 Druidové.....	21
2.2.2 Velká matka bohů.....	22
2.2.3 Bacchus	23
2.3 Křesťanství	26
3. Vznik křesťanství v 1. století - počátek perzekucí.....	34
3.1 Židé.....	37
3.2 Židé a křesťanství	40
4. Perzekuce ze strany státní moci bez právního podkladu – od počátku 2. století do poloviny 3. století.....	46
5. Od poloviny 3. století do počátku 4. století: perzekuce postavena na právní základ.....	64
6. Edikt milánský.....	86
7. Obrat - křesťanství se stává státním náboženstvím	99
8. Závěr.....	107
Seznam použité literatury	111
Abstrakt	114
Abstract.....	116

1. Úvod

V celé lidské historii by se jen velmi těžko našlo období, kdy by náboženství nehrálo nějakou roli, třeba i omezenou. Mezi společností a náboženstvím existoval vždy ambivalentní vztah. Právě vztah k bohům ovlivňoval, jak byl ve společnosti určován statut vládnoucí třídy a její nárok na vládu, způsob uctívání bohů a společná identita věřících. Náboženství mělo tedy vliv na formování společenské a politické struktury. Cílem této práce je pochopit vzájemný vztah těchto dvou veličin, a to konkrétně křesťanského náboženství a římského státu a současně představit alespoň v základních obrysech pohnuté dějiny křesťanského náboženství po dobu prvních pěti století její existence. Práce se zabývá křesťanským náboženstvím při pohledu zvenčí, tedy vztahem okolního světa ke křesťanství, k prvním křesťanským společenstvím a současně i důležitými momenty, které charakter tohoto vztahu určovaly. To vše především z pohledu římského práva, neboť právě na území římské říše křesťanské náboženství vzniklo a v jeho rámci se formovalo a rozšiřovalo.

K pronásledování křesťanů docházelo v době, kdy se již římská republika přeměnila na monarchii, říši která po několik dalších staletí ovlivňovala velkou část tehdy známého světa. Přestože nakonec zanikla, zanechala po sobě stopy, které jsou patrné ještě v naší době. A mezi nejvýznamnější pozůstatky římské civilizace patří bezesporu římské právo. Vyspělé římské právo ovlivňovalo i po zániku římské říše vývoj evropských právních systémů.

Právě spojení dějin a práva bylo tím, co mě přivedlo ke zpracování tohoto tématu. V práci se pokusím popsat, jak a kdy k pronásledování křesťanů docházelo, jaké důvody a společenské tlaky uváděly toto pronásledování v život, a které právní nástroje římské úřady při perzekuci křesťanů využívaly.

Dějiny pronásledování křesťanů lze rozdělit do několika etap a podle těchto etap je členěna i tato práce. V počátcích kdy bylo křesťanství chápáno pouze jako zvláštní sekta či odnož židovského náboženství, byla perzekuce ze strany římské říše pouze výjimečná a pronásledování bylo většinou iniciováno samotnými Židy, kteří pronásledované křesťany chápali jako odpadlíky od své víry. Od počátku druhého století do poloviny století třetího se objevují jednotlivé případy perzekucí, nyní již prováděné římskou státní mocí, ovšem bez právního podkladu. V této době se ještě nejedná o centrálně organizované a masově prováděné pronásledování. Od poloviny třetího století je již perzekuce postavena na právní základ, dochází k době

organizovanému celostátnímu pronásledování, které je pro církve velmi nebezpečné. Obrat nastává na počátku století čtvrtého, kdy je roku 313 vydán reskript milánský a křesťanství je od této doby oficiálně tolerováno, v pozdější době dokonce preferováno před starými pohanskými náboženstvími. Závěr práce je věnován zamyšlení nad možnými důvody pronásledování křesťanů v prvních stoletích existence křesťanství a též nad důvody ukončení tohoto pronásledování ve čtvrtém století.

2. Římské náboženství a křesťanství

2.1 Římské náboženství

Výklad by bylo vhodné zahájit krátkým exkurzem do římského náboženství. Popsání charakteru náboženství a vztahu římských občanů k římským bohům nám pomůže pochopit, proč spatřovali v křesťanství něco nového, divného a nepřátelského.

Římské náboženství bylo tvořeno souborem polyteistických představ a legend obyvatel starověkého města Řím. Jeho charakteristickým znakem byla otevřenost při přebírání cizích náboženských myšlenek - což vedlo k neustálému zavádění nových, ale současně i k zanikání starých kultů. Oproti dnešní koncepci (křesťanského) náboženství mělo římské náboženství mnohem širší obsah, z čehož vyplýval jeho přímý vliv na všechny oblasti lidského života.

Římské náboženství podle legend zavedl druhý římský král Numa Pompilius¹ (byl prý i zakladatelem římského kalendáře). Král prý chtěl, aby se jeho lid, který byl hrubý a bojovný, přiklonil k pokojnějšímu životu, neboť byl založen na pevných náboženských pravidlech. V této věci mu radila jeho manželka nymfa Egerie, která pobývala u pramene v blízkosti Říma a s ním se po večerech scházel v nedaleké jeskyni. Král ustanovil Římanům božstva, kterým měli nadále obětovat a určil i posvátné obřady, modlitby, oběti a písně. Také zakázal lidské oběti a vůbec, dával přednost obětem z plodin. Zakázal také zobrazování bohů. Byl to prý právě on, kdo zřídil sbory kněží pontifiků, flaminů, fetiálů, salíů a vestálských panen. Povinnosti jednotlivých sborů sepsal do knihy a tu odevzdal prvnímu pontifikovi maximovi Numovi Martiovi, který měl být od té doby se svými nástupci strážcem náboženství.

Král se zabýval i praktickými otázkami života. Rozdělil mezi občany pozemky, které dobyl Romulus, posvětil mezníky a na Kapitolu zřídil oltář bohu mezi Terminovi. Pro řemeslníky ve městě vytvořil kolegia, ustanovil jim tržiště, oběti i slavnosti a zbudoval na Kapitolu chrám bohyni Fides, která byla strážkyní daného slova. Z konkrétních pravidel, se kterými přišel Numa, lze zmínit například stanovení doby smutku pro římské vdovy, a to na 10 měsíců, přičemž během této doby se nemohly provdat. Kdyby se vdova přesto provdala, musela by obětovat březí krávu.

Numa Pompilius také nechal vystavět chrám boha Januse, který sloužil jako ukazatel, zda je období míru či války. Pokud nebyl Řím se svými sousedy ve válečném

---

¹ Podle řeckého spisovatele Plutarcha, který žil v letech 753 – 673 př. n. l.

stavu, zůstávaly jeho dveře zavřené. Podle Livia zůstaly dveře zavřené po celou dobu jeho panování - výjimečné období římské historie. Staří Římané žili v těsném souladu s přírodou a uctívali různé bůžky a přírodní síly, což jim mělo poskytovat ochranu především před nepříznivými živly. Z jejich vztahu k přírodě vyplývala i úcta Římanů k zemědělské práci, v raných dobách římské občané sami hospodařili na svých polích. Ze vztahu k zemědělství dále vyplývalo uctívání dalších bůžků a sil k zajištění ochrany polí a stád.

2.1.1 Numina

Pro římské náboženství byla v nejstarších dobách charakteristická víra, kterou přebrali od sousedních národů – především Etrusků, Sabinů a Latinů, že každá osoba, místo, věc či děj mají svou božskou sílu. Tyto síly se nazývaly *numina* a jednalo se především o síly ochranné. Mezi těmito *numiny* měly zvláštní postavení ochránci života muže (*genius*) a ženy (*iuno*), duchové předků (*manes*) a ochránci rodinného života (*lares a penates*). Zatímco *lares* měli vztah k určitému místu, *penates* měli vztah k rodině.

Penates byli ochránci rodiny – domácnosti, kterou tvořili rodinní příslušníci. *Penates* mívali v domech své zvláštní oltáře, a to poblíž krbu, který v domě sloužil jako jakýsi azyl, aby se i oni mohli zúčastňovat rodinného života. Penátům byly přinášeny oběti při všech důležitých událostech v rodině, ať už radostných či neradostných. Vedle rodinných *Penates* existovali i *Penates* celého státu, stát sám byl považován za velkou obdobu římské rodiny. Proto se *Penates* rozlišovali na *privati* a *publici*. Státní *Penates* byli uctíváni ve Vestině chrámu.

Lares zůstávali ukotveni k určitému místu. Proto zůstávali v určitém sídle, i když došlo k odchodu rodiny. Jejich svatyně, jakési skříně, byly také umístěny v blízkosti krbu. Ode všech jídel jim bylo obětováno určité malé množství. Existovalo mnoho druhů lárů. Ochránci cestujících se nazývali *Lares viales*, ochránci ve válce *Lares militares*. *Lares* nechránili jen jednotlivá obydlí, ale i městské čtvrti, města i celé státy. Jejich kult se snažil obnovit císař Augustus, jako jeden z bodů své snahy o náboženskou obrodu. Zmínku o *Penates* lze nalézt např. v Životopisech dvanácti císařů, kdy v kapitole věnované Gaiu Caligulovi, zmiňující se o smrti Germanikově, Suetonius píše: „Mnoho však větší a pevnější známky jeho váženosti se objevily při jeho smrti a po smrti. V jeho úmrtní den házeli kameny na chrámy, vyvraceli oltáře bohů,

*někteří vyvrhli rodinné lary na ulici, manželé odkládali děti právě narozené. Ba vykládá se, že i barbari, kteří válčili doma mezi sebou anebo proti nám, jako by šlo o domácí a společný smutek, přivolili k příměří. Někteří malí králové pryč odložili vous a dali svým manželkám ostříhat vlasy na znamení vrcholného žalu. Dokonce i král králů (pozn. parthský král Artabános) upustil jak lovu, tak i styku se svými pohlaváry, což je u Parthů něco jako naše přerušování soudních procesů.“² Těmito činy dávali Římané najevo své největší zoufalství, protože podle nich již nebylo vše, jak bylo a jak má být, ani *Lares* již s nimi nebyli, protože jinak by něco takového nedopustili.*

Některé starodávné tradice a svátky si Římané, jak pro ně bylo příznačné, uchovali až do pozdních dob římského státu. Takovými známými svátky byly např. Luperkálíe, slavnosti, které se konaly 15. února na počest boha Fauna. Slavnosti měly i své vlastní kněží, Luperky. Účelem slavností bylo zajistit římskému státu plodnost a úrodnost. I v dnešní době známými slavnostmi byly Saturnálie, svátky zimního slunovratu, konané ve znamení boha Saturna. Byly velmi oblíbené díky skutečnosti, že během jejich konání se nerozlišovalo mezi pány a otroky – naopak, v rámci slavností byly např. otroci svými pány obsluhováni u jídelního stolu.

Postupem času se z některých *numin* stávali bohové (*divus*) a došlo ke vzniku římského panteonu. Tito bohové poskytovali ochranu, podobně jako *lares* a *penates*, ovšem nyní již nikoliv rodině, ale celému státu. V té době také začali Římané se stavbou chrámů, které byly zasvěceny jednotlivým bohům a představovaly „příbytky“ bohů. Později chrámy často sloužily jako jakési „úschovny“ věcí důležitých pro stát, jako např. známých prorockých Sibiyliných knih³ a státního pokladu. V tomto smyslu měl výsadní postavení Saturnův chrám, jehož zbytky se nyní nachází na západním konci Fora Romana na úpatí Kapitolu vedle Vespasianova chrámu a baziliky Julia, a sloužil jako pokladna a státní archiv.⁴

---

² Suet. Calig. 5.

³ Jednalo se o převážně veršovaná proroctví v řeckém jazyce. Knihy měl získat legendární římský vládce Tarquinius Superbus a dopomohly přenést řecké náboženství do starověkého Říma. Uchovávaly byly v Jupiterově chrámu na Kapitolu a v roce 84 př. n. l. měly být i s celým chrámem zničeny velkým požárem. Posléze měly být knihy znovu sepsány a za císaře Augusta uloženy v Apollónově chrámu na palatinském návrší.

⁴ Někdy je také chrám označován jako Aerarium, což byl obecný výraz pro státní pokladnu nebo finance. Chrám měl v podzemí vybudovány dvě velké místnosti. Zde byly uloženy veškeré římské státní finance ve formě zlata, stříbra a jiných vzácných kovů, dále státní dokumenty, smlouvy a zákony. Později byly tyto státní listiny přesunuty do vedlejšího Tabularia, z něhož se stal státní archiv.

Kromě bohů Římané uctívali i občanské cti, především *Fides* (čest), která byla zosobněna v bohyni *Fides*. Stejně tak byla uctívána *Virtus* (zmužilost či statečnost) či *Pietas* (zbožnost).

2.1.2 Bohové

Nejvyšším římským bohem byl *Iupiter*, ochránce římského státu, který si podle Římanů město vybral, aby vládlo světu. *Iupiter* měl moc nad přírodou, byl ochráncem mravnosti a přísah a měl moc ovlivňovat osudy lidí i celých národů. K nejvyšším bohům patřil dále *Mars*, bůh války. *Mars* byl otcem Romula, zakladatele Říma a byl považován za otce římského národa. Bohem války byl též *Quirinus*, který v pozdějších dobách splýval s Romulem. K významným bohům dále patřil *Janus*, který měl dvě tváře a byl ochráncem dveří a bran. Později se stal bohem všeho počátku, tedy bohem počátků dnů, měsíců a roků. Ochráncyní rodinného krbu a státu byla *Vesta*. Její chrám měl, jako jediný v Římě, kruhový půdorys a Vestálky – její kněžky – se staraly o posvátný oheň, který zde planul, a který nikdy neměl vyhasnout. Římané si ji ztotožňovali s bohyní *Hestií*, pocházející z Řecka. *Iupiterovou* manželkou byla *Juno*, patronka žen, jimž pomáhala při porodech. Zmínit lze i *Vulcana*, boha, který mírnil a krotil oheň a také ochraňoval před požáry.

Nejstarší bohové byli nazýváni *di indigetes*, tj. původní bohové. Noví bohové, kteří se v panteonu objevili později, byli nazýváni *di novensides* a byli jimi např. bohyně moudrosti *Minerva*, bohyně lovu *Diana*, bohyně lásky *Venus*, bohyně plodnosti a úrody *Ceres*, bůh *Apollón* (beze změn převzatý od Řeků) a bůh obchodu *Merkurius*. Vedle nejvyšších bohů uctívaných v rámci státního kultu existovalo i mnoho místních bohů. Později za císařství byli též uctíváni zbožštění císaři. Za základ tohoto kultu je považováno prohlášení Julia Caesara po jeho zavraždění v roce 44 př. n. l. za boha. V následující době se císařové po své smrti stávali rozhodnutím senátu bohy již pravidelně. Od 3. století se císaři (jako např. Aurelianus či Diocletianus) již sami prohlašovali za živoucí bohy.⁵

Nadpřirozené síly zasahovaly ve starém Římě do všech aspektů života. Například při *sacrum Cereale*, rituálu zasvěceném bohyním *Tellus* a *Ceres*, které se staraly především o pěstování obilí, vzýval kněz dvanáct božstev: Obrabeče půdy, Znovuorabeče, Brázdovače, Zasévače, Orače, Vlabeče, Okopábače, Pleče, Sklízeče,

---

⁵ Robert, Jean-Noël. *Řím 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidových novin. 2001.

Shromažďovatele, Ukladňovatele, Vynašeče.⁶ Celkový počet všech uctívaných bohů a bůžků byl velmi vysoký, odhaduje se, že existovalo kolem 300 000 větších či menších bohů. V samotném Římě tak bylo možno nalézt stovky veřejných chrámů a tisíce dalších menších kultovních objektů a míst.

Římské náboženství nemělo oficiální nauku. Náboženské texty byly určeny jen pro záznam úkonů a pro praktické účely kněžských kolegií. Neexistovalo ani žádné oficiální vyučování náboženství. Znat náboženský úkon znamenalo správně ho provést, nikoliv znát jeho účel. Nad přísným dodržováním všech náboženských pravidel dohlížel stát prostřednictvím pontifiků.

Jak bylo uvedeno výše, římské náboženství bylo otevřeno cizím náboženským myšlenkám. V protikladu k této otevřenosti však bylo velmi formalizované až rigidní, pokud se jednalo o vnější projevy náboženství, kterými se veřejně projevoval vztah Římanů k jejich státním bohům. Římané byli zastánci zachování všech tradic, a tak setrvali při všem starém, co se již osvědčilo u jejich předků. Proto také zůstávaly v existenci i velmi staré kultury. Tradice měla dokonce takovou sílu, že se dokonce velmi často stávalo, že byly odříkávány modlitby tak staré, že už jim nikdo ze zúčastněných nerozuměl a vykonávaly se rituály, jejichž smysl nikdo neznal. Přesto nesmělo být nic změněno, všechny úkony musely být vykonávány naprosto přesně, na nic nesmělo být zapomenuto, nic nesmělo být změněno. Modlitby se odříkávaly ve starém znění, jediná chyba či přeroknutí vedly k opakování celého úkonu (*instauratio*). Jednoduše vše muselo být prováděno stejným způsobem jako celá staletí před tím. V pozdějších dobách republiky bylo toto neústupné trvání na starých zvycích často zneužíváno při politických sporech, protože náboženské úkony musely být prováděny před jakýmkoli úředním aktem, a tak bylo jednoduché přímo narušit jejich průběh, případně ohrozit jejich platnost.

Stejným způsobem se musely zachovávat všechny náležitosti i při obětech bohům. V nejstarších dobách Římané praktikovali i lidské oběti, ale velmi rychle si tento zvyk zošklivili a v historické době jsou známy pouze dva případy z velmi neklidných časů - v roce 225 př. n. l., byli na *forum Boarium* během galského vpádu zaživa pohřbeni Kelt a Keltka, Řek a Řekyně⁷, poslední lidská oběť byla zaznamenána

---

⁶ Rüpke, Jörg. *Náboženství Římanů*. Praha: Vyšehrad. 2007. 81 str.

⁷ Skřejpek, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck. 2009. 13 str.

v roce 216 př. n. l. po bitvě u Kann. Oběti byly nařízeny Sibylskými knihami⁸. Lidské oběti byly senátem zakázány v roce 97 př. n. l.

Oběti byly rozlišovány na nekrvavé a krvavé. Oboje k jednomu cíli, podle toho zda byla oběť zamýšlena jako prosba, dík či očista. Poskytnutý dar měl vyjádřit vděčnost za již projevený či očekávaný zásah boha. Nekrvavými oběťmi byly především víno, med, mléko, dále ovoce, zelenina, rostliny či obiloviny, či přímo jídla z nich připravená. Krvavé oběti spočívaly v obětování zvířat, jakými byli např. ovce, krávy, prasata. Větší zvířata byla usmrcována palicí nebo sekerou, menší byla zaříznuta. Zkoumány byly vnitřnosti obětovaných zvířat. Tato činnost pocházela již z dob Etrusků a prováděli ji haruspikové.

Státní bohové byli uctíváni proto, aby občanům Říma poskytovali ochranu, odvraceli od nich nebezpečí, pomáhali při válkách a bitvách a obecně zachovávali status quo. Náboženství bylo založeno na vzájemné důvěře (*fides*) mezi bohy a občany. Jednalo se v podstatě o smlouvu mezi římským státem a jeho bohy, jejímž obsahem bylo - pokud budou bohům přinášeny oběti a dary, budou vyslyšeny vznesené prosby a bohové budou státu pomáhat a chránit ho. Náboženství tak mělo vést především k dodržování vzájemných práv a povinností, které měli lidé i bohové. Plnění těchto povinností se řídilo zásadou *do ut des*⁹. Pro vztah mezi člověkem a bohy se používal výraz *religio*. Pod tento pojem spadalo vše, co směřovalo k hlavnímu cíli – zajistit bezproblémový vztah bohů a lidí – *pax deorum*.¹⁰ Vztah Římanů k jejich bohům nebyl citový, byl založený, jak bylo uvedeno výše, především na pragmatickém a do detailu přesném provádění úkonů. Věřící měli určité povinnosti (*iustitia adversus deos*), přičemž jejich splnění a provádění bylo chápáno jako zbožnost, neboli výše zmíněná *pietas*. Ovšem i bohové měli povinnosti vůči občanům, kteří byli zbožní - *pius*. Je ovšem třeba poznamenat, že zbožnost jednotlivce nebyla v Římě tak důležitá jako zbožnost celé obce. Víra byla záležitostí všech. Jednalo se tedy spíše o jakousi kolektivní odpovědnost za dodržování náboženských pravidel, kdy mohl jeden občan svým skutkem narušit mír s bohy, což by mělo důsledky pro celý stát.

Římané se nepovažovali za úplně podřízené svým bohům, ale spíše za jejich, i když slabší, partnery. Jejich vztah byl založen na úctě, nikoliv na strachu. Bohové byli podle nich součástí každodenního okolního světa, pouze na jakési vyšší úrovni. Proto

---

⁸ Robert, Jean-Noël. *Řím 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidových novin. 2001. 141 str.

⁹ „Dávám, aby dal.“

¹⁰ Hošek, Radislav. *Římské náboženství*, Praha. Státní pedagogické nakladatelství. 1986. 25 str.

měli římské bohové, stejně jako řečtí, mnoho vlastností společných s lidmi, tzn., že byli žárliví, pomstychtiví, zažívali milostná dobrodružství, zjednodušeně řečeno nebyli neomylní, bezchybní a vševědoucí.

Římané uctívali bohy především kvůli pragmatickému přesvědčení, že tito zasahují v jejich prospěch a kvůli tomuto prospěchu jim přinášeli oběti. V opačném případě neváhali ani božstvo „potrestat“ a jeho uctívání přerušit. Římské bohové se tedy nesnažili ovlivňovat vnitřní myšlení svých věřících, ke spokojenosti jim stačilo, pokud byly dodržovány tradiční kultovní úkony. Římané byli ve vztahu ke svým bohům individualisté, nevěřili, že jejich osud je řízen od narození do smrti vyšší mocí, naopak byli přesvědčeni, že si ho vytvářejí sami svými činy. Vztah Římanů k jejich bohům byl tedy jiný oproti tomu, jak byl chápán např. v Řecku.

V nejstarších dobách mělo náboženství v Římě rodinný charakter. Hlavou rodiny byl *pater familias*, který neomezeně ovládal svou rodinu a její členy, měl tzv. *potestas*. Jako jediný z rodiny byl *sui iuris* jedinou osobou, která nebyla podřízena cizímu právu a jeho moc se vztahovala i na možnost odložení postiženého dítěte¹¹, protože by to na rodinu mohlo snést hněv bohů. *Pater familias* měl ve své rodině v podstatě postavení kněze, které bylo srovnatelné s postavením pontifika, a proto mohl kontrolovat, zda nedochází k porušování náboženských pravidel. Pokud by takové porušení objevil, musel rodinu pomocí náboženských úkonů očistit.

To, že určitý Říman spadl pod římské náboženství, vyplývalo z jeho občanství, nikoliv z jeho vnitřního přesvědčení. Římský občan byl tedy věřícím, ať chtěl nebo nechtěl. Na druhou stranu mu nebylo zakázáno, aby prováděl i jiné náboženské úkony a věřil i v jiné bohy - naopak, jednalo se o zcela běžnou praxi. Vzhledem k tomu se neprováděly žádné obřady přijímání mezi věřící. Tyto obřady bylo možno nalézt pouze u některých mystických kultů.

Charakteristickým rysem římského náboženství byla jeho svázanost se státem, jednalo se o náboženství státní a bylo považováno za základ státu. Římské náboženství lze z tohoto pohledu rozčlenit do dvou základních oblastí:

- *sacra publica* - zahrnovala všechny římské občany,

---

¹¹*Ius exponendi* – obsahoval už Zákon XII desek. Až do Valentiniana I. bylo ponecháno na otcově vůli. Teprve za Justiniana začalo být toto jednání považováno za vraždu – Bartošek, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia. 2002. 186 str.

- *sacra privata* – zahrnovala jednotlivce či malé skupiny a zahrnovala *sacra familiaria*, zde se jednalo o rodiny v čele s *pater familias* a *sacra gentilicia* – zahrnovala rody, přičemž jejich vzájemný vztah byl nazýván *religio Romana*.

2.1.3 Kněží

Náboženství bylo důležitou a nedílnou součástí každodenního soukromého života římských občanů, kteří neviděli důvod, proč by jej měli oddělovat od záležitostí státu. Veřejné náboženské úkony prováděli státem placení kněží (*sacerdotes*), kteří však nebyli kněžími podle toho, jak jsou chápáni dnes – v Římě se jednalo v podstatě o státní úředníky. Náboženské funkce neznamenal vyloučení z politiky, bylo tomu spíše naopak. Získání členství v některém náboženském sboru (kolegiu) často sloužilo ke zviditelnění a získání společenské prestiže a mělo pomoci na cestě po žebříčku politických funkcí. Dokonce lze říci, že náboženství bylo přímou součástí politického boje.

Kněží museli být, až na výjimky (např. Vestálky), mužského pohlaví. K podmínkám dále patřilo římské občanství a původ ze svobodných rodičů. Překážkou pak bylo jakékoli postižení, ať už fyzické, či duševní. V případě „kněžských“ hodností byla dále v nejstarších dobách vyžadována příslušnost k nobilitě a často musel být kněz přímo patricijem.

O náboženské záležitosti pečovala kněžská kolegia, která se starala o kultu jednotlivých bohů a později i císařů. Takzvaná „Čtyři nejvznešenější kolegia“ (*Quattuor amplissima collegia*) byla tato: Pontifikové, Auguři, Quindecimvirové a Septemvirové.

Pontifikové (*Collegium pontifikum*)¹² sídlili v Regii¹³, která stála na Foru Romanu mezi chrámem Vesty a chrámem Antonina a Faustiny, plnili zde své úkoly. Jednalo se o jedno z míst, kde byly uloženy státní archivy, kalendář a anály. Pontifikové vyznávali kult Iovův, byli poradci senátu a státních úředníků v otázkách náboženství a zároveň hlavními autoritami římského náboženství.

---

¹²Název *pontifikové* pravděpodobně pochází z nejstarších dob, kdy mohli být pontifikové pověřeni budováním a správou mostů (lat. *pons*), které byly pokládány za posvátné stavby.

¹³Jednalo se o palác krále Numy Pompilia, který se podle tradice v r. 510 př. n. l. stal sídlem nejvyššího římského kněze. Na stěnách paláce byly vystaveny bronzové desky se jmény konsulů. Jen v období království byla regia třikrát zcela nově postavena.

Až do doby vydání nejstarší kodifikace platného práva - Zákona XII desek¹⁴ (*Leges duodecim tabularum*) pouze pontifikové vykládali a aplikovali římské zvykové právo. Svůj monopol si do té doby udržovali pontifikové tím, že své vědomosti a znalost soudních formulí (pontifikové někdy pomáhali stranám soudního sporu při jeho zahajování a vedení) nezveřejňovali a ponechávali je ve svém archivu (*libri pontificales*¹⁵). Ovšem i po vydání této kodifikace zůstal pontifikům velký vliv při výkladu práva.

Pontifikové také měli na starost vedení římského kalendáře. Tento úkol jim dával do rukou velkou pravomoc, neboť bylo na jejich vůli, ve které dny se budou moci konat lidové sněmy a kdy nikoliv. Mohli tak poměrně jednoduchým způsobem ovlivňovat přijímání zákonů. Právní úkony totiž nebylo možno konat ve dnech, které byly zasvěceny bohům (*dies nefasti*). V takových dnech se také nesmělo soudit, byly zakázány pohřby a vůbec vše, co by znemožňovalo občanům, aby se zúčastnili náboženských úkonů. Pontifikové také rozhodovali, kdy se bude do kalendáře vsunovat přestupný měsíc (římský lunární kalendářní rok měl totiž jen 355 dní a bylo potřeba jej sladit s ročními obdobími).

K dalším úkolům tohoto sboru patřilo vedení státních analů (*annales pontificum*). Velmi důležitá byla též role pontifiků při přijímání nových bohů do římského panteonu. Pontifikové, jako jediné kněžské kolegium v Římě, měli vliv i na oblast soukromého práva. Jejich přítomnost byla nutná při řadě soukromoprávních úkonů, jako bylo uzavření sňatku, adopce anebo sepsání závěti. Pontifikové často vydávali *responsa* neboli posudky, které obsahovaly neblahé znamení, přičemž o svých poznacích a zkušenostech z právní praxe vedli zápisy (*Commentarii pontificum*).

Pontifiky mohli být původně pouze patriciové, a to až do roku 300 př. n. l., kdy byl přijat *lex Ogulnia*¹⁶, který umožnil do tohoto sboru přístup i plebejům. Zákon dále rozhodl o rozšíření počtu členů u sboru augurů. Mírnou většinou však v obou kolegiích i nadále převládali patricijové. Zákon dále rozšířil dosud dvoučlenný sbor *duoviri sacris faciundis*, který vykládal sbírku věštek (Sibyliny knihy), na stálý desetičlenný sbor. Zákon byl přijat po plebejských bojích a měl pro plebeje uvolnit místa v těchto, do té

¹⁴Někdy také nazývány *leges decemvirales* (451 – 450 př. n. l.). Byly dílem 10ti členné komise (decemvirů). Kodifikace byla vyvěšena na 12-ti dřevěných deskách, které zničil požár za galského vpádu 387 př. n. l. – M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, 1981, str. 203. Kodifikace měla omezit svévolné vykládání práva pontifiky, kteří právo vykládali ve prospěch té vrstvy obyvatelstva, ze které sami pocházeli. Proto plebejové trvali na sepsání norem do té doby nepsaného zvykového práva.

¹⁵Bartošek, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia. 2002. 174 str.

¹⁶Zákon také přispěl k oficiálnímu uznání bohů uctívaných Řeky. - Bartošek, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia. 2002. 174 str.

doby, výlučně patricijských kolegiích. Zákon navazoval na předchozí změny, které si vynutili plebejové, při kterých byly významné magistratury zpřístupněny i plebejům. Výlučně patricijskými zůstali král obětník, flamines maiores, saliové a vestálky.

Významným mezníkem byl dále rok 254 př. n. l., kdy se stal nejvyšším pontifikem Tiberius Coruncanius, který umožnil veřejnosti účastnit se porad pontifiků. Tím pontifikové přišli o svou moc nad právem světským (*ius*), zůstala jim pouze v právu božském (*fas*).

V čele sboru pontifiků stál *pontifex maximus* – jakýsi nejvyšší římský kněz, který byl asi od roku 241 př. n. l. volen doživotně z ostatních pontifiků tributním sněmem (dříve byl volen přímo sborem pontifiků) a obýval Domus Publica na Foru Romanu. Pontifikem maximem byli od roku 12 př. n. l. výlučně římscí císařové, a to až do roku 379 n. l., kdy se tohoto titulu vzdal císař Flavius Gratianus Augustus ve prospěch papeže sv. Damase. Titul používají papežové až do dnešní doby.

Ač kněží nebyli magistráty, Pontifex maximus měl *auspicia maxima*, což bylo speciální impérium i s liktory, a vykonával některé magistrátské funkce, řídil *comitia curiata* a příslušela mu omezená *coercitio* (pravomoc udělit trest¹⁷). Pontifex maximus byl nadřazen všem ostatním římským kněžím, i králi-obětníkovi (Rex sacrorum). K povinnostem Pontifika maxima mimo jiné patřilo vybírání a zasvěcování Vestálek, vykonávání obřadu archaického manželského svazku, při kterém manželka přecházela do rodiny manžela i nábožensky (*confarreatio*¹⁸), povolování či zakazování adopcí.

Do kolegia pontifiků náleželi dále také Rex sacrorum, Flaminové (*flamines*) a Vestálky. Rex sacrorum (král obětník) byl druhým nejvyšším římským knězem. Jeho funkce pravděpodobně vznikla z praktického důvodu - i za republiky bylo nutné mít kněze, který by prováděl úkony, které původně vykonával král a nemohl je vykonávat nikdo jiný. Pravomoci však měl značně omezené. Jeho hlavním úkolem bylo provádět oběti, a to dvakrát za měsíc na Kapitolu, a při některých svátcích. Král obětník mohl být pouze patricij a byl omezen obdobnými náboženskými omezeními jako Flaminové.

Flaminové byla patnáctka kněží, kteří obětovali některému z patnáctky významných bohů. Tři významnější sloužili hlavním bohům (*flamines maiores*). Jednalo se o *flamena Dialis* (Jupiter), *flamena Martialis* (Mars) a *flamena*

---

¹⁷Nejstarší forma manželství, přístupná výlučně patricijům. Při obřadu byl obětován špaldový koláč (far, špalda – druh pšenice). Časem se zachovávalo pouze v kněžských rodinách, protože nejvyšší kněží museli pocházet jedině z manželství takto posvěceného a také pro jejich manželství byla tato forma nezbytná - Bartošek, Milan. *Encyklopedie římského práva*, Praha: Academia. 2002, 114 str.

Quirinalis (Quirinus). Dalších dvanáct Flaminů (*flamines minores*) se obětovalo méně významným bohům (*flamen Volcanalis, Voltornalis, Palatualis, Furrinalis, Floralis, Carmentalis, Cerialis, Falacer a Pomonalis*). Flaminové se těšili velké úctě, nejváženějším však byl flamen Dialis. Jednalo se vždy o patricije (stejně jako u ostatních Flaminů) a náboženské úkoly prováděla i jeho manželka, *flaminica Dialys*, přičemž jejich sňatek musel být uzavřen ve starobylé formě *confarreatio*. Život Flaminů omezovala mnohá tabu. Především nesměli svým zrakem spočinout na mrtvém tvor ani nesměli vidět armádu. Měli též zákaz dotknout se jakékoli věci ze železa, ze zvířat se nesměli dotknout koně, psa, kozy. Zákaz se týkal též syrového masa, pšenice či kůže ze zvířete, zabitého za účelem získání této kůže. Nesměli na sobě mít nic, co by obsahovalo uzel. Flamen Dialis navíc nesměl nosit togu, nosil zvláštní pláštěnku, která byla kruhového tvaru s otvorem pro hlavu uprostřed (*laena*) a helmu ze slonoviny (*apex*).

Vestálky (Vestiny panny) sídlily v sídle Pontifika maxima (Domus publica) nedaleko Vestina chrámu na foru. V sídle Vestálek byly tři nádrže na zachycování dešťové vody, protože Vestálky nesměly používat vodu z vodovodu. Ve sloupořadí byly původně sochy, které představovaly nejstarší kněžky. Stávala zde i socha Numy Pompilia, zakladatele řádu vestálek, který měl mít na tomto místě původně svůj dům.

Vestin chrám byl svatyní starého Říma, zasvěcený panenské bohyni domácího krbu a byl jediný, který měl v Římě kruhový tvar. Zde udržovalo šest Vestálek posvátný oheň, který nikdy nesměl vyhasnout. Oheň byl vždy obnovován prvního březnového dne. V chrámu chyběla socha bohyně, kterou nahrazoval právě posvátný oheň. Chrám měl svou posvátnou svatyni, kde bylo uloženo palladium s bohyní Minervou, které podle pověsti přivezl z Tróje Aineiás, aby potvrdilo věčnost Říma a další posvátné předměty. Do svatyně měl zakázán přístup jakýkoliv muž¹⁹. Původně měl chrám stěny z vrbových prutů a doškovou střechu. Konečná podoba chrámu byla výsledkem mnoha přestaveb, především té, kterou nechala provést Julia Domna, manželka císaře Septimia Severa, v r. 191 n. l. Chrám se tyčil na okrouhlém mramorovém pódiu s peristylem z korintských sloupů.

Vestálky byly dívky z patricijských rodin ve věku 6 - 10 let, a jejich služba trvala 30 let. Až poté mohly Vestálky vstoupit do manželství. Nejvyšší vestálkou (*virgo Vestalis maxima*) byla ta, která z nich byla nejstarší. Pokud vestálky porušily svůj slib

---

¹⁹Kolektiv autorů. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda. 1974. 655 str.

cudnosti a ztratily panenství, byly zaživa pohřbeny nedaleko brány Porta Collina (jejich krev totiž nesměla být prolita) a jejich milenec byl ubičován k smrti. Vestálky měly velká privilegia, nebyly pod pravomocí svých otců, mohly jezdit ve městě vozem (což nebylo jinak ženám dovoleno - později toto privilegium měla jen císařovna), měly rezervovaná místa na vystoupeních a ceremoniích a stát jim vyplácel mzdu.

Důležitým úkolem vestálek bylo uchovávání závětí a smluv všem římským občanům. Jejich kult byl ukončen roku 392 n. l., kdy císař Theodosius, poté co prohlásil křesťanství státním náboženstvím, nechal uhasit posvátný oheň.

Augurové tvořili velmi starý náboženský sbor, vykladači znamení byli již Romulus a Remus. Původní počet augurů odpovídal počtu tří tribuí, ale s vývojem společnosti stoupal i jejich počet.

Augurové měli v náboženství starého Říma důležitou roli, neboť vykládali znamení, kterými dle přesvědčení Římanů dávali bohové najevo svou vůli. Římané totiž věřili, že bohové mají v reálném světě reálný vliv a jejich vůle a příkazy lze poznat podle určitých znamení. Tato znamení (*omen*) byla předmětem výkladu, který dělávali kněží (haruspikové či augurové). Jejich přítomnost byla nutná při každé významné události a často svými výklady i přímo ovlivňovali římské veřejné právo. Za znamení se považovalo, např. směr letu ptáků či směr dopadu blesků, ale i další jevy jako chuť kuřat ke krmení. Mezi vykládaná znamení patřila i tzv. *prodigia*, většinou se jednalo o vzácné jevy, které znamenaly, jak věřili Římané, nějaké budoucí nedobré události. Jednalo se např. o zemětřesení a zatmění slunce, ale znamení mohlo být ve své podstatě cokoliv. Pokud byla zjištěna takováto nepříznivá znamení, Římané se snažili upokojit konkrétního boha pomocí obětí a prováděním předepsaných náboženských úkonů.

Pozorování, která augurové prováděli spolu s magistráty, se nazývala *auspicia* (*auspicatio*) a žádná veřejná činnost se bez nich nemohla obejít. Augurové mohli zakázat shromáždění lidu (i pokud bylo spojeno s volbami), nebo i jen projednávání zákona či vypovězení války. Znamení vykládali augurové podle závazně daných pravidel (*disciplina auguralis*), takže pouze zjišťovali, zda se neobjevila zlověstná znamení, Augurové nosili neobvykle zakřivenou hůl zvanou *lituus*, kterou ukazovali na tu část oblohy, na které potom sledovali let ptáků při *auspicích*.

Dalším typem věštce byl haruspik (*haruspex*), který věštil z jater obětovaných zvířat (obřad se nazýval *extispitium*). Tento způsob věštění byl velmi starý, pocházel již od Etrusků.

V mezinárodních záležitostech vykonávali svou činnost Fetiálové. **Fetiálové** byli knězi bohyně Bellony, která byla římskou bohyní války (starší než Mars). Povinná byla přítomnost Fetiálů při uzavírání mezinárodních smluv, míru i jiných diplomatických jednáních, včetně vyhlášení války. Válka se vyhlášovala tak, že jeden z Fetiálů byl vylosován jako vyslanec římského národa (*nuntius populi Romani*). Jeho povinností bylo na nepřátelské území vhodit kopí namočené v krvi. Zpočátku se nejednalo o nic složitějšího, ale s tím, jak se moc Říma rozšiřovala, stával se tento akt stále složitějším. Římané, známí svou praktičností, proto dávali státům, se kterými válčili, pozemky, které byly poté prohlášeny za nepřátelská území, a bylo na ně možné vhodit oštěp.

Jak bylo uvedeno výše, za císařství docházelo k adorování jednotlivých panovníků. Oběti zbožněným panovníkům přinášely Augustálové, což bylo šestičlenné kolegium (*seviri augustales*), které existovalo v každém italském městě, a které se staralo o přinášení obětí císařům. Členové tohoto kněžského sboru byli obvykle nemajetní propuštěnci.

Bratrstva křížovatek byla náboženská kolegia, která registroval městský prétor a byla složena z místních obyvatel (nemuselo se ani jednat o římské občany). Povinností těchto kolegií bylo starat se o křížovatku a její okolí, především ale o malou svatyni místních Lárů. V Římě existovaly stovky takovýchto kolegií.

Z dnešního pohledu lze říci, že Římané byli nábožensky velmi tolerantní. Nebránili se pronikání nových náboženství, pokud jejich přijetí nevedlo k rušení veřejného pořádku a pokud šlo o náboženství, které v podstatě pouze doplňovalo stávající státní náboženství a nebylo ke stávajícím bohům nepřátelské. Řím musel koexistovat s ostatními národy, které jej obklopovaly, a které na něj měly vliv. Již v nejstarší době tak bylo římské náboženství ovlivněno Etrusky, od kterých bylo převzato věštění z vnitřností a pozorování letu ptáků. Známé gladiátorské souboje byly původně etruskými pohřebními hrami. Výrazným způsobem bylo římské náboženství ovlivněno také Řeky, s kterými získávali Římané kontakt na jihu svého území.

Stát často zaváděl náboženství i z politických důvodů, přebíral například bohy států, s nimiž byl ve válce. Pakliže ovšem Římané získali podezření, že je nové náboženství nebezpečné, následovaly zákazy, pronásledování a někdy i přímo snahy o jeho likvidaci. Náboženská tolerance vycházela z římského pragmatismu, nikoliv nějakého osvícenectví. Pragmatismus v náboženských otázkách se projevoval především při dobývání nových území. Po obsazení nové oblasti se Římané snažili si

místní obyvatelé naklonit a spolupracovat s jejich dosavadními vládci. Členové aristokracie porobených národů obdrželi římské občanství a mohli se nadále podílet na vládě. Tak se Římanům dařilo ovládat velká území i bez přítomnosti stálých a početných vojenských posádek, v čemž jim pomáhala i právě zmíněná náboženská tolerance. Řím neměl žádný zájem na obsazených územích rozvířít náboženské emoce, tím, že by se zde snažil za každou cenu prosazovat své vlastní náboženství.

2.2 Státní zásahy proti náboženstvím a kultům

Jak bylo ovšem výše uvedeno, stát se snažil u náboženství a kultů uplatňovat svůj vliv a kontrolu, proto každé nové náboženství, které mělo být zavedeno, muselo být nejdříve povoleno senátem a zmíněným sborem Pontifiků. Teprve po jejich schválení se náboženství stalo povoleným – stalo se *religio licita* a nový bůh či božstva mohli být zařazeni mezi ostatní bohy. Přesto lze v historii nalézt několik případů, kdy státní aparát proti nějakému kultu či náboženství zasáhl.

2.2.1 Druidové

Mezi takové případy lze zařadit pronásledování druidů (*druides*), kteří byli duchovními vůdci keltského náboženství. Toto náboženství bylo polyteistické a animistické a byly při něm provozovány zvířecí i lidské oběti. Druidové tvořili zvláštní společenskou kastu, ve své podstatě vládnoucí třídu (nikoliv ovšem dědičnou) a kromě náboženství, kde dohlíželi na řádné provádění náboženských rituálů, zasahovali do diplomacie, soudnictví, školství a mnoha dalších oblastí.

Římané, kteří lidské oběti v podstatě neznali, byli při prvním setkání s Druidy zděšeni lidskými oběťmi (známé je upalování zajatců v proutěných figurínách), ovšem důvod pronásledování Druidů spočíval především v jejich politickém vlivu. Druidové tak představovali pro Řím překážku v jeho dobytelských snahách.

S vlivem Druidů se snažil vyrovnat již Julius Caesar, který zakázal některé druidské náboženské svátky. Pronásledování nabralo na síle za císaře Augusta a jeho nástupců, protože druidové byli považováni (oprávněně) za podněcovatele povstání a duchovní vůdce povstalců. Augustus pouze zakázal, aby se Druid v Galii mohl stát římským občanem. Ovšem již během panování císaře Tiberia, kdy muselo být v Galii potlačeno povstání, již bylo mnoho druidů ukřižováno. Podle Plinia staršího bylo poté vydáno rozhodnutí senátu, které úřady zavazovalo k popravě každého, kdo by kněze

schovával, pomáhal mu, anebo ho jen znal a neoznámil to úřadům. Odsouzený měl být popraven s celou rodinou a měl by mu být vyvlastněn jeho majetek.

Po dobytí Britských ostrovů císařem Claudiem roku 43 n. l. nabylo nepřátelství římského státu vůči druidům na intenzitě. Císař zakázal celou druidskou náboženskou praxi, konání náboženských obřadů a nechal vykácet posvátné háje.

Za konec Druidů se považuje rok 61 n. l., kdy místodržitel římské Británie Suetonius Paulinus dobyl ostrov Anglesey (Mona) u severního pobřeží Walesu, který byl po staletí centrem druidského náboženství. Dobytí popisuje římský historik **Publius Cornelius Tacitus** (asi 55 – asi 120): „*Na pobřeží stála nepřátelská armáda, neproniknutelná formace mužů a zbraní. Ženy v černém oblečení jako fúrie běhaly mezi řadami. Divoce rozcuchané, mávaly pochodněmi. Kolem nich stáli druidové, zdvihající ruce k nebesům a křičící strašlivé kletby na naše vyděšené vojáky. Ti stáli nehybně a bezbranně jako ochrnutí.*“ Velitel Paulinus podle Tacita vojáky povzbudil k boji. „*Nesouce korouhve, vyrazili vojáci vpřed, potlačili odpor a zahalili je v plameny. Když byla posádka poražena, zničili posvátné háje, místa barbarských pověr,*“ líčí Tacitus²⁰. Po porážce povstání královny Boudicy, které následně vypuklo, bylo druidské náboženství zcela zakázáno a Druidové, kteří přežili, se museli ukrývat, aby nebyli popraveni. Přestože náboženství nezaniklo v tento konkrétní okamžik, již nikdy nezískalo svůj předchozí vliv.

2.2.2 Velká matka bohů

A lze nalézt i další případy. Roku 204 př. n. l. (přesně 4. dubna), byl v samotném centru Říma umístěn v chrámu bohyně Vítězství (posléze získal vlastní chrám) kámen bohyně Kybelé, Velké matky z Pessinútu (někdy se také uvádí Pergamon či hora Ida poblíž starověké Tróje). Toto rozhodnutí bylo motivováno vyšším zájmem, mělo zajistit vítězství římských zbraní ve válce s Hannibalem. V nelehké válečné situaci senát nahlédl do Sibylliných knih, kde našel následující věštbu: „*až jednou nepřítel z cizácké země povede válku na území italském, bude možno ho vypudit z Itálie a přemoci, jestliže bude přivezena z Pessinútu do Říma Matka Idská.*“ Senát se věštbou řídil a poslal vyslance do Apollónovy věštinny s dotazem, jak dále postupovat. Odpověď byla následující: „*dojdou splnění svého přání za pomoci krále Attala I [pergamský král a spojenec Římanů]; až prý dovezou bohyni do Říma, mají se postarat, aby ji*

---

²⁰Tacit. Ann. XIV. 41.

*pohostinně přijal ten nejctnostnější muž v Římě.*²¹ Na základě těchto informací byl z Pessinúntu přivezen do Říma posvátný kámen,²² který byl nazýván „Matka Bohů“.

Svátky a rituály tohoto kultu se tak staly součástí římského státního náboženství. Svátky se nazývaly *ludi Megalenses* a probíhaly při nich veřejné hostiny. Ovšem uctívání bylo postaveno pod dohled státu. Protože s tímto kultem byly spojeny orgiastické obřady, zakázal senát, aby tyto obřady probíhaly v římských ulicích, občané a otroci nesměli podstoupit rituální kastraci a občanům bylo zakázáno vstupovat do sdružení jejich kněží tzv. *gallů*. Ti se totiž v průběhu slavnosti k počtě Velké matky ve vytržení sami kastrovali.²³

V roce 181 př. n. l. byly senátem veřejně spáleny svitky, které měly patřit Numovi Pompiliovi, a které měly obsahovat texty, které se zabývaly náboženským právem. Dále v roce 139 př. n. l. vydal senát usnesení, kterým se z území Itálie vyhošťovali tzv. Chaldejové – ti pocházeli z východu a předvídali budoucnost z hvězd.

Za císařské epochy nabyl velmi na významu kult Isidy a Osirida a také kult Mitry, boha světla pocházejícího z Persie.

2.2.3 Bacchus

Asi nejznámějším a současně nejmarkantnějším případem, kdy římský stát zakročil proti vyznavačům nějakého kultu, a kterému bych se chtěl věnovat poněkud obsáhleji, byl případ bakchanálií z roku 186 př. n. l. V té době se v Římě rozmohl kult boha vína Baccha (řeč. Dionýsa), který se do Říma dostal z Řecka přes Etrurii a jehož vyznavači byli senátu podezřelí, neboť podle jejich názoru vzbuzovali veřejné pohoršení a ohrožovali veřejný pořádek. O vyšetřování zhruba sedmi tisíc jeho vyznavačů (z toho 3000 jen v samotném Římě), které bylo zakončeno vynesemím rozsudků smrti a vyhnanství, což představovalo největší proces v dějinách Římské republiky, se dovídáme z Livia²⁴ a z bronzové desky, která byla nalezena roku 1640 v italském městě Teuran v Bruttii, na které se nachází *senatus consultum*, které bylo určeno proti příslušníkům kultu boha Baccha.

V roce 186 př. n. l. byl jeden z konzulů, Spurius Postumius Albinus, informován o nepřístojnostech, ke kterým mělo docházet při nočních slavnostech na počest boha Baccha. S informacemi se měli podělit mladý Říman Publius Aebutius

---

²¹Liv. 29. 11.

²²Jednalo se o malý černý kámen, pravděpodobně zbytek meteoritu.

²³Skřejpek, Michal. *Ius et religio*. Pelhřimov. Vydavatelství 999. 1999. 191-192 str.

²⁴Liv. 39. 8. -19.

a propuštěnka Hispala Fecenia. Kult se měl šířit pomocí prostého muže, o kterém Livius říká, že byl pouhým obětníkem a věštcem. Šíření kultu nejprve nevyvolalo žádnou reakci. Až poté, kdy byly při vyznávání kultu zavedeny novinky, se kterými přišla kněžka Paculla Annia, a které umožnily, aby úkony, které předtím mohly vykonávat pouze ženy, mohli vykonávat i muži. Dále došlo ke zvýšení počtu dnů, kdy se mohly konat přijímací obřady. Obřady se konaly v noci a nesměl se jich účastnit nikdo, kdo by měl více než dvacet let. Postupem času bylo příznivců tohoto kultu tolik, že tvořily, jak říká Livius, „téměř druhý národ“, a podporovali ho „významní muži a ženy“.

Konzul tyto informace přednesl senátu. Oba konzulové²⁵ byli senátem pověřeni, aby ihned začali s vyšetřováním a proti vyznavačům kultu použili tvrdý postup. Vyšetřování trvalo několik let, zasáhlo i mimo Itálii, tj. na území spojenců Říma. To je velmi zajímavý fakt, protože se jednalo o první známé zasahování do jurisdikce spojenců, kteří jinak měli v náboženských otázkách autonomii.

Jak bylo uvedeno výše, došlo k zadržení velkého množství lidí. Část zadržených spáchala sebevraždu. Popraveni byli ti, kteří spáchali sexuální zločiny, vraždy a podvody. Zjištěno bylo i páčání dalších zločinů, např. křivá svědeckví a padělání závětí. Ženy byly potrestány svými příbuznými. Jako vůdci spiknutí (*capita coniurationis*) byli označeni Marcus Atinius, Gaius Atinius, Lucius Opiternus a Minucius Cerrinus.

Senát poté vydal známé *senatus consultum de bacchanalibus* a nechal jej rozeslat na bronzových deskách do mnoha italských měst. Toto usnesení obsahovalo represivní postup, který omezoval výkon kultu. Bronzová deska s textem usnesení byla objevena v Teuranu v Bruttii roku 1640, tak se zachovalo jeho celé znění.

SENÁTNÍ USNESENÍ O BAKCHANÁLIÍCH

Konzulové Quintus Marcius a Spurius Postumius, synové Lucia, vznesli dotaz na senát o říjnových nónách v chrámu Bellony. Zápis ověřoval Markus Claudius, syn Markův, Lucius Valerius, syn Publiův, a Quintus Minucius, syn Gaiův.

O bakchanáliích se rozhodli vyhlásit pro ty, kteří jsou spojenci, toto:

Nikdo z nich ať neslaví bakchanál. Ohlásí-li někteří, že je nutno bakchanál slavit, ti ať se dostaví do Říma k městskému prétorovi a jakmile bude jejich žádost

---

²⁵Kolegou Spuria Postumia Albina byl v roce 186 př. n. l. Quintus Marcius Philippus.

vyslechnuta, ať o těch věcech rozhodne náš senát, přičemž musí být přítomno, až se ta věc bude projednávat, nejméně sto senátorů.

Na bakchické bohoslužby ať nechodí žádný muž, ani občan římský, ani příslušník latinský, ani nikdo ze spojenců, leda dostaví-li se před městského přetora a ten jej k tomu vyzve na základě senátního usnesení, přičemž musí být přítomno, až se ta věc bude projednávat, nejméně sto senátorů. Schváleno.

Knězem ať není žádný muž. Představeným ať není žádný muž ani žena. Nikdo z nich ať nepřechovává žádné společné peníze. Nikdo ať nevolí ani za představeného, ani za jeho zástupce ani muže, ani ženu. Ať se od této chvíle nikdo (z nich s druhým) nespolečuje ani na základě vzájemné přísahy, ani slibu, ani slavné přípovědi, ani závazku, a nikdo ať si (s nikým) nedává vzájemnou záruku. Obřady vskrytu ať nikdo nekoná. Ani na veřejnosti, ani v soukromí, ani mimo Město ať nikdo obřady nekoná, leda dostaví-li se před městského přetora a ten ho k tomu vyzve na podkladě senátního usnesení, přičemž musí být přítomno, až se ta věc bude projednávat, nejméně sto senátorů.

Více lidí než celkem pět, mužů i žen, ať se obřadů neúčastní a ať tam není přítomno mužů více než dva a žen více než tři, leda z rozhodnutí městského přetora a senátu, jak je výše psáno.

Následují závěrečná ustanovení, která mají zajistit zveřejnění a rozšíření tohoto usnesení v plném znění. Ze znění usnesení lze vyčíst, že nedošlo k úplnému zákazu tohoto kultu, ale jeho činnost byla omezena a podrobena kontrole státu. Některá opatření byla pravděpodobně uvedena kvůli snaze omezit zneužívání náboženských obřadů. Například příkaz, že obřad nesmí vykonávat více jak pět osob, zamezoval možnosti sepsání platné závěti.

Přestože se při zásahu proti kultu jednalo o náboženskou záležitost, pro senát bylo pravděpodobně nejdůležitější to, že kult měl složité vnitřní uspořádání, které nesouviselo s římským společenským uspořádáním a nepodléhalo kontrole státu. Dále měl vlastní pokladnu, jeho vůdci a kněží byli voleni, členové skládali přísahu. To vše bylo v rozporu s požadavkem loajality ze strany římského státu.

Ke konci republiky vztah Římanů k tradičnímu náboženství výrazně ochladl. Císař Augustus se pokusil, poté co ovládl stát, o oživení tradičního náboženství a mravních obyčejů. Augustus sám píše v Res Gestae: „Vydáním nových zákonů jsem opět uvedl do života mnohé příklady našich předků, mizících už z našeho života, a sám

jsem předal mnohé vzorné činy k napodobení potomkům. Občanským válkám jsem učinil konec, když jsem se ujal svrchované vlády se souhlasem všech, a řízení státu jsem přenesl z pravomocí své na senát a na rozhodování národa římského²⁶“. Augustus se především snažil, aby se znovu prováděly staré obřady a obnovily staré zvyky. Jeho snahy však nebyly příliš úspěšné.

2.3 Křesťanství

Vzhledem k tomu, co bylo uvedeno výše, je na první pohled jasné, že římské náboženství a křesťanství²⁷ neměly mnoho společného, naopak se v mnoha věcech diametrálně odlišovaly.

Křesťanské náboženství vzniklo v dnešní Palestině v prvním století našeho letopočtu. Je to náboženství univerzální, monoteistické a misijní. Křesťanství vychází především ze života a učení Ježíše z Nazaretu, který je věřícími chápán jako spasitel a boží syn. Své kořeny našlo v židovském náboženství, které bylo praktikováno na území, kde dle křesťanské víry Ježíš působil. Základem křesťanství je víra v jednoho Boha, Ježíše Krista jako Spasitele a Božího syna, křest a možnost odpuštění hříchů, spásy a vzkříšení.

Křesťané uctívali na rozdíl od naprosté většiny ostatních věřících v říši pouze jednoho boha, jiné bohy zásadně odmítali a odmítali i jejich existenci. Křesťanský bůh byl něčím zcela novým a odlišným. Z pohledu křesťanů byl jediný a neviditelný, byl všemocný, všudypřítomný i neomylný a věděl ihned o každém hříchu svého věřícího. Křesťan byl svému bohu podřízen a zachovával poslušnost jeho příkazům. Křesťané věřili, že jejich život je řízen boží vůlí, jeho běh je již předurčen a svým jednáním nelze jeho směřování ovlivnit, protože život je dar od boha, který vytvořil celý vesmír.

První křesťané se sdružovali ve skupinách (sborech), které nazývali řeckým označením veřejného shromáždění ekklésia. Z tohoto označení křesťanských obcí vnikl posléze název „církve“. V čele těchto sborů byl biskup (*episkopos*) nebo sbor starších kněží (*presbyteroi*). Z počátku neměli křesťané místa, kde by se scházeli, proto své bohoslužby vykonávali v domech jednotlivých věřících. Informace o prvních církevních obcích a o jejich vzájemných vztazích lze nalézt především v listech apoštola Pavla a z popisu jeho působení v knize Skutků apoštolů.

---

²⁶Kolektiv autorů. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda. 1974. 89 – 90 str.

²⁷Pojem „křesťanství“ (řecky *χριστιανισμός christianismos*) se poprvé objevuje v listech syrského biskupa Ignáce z Antiochie a také ve Skutcích apoštolů, které líčí, jak v Antiochii dostali Ježíšovi stoupenci poprvé název „křesťané“ (přesněji „kristovci“).

Křesťanství bylo již od svého počátku náboženstvím misijním. V závěru Matoušova evangelia říká Ježíš svým apoštolům: „*Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal.*“ Zde nalézáme další odlišnost křesťanství od tradičního římského náboženství. Křesťanství se dále také odlišovalo tím, že přijímalo konvertity, a od počátku bylo označováno jako "víra pro všechny". To mu umožnilo, po zrušení určitých prvotních omezení, stát se v budoucnosti světovým náboženstvím.

Rozdílný byl i vznik příslušnosti k náboženství. U křesťanství nebyla dána původem nebo narozením, nýbrž křtem a přijetím určitého vyznání víry (nauky) a životní praxe. Protože příslušnost ke křesťanství nebyla předem dána původem a kulturou, muselo se vymezovat vůči ostatním druhům náboženství jiným způsobem, zejména, jak bylo řečeno, přijetím konkrétního učení, morálky a náboženské praxe.

Zvláštností nového náboženství byla dále Bible, Písmo svaté, inspirované božím jednáním a životem Ježíše Krista, pro křesťany zdrojem a normou učení i života. Něco takového Římané neznali, jedinými náboženskými texty byly popisy náboženských úkonů, případně věštecké texty, kterými byly například Knihy Sibyliny.

Největším rozporem nového a starého náboženství, který také vyvolával nejvíce střetů, byl ovšem vztah křesťanů k bohům. Jak bylo výše zmiňováno, u Římanů víra znamenala v podstatě smluvní vztah, kde obě smluvní strany měly svá práva a povinnosti. Nic takového u křesťanů neexistovalo. Plněním svých povinností křesťan nezískával nějaký nárok vůči Bohu, pouze vyznával svoji vděčnost za dary, které od boha obdržel (život a spásu) a považoval se pouze za dlužníka svého boha. I kněží měli výrazně odlišné postavení. Zatímco římscí kněží byli především státní úředníci, křesťanští kněží byli vedoucími osobnostmi a učiteli svého křesťanského okolí a především byli jediní, kteří věřícím zprostředkovali spojení s jejich bohem.

Nové náboženství tak bylo již ze své podstaty velmi nesnášenlivé k ostatním náboženstvím a kultům. Křesťané odmítali uctívání jiných bohů či dokonce císaře, což byla pro Římany další nepochopitelná odlišnost, protože bývalo zcela normální, když občan uctíval více bohů najednou. Dokonce to ukazovalo na zvýšenou zbožnost dotyčné osoby. Přestože Křesťanství nebylo jediným náboženstvím, které se v tomto období v Římské říši objevilo (Kromě něj vzniklo v té době velké množství mysterijních kultů a synkretistických nauk, např. mithraismus a manicheismus.), největší zášť Římanů směřovala právě vůči křesťanství.

Pro Římany bylo křesťanství zpočátku neznámým pojmem. Bylo pro ně pouze další židovskou sektou, která se odloučila od svého mateřského náboženství. Pro nové náboženství to zpočátku znamenalo, že mu byla poskytována stejná privilegia, která mělo náboženství židovské. Skutečnost, že bylo křesťanství jako samostatné náboženství Římanům neznámé, je zřejmé i z nedostatku pramenů pojednávajících o křesťanech (důvodem je pravděpodobně skutečnost, že první křesťané se často skrývali a snažili se s římskými úřady nevejít do styku).

Židovské náboženství, z něhož se křesťanství zrodilo, bylo pro svou starobylost Římany tolerováno a Židé měli svobodu volně své náboženství vyznávat. Navíc toto náboženství bylo mezi Římany obecně ve známosti, protože každé větší středomořské město mělo svou židovskou komunitu, tzv. diasporu²⁸. Diaspory měly velkou autonomii. Tak Římané i přes židovskou intoleranci ke všemu nežidovskému tolerovali jejich odlišný způsob života, protože to byl odvěký princip římské vlády. Dokonce sankcionovali rady provinčních měst za případnou diskriminaci židů. Na tom, že se Židé nacházeli na mnoha místech po celé Evropě i Asii, měli svůj podíl babylonský král Nabúkadnesar²⁹, který v roce 586 př. n. l. dobyl Jeruzalém a obyvatelstvo odvekl do své říše i Alexandr Veliký, po jehož vítězství nad Perskou říší došlo ke spojení Evropy a Asie v jednu říši, což umožnilo Židům, aby se usídlili po celém středomoří.

Židé měli různá privilegia, jejich náboženství bylo *religio licita*, čímž se lišilo od křesťanství, které bylo považováno za *superstitio* - pověru. Na rozdíl od ostatních obyvatel říše neměli povinnost účastnit se náboženských úkonů spočívajících v uctívání pohanských božstev a později i císaře. To bylo významné privilegium, protože ohledně osob císařů se pěstoval náboženský kult, při kterém bylo potřeba, stejně jako u bohů, přinášet císaři oběti a dary. Občané říše tak vyjadřovali loajalitu císaři a skrze něj i loajalitu státu. Jakékoliv jiné chování bylo považováno za podezřelé až zrádné. Již od časů Julia Caesara³⁰, který měl k Židům vřelý vztah a chránil a potvrdil svobodu židovského vyznání, měli Židé také právo sdružování. To znamenalo, že se mohli

---

²⁸*Diaspora* (exil, zajetí nebo rozptýlení) – je jím chápáno židovské usídlení mimo jejich domov z důvodu vyhnání nebo emigrace. Později se tímto termínem začaly označovat židovské obce mimo Izrael.

²⁹Babylonský král, který vládl od r. 605 do 562 př. Kr., vytvořil velkou říši od Eufratu až po Nil. Mezi jiným dobyl r. 598/7 Jeruzalém, který pak r. 586 zničil. Po zničení judského státu odvedl velkou část židovského obyvatelstva do babylonského zajetí.

³⁰Antipatros, správce velekněze Hyrkána výrazně pomohl Caesarovi při obležení v Alexandrii a získal určité výsady, které se přenesly i na jeho syny - jedním z nich byl známý Héródés. Caesar projevoval obecně vůči Židům přízeň - chránil je před útoky, vrátil jim přístav Jaffu, dovolil jim svobodně posílat své tradiční a pravidelné příspěvky jeruzalémskému chrámu a dodržovat sabat.

scházet a vykonávat náboženské obřady a konat společné hostiny a slavnosti a mohli se sdružovat k různým, například dobročinným cílům. Židé též byli osvobozeni od vojenské služby, museli však platit zvláštní daň. I když byli Židé a jejich náboženství v římské říši uznáváni, nebyl jejich vztah k ostatním obyvatelům jednoduchý. Židé žili ve městech s ostatními římskými občany, zachovávali si však přísný odstup a zůstávali tak izolováni, což se často projevovalo ve vztahu, který k nim měl zbytek obyvatelstva. Přesto se postupně přizpůsobovali, což se projevilo mimo jiné v tom, že v mnoha diasporách postupně mizela znalost židovského jazyka a namísto něj byla používána řečtina. Do řečtiny byly překládány i knihy Starého zákona. Přestože byli Židé, stejně jako ostatní obyvatelé říše, pod vlivem helénismu, jejich velké množství a počet diaspor vytvořily předpoklady pro to, aby nebyli většinovou římskou společností úplně asimilováni. Zůstávali tak na první pohled velmi odlišnou skupinou a mohli praktikovat své monoteistické náboženství. Přesto nebylo jejich postavení úplně jednoduché, období kdy byli Židé jako část společnosti trpěni, byla střídána obdobími, kdy byli pronásledováni³¹.

Výše byla zmíněna výhoda počáteční nevědomosti Římanů o existenci nového náboženství. Jejím rubem však byla skutečnost, že křesťanství tak bylo mezi obyvatelstvem prakticky neznámé, což způsobovalo, že obyvatelé říše měli o křesťanech pouze nepřesné informace a zkreslené představy. Mnozí lidé nevěděli o novém náboženství v podstatě nic jiného, než co se dověděli z pomluv, které mezi obyvatelstvem kolovaly. Mohl za to nenápadný ale současně velmi odlišný způsob života prvních křesťanů, který se odehrával stranou většinové společnosti, neboť křesťané od počátku své náboženské úkony a setkání vykonávali z opatrnosti v tajnosti.

Římané u křesťanů na počátku především zaznamenali jejich neochotu zúčastňovat se státních náboženských úkonů. To, že křesťané se ke svému bohu modlili potichu a nepřinášeli mu oběti, vedlo k pomluvě, že křesťané jsou nevěřící, což vyvolávalo odpor ostatních obyvatel říše. Jak píše Marcus Minucius Felix³² ve svém díle Oktavius, názor na křesťany byl ze strany občanů říše velmi negativní:

---

³¹Např. legislativa vydaná císařem Hadriánem v r. 135. Hadrián zakázal obecně praxi židovského náboženství obecně. Tato represivní proti-židovská legislativa byla vydána Hadriánem tři roky po krvavém boji při potlačování židovského povstání (tzv. Bar Kochbovo povstání.).

³²Marcus Minucius Felix byl Afričan, právník žijící v Římě. Napsal dialog Oktavius, v němž jsou myšlenkové postupy řeckých apologetů přeneseny do římského myšlení a do římských poměrů. Autor líčí rozhovor pohana Caecilia s křesťanem Octaviem, v němž pohan hájí stanovisko mladšího skepticismu a nechá se přemoci středoplatónskými teoriemi o zjevení.

„Lidé, kteří sehnali dohromady nevědomce z nejhorší lidské spodiny a lehkověrné ženy, slabostí svého pohlaví k bludům náchylné, zřizují bohaprázdné spiklenecké sdružení chátry, jež se za nočních shromáždění, slavnostních postů a kanibalských hodů sbratřuje nikoli k nějakému posvátnému obřadu, nýbrž k zločinu, ten pro národ v úkrytech žijící a světla se štítící, na veřejnosti němý, ale ve svých koutech tuze řečný! Na chrámy hledí s pohrdavou lhostejností jako na hroby, plijí na bohy, obřadům se smějí, říkají, že jsou kněží politování hodni, ač jsou sami, lze-li to říci, hodni politování, úřady a úředním šatem opovrhují, ač jsou sami polonazi!“³³

Také zvěsti, že křesťané slibují svou věrnost novému králi, mohla římským úředníkům připadat jako nebezpečná a potenciálně i ohrožující politickou stabilitu. Křesťané byli též podezíráni z konání nočních orgií, na kterých mělo docházet k incestu a kanibalismu. Pravděpodobně za to mohla slova pronášená při křesťanském obřadu přijímání, která vzbuzovala dojem, že jeho účastníci jedí lidské maso a pijí lidskou krev. Znovu si dovoluji citovat Marca Minucia Felixe, opět z díla Oktavius:

„Houfně také mezi sebou provozují cosi jako kult rozkoše a nazývají se bez rozdílu bratřími a sestrami, aby se dokonce z jejich obyčejného smilstva s přijetím těch posvátných jmen stávalo krvesmilstvo. Tak se jejich prázdná a ztřeštěná pověra holedbá zločiny!...“

...Dále jest právě tak zatracení hodno jako známo vyprávění o tom, jak zasvěcují své nováčky. Nemluvně pokryté špaldou, aby byli oklamáni lidé nedosti opatrní, jest předkládáno tomu, kdo jest zasvěcován. Nováček jest nahrnutou špaldou zlákan, jako by měl do ní neškodně bodati, a to nemluvně jest jeho skrytými a tajnými ranami usmrcováno. A jeho krev – jaký to zločin! – oni lačně lizají, jeho údy si jako o závod rozdělují, tou obětí se sbratřují, tímto spoluvědomím zločinu se zavazují k vzájemnému mlčení. Takové obřady jsou hnusnější než jakákoli svatokrádež!“³⁴

S postupem času se ovšem pohled ostatních obyvatel měnil s tím, jak se spolu s rozšiřováním křesťanství po římské říši zvyšovala i jejich informovanost a nové náboženství bylo zbavováno nálepky obskurního kultu. Ke zlepšení ve vztahu k většinové společnosti přispívaly i případy křesťanské dobročinnosti.

Křesťanství bylo pro mnoho lidí vítanou alternativou k dosud existujícím náboženstvím. Obrovskou výhodou oproti ostatním náboženstvím byla jeho

---

³³Minuc. Felix, Oct. VII.

³⁴Minuc. Felix, Oct. IX.

univerzálnost. Křesťanem se totiž mohl stát kdokoliv, příslušník jakéhokoli národa, muž či žena, bohatý či chudý, před bohem si byli všichni rovni. Křesťanství přinášelo lidem možnost osobní spásy skrz jejich víru v Ježíše a existenci posmrtného života – tedy možnost přechodu do jiného věčného života, kde bude spravedlivý věřící žít pohodlný život v Ráji, v nebeském království ve společnosti boha. Křesťané byli hluboce přesvědčeni, že pozemský život je pouze přípravou na život posmrtný.

Obsah víry u římského náboženství byl v tomto směru velmi odlišný. Římané také věřili v posmrtný život. Věřili, že duše zemřelých jsou převáženy přes podzemní řeku Styx do podsvětí, říše mrtvých. Pro Římány byl kult zesnulých velmi důležitý, jednalo se o soukromý kult, který se týkal spíše sféry rodinné či rodové. Zemřelí předkové ztráceli svou individualitu a byli uctíváni jako kolektiv. U Římanů panovala představa, že pokud zesnulý nebyl pohřben se všemi náležitostmi, nemohl přejít ze světa živých do světa mrtvých, mohl se vrátit a živým škodit. Každý rok se v den výročí úmrtí konala slavnost na počest zemřelého, při které se obvykle obětovala ovce a u hrobu bylo obětováno víno, mléko, olej, jídlo a květiny. Slavnost sloužila k usmíření předků, aby tak mohli i nadále ochraňovat své potomky.

Prosté Římány čekal obyčejný posmrtný život. Římští císaři naproti tomu mohli být prohlášeni za bohy. Těm pak bylo obětováno, aby dbali na ochranu římského národa.

O ukončení pozemského života v Římě rozhodovaly Moiry nebo Parky, což byly bohyně osudu. Bohem smrti byl Mors (řecký Thanatos), který odváděl duši zemřelého z pozemského světa. Na cestě do podsvětí doprovázel duši bůh Hermes. Podsvětí bylo, stejně jako jeho panovník, nazýváno Hádes. V nejstarších dobách ovšem podsvětí žádného panovníka nemělo, představa o něm přichází až ve 4. stol. př. n. l. vlivem Řeků. Představa o Hádovi postupně splynula s bohem Plutem (bůh bohatství). Manželkou vládce podsvětí pak byla Proserpína (řecká Persefona).

Představy o posmrtné říši jsou u Římanů podobné řeckým. Hádes se svou manželkou sídlí v části podsvětí nazývané Erebos, v Elysiu žijí ti, kteří vedli spravedlivý pozemský život, a Tartaros je určen odsouzeným hříšníkům. Podsvětím protéká 5 řek: Styx (řeka hrůzy), Lethe (řeka zapomnění), Acherón (řeka žalu), Kókýtos (řeka úpění) a Pyriflegethón (řeka ohnivá), které se od řeckých rovněž neliší. Vchod do podsvětní říše hlídá trojhlavý pes Kerberos a obludná Chiméra. Duše jsou pak přivedeny Hermem k Acherónskému jezeru, přes které je převezve Cháron na své loďce. Za tuto službu mu ovšem mrtví museli zaplatit, a proto se do úst mrtvých vkládaly

mince. Rovněž v římských představách putovali mrtví k posmrtnému soudu. Stejně jako u Řeků se již mrtví nemohou k živým vrátit, a tak myšlenky na spásu v podobě zmrtvýchvstání u Římanů neexistovaly.

Křesťanství dávalo odpovědi na základní životní otázky a určovalo pravidla chování. Ačkoli to může být překvapivé, morálka a etické principy nebyly u Římanů dány náboženstvím. Jejich zbožnost se neprojevovala etickým jednáním, jak by se dalo očekávat, nýbrž pravidelným a pečlivým vykonáváním náboženských aktů a staráním se o kult. Neznamená to ovšem, že by bohové netrestali viníky, pokud bylo porušeno nějaké pravidlo. Řešení etických otázek a hodnot však spadalo mnohem větší měrou do sféry filozofie, podle které je člověk obdařen rozumem a to je zákon, kterým se ve světě všechno řídí. Součástí tohoto světového rozumu, je rozum, který byl dán člověku. Člověk tedy, stejně jako bůh, má schopnost rozumně uvažovat a tedy rozlišovat, jaké jednání je dobré a jaké špatné. Jak to vyjádřil Cicero ve svém díle O zákonech: „*lex est ratio summa insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria.*“³⁵

Křesťanství bylo pro přihlížející přitažlivé i očividnou soudržností věřících (která se projevovala především při pronásledování) a dobročinností, kdy křesťané obdarovávali věřící, ale i nevěřící jídlem i oblečením, v případě přírodních katastrof pomáhali nemocným a zraněným.

Křesťanství tedy vyplnilo určitou mezeru, která existovala v náboženském životě tehdejších obyvatel římské říše, a pro svou univerzálnost se rychle šířilo a získávalo nové stoupence, a to i přesto, že možnosti náboženského vyžití byly v této době velmi široké. Vedle státního náboženství, které mělo i svou politickou dimenzi, existovalo obrovské množství různých náboženských kultů a filozofických škol. Ovšem navzdory existence velké možnosti výběru, jen velmi málo náboženství nabízelo určitou duchovnost a niternost a zároveň možnost vzájemného vztahu mezi věřícím, bohem a ostatními věřícími. Snad právě snaha o větší kontakt s bohy a zároveň i směřování náboženského myšlení k monoteizmu byly tím, co v této době mnoho lidí hledalo a v důsledku čehož se pro ně stalo křesťanství tou pravou volbou.

Přestože tedy bylo mezi římským státem a křesťany mnoho sporů a nenávisti, je jasné, že křesťané jakožto občané a poddaní římské říše byli její kulturou a tradicemi ovlivněni. Není náhodou, že řečtina, kterou se mluvilo na východě říše, byla jazykem,

---

³⁵Zákon je nejvyšší rozum obsažený v přírodě, který přikazuje, co se má činit a zakazuje opak.

ve kterém vznikla první křesťanská literární díla. Římská říše ovlivnila vývoj křesťanství nejen svou kulturou a tradicemi, ale též svými dokonalými komunikacemi a jednotným jazykem, což dohromady umožnilo rychlé šíření křesťanství po celé říši.

Jak se římská říše více a více rozšiřovala a zvětšovala svůj vliv, pronikalo i římské náboženství k novým a novým národům, ale současně také muselo stále více reagovat na množství nových kultů a náboženství. Není proto s podivem, že v situaci slábnoucí náboženské jistoty ve vztahu k vnitřní nestabilitě Říma a probíhajícím občanským válkám a obecně obavám z budoucnosti, za podpory vlivu různých filosofických škol, které také měnily náboženský pohled na svět, mělo křesťanství, které přišlo s naprosto jinými hodnotami hodnoty a pohledem na okolní svět, tak silný rozmach.

3. Vznik křesťanství v 1. století - počátek perzekucí

O křesťanství nebylo zpočátku mezi obyvateli římské říše velké povědomí. Proto není s podivem, že z tohoto období dějin najdeme jen několik málo zmínek o novém náboženství.

Asi první zmínku o křesťanech najdeme v díle římského historika Suetonia, jenž ve svých Životopisech císařů píše, že za vlády císaře Claudia³⁶, který byl v pořadí čtvrtým císařem, byl v roce 49 vydán edikt, jímž byli z Říma vypovězeni všichni Židé, a to kvůli nepokojům, které po městě vyvolávali a porušovali tak veřejný pořádek. Pravděpodobně šlo o spory mezi Židy a křesťany (pravděpodobně křesťany židovské národnosti), protože Suetonius píše, že Židé byli vyhnáni z města, protože „*na popud Chrestův neustále vyvolávali nepokoje*“ (*Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantis Roma expulit*)³⁷. Lze tedy předpokládat, že ještě v této době úřady nerozlišovaly mezi Židy a křesťany a z Říma byli vyhnáni věřící obou náboženství. Nejedná se o jednoznačný důkaz, neboť z kontextu by spíše vyplývalo, že zmiňovaný Chrestos byl v Římě a byl zdrojem nepokojů. Za zmínku stojí i skutečnost, že v této době se jednalo o obvyklé řecké vlastní jméno, které znamenalo poctivý nebo řádný.

Zmínku o pravděpodobně téže události najdeme i u Cassia Dia³⁸, podle kterého se ovšem tato událost odehrála již r. 41. „*Židé se tak rozmnožili, že by bylo obtížné je z Říma vypudit, aniž by jejich početná lůza nevyvolala nepokoje. Takže je sice nevyhnal, ale zakázal jim shromažďovat se; dovolil jim však žít podle zvyklostí jejich předků. Kromě toho rozpustil jejich spolky, jež Gaius povolil.*“³⁹ V tomto ediktu se nemluví přímo o křesťanech, ale o třenicích mezi Židy a křesťany. Nejednalo se tedy o přímé pronásledování křesťanů. Edikt přestal po smrti Claudia v roce 54 platit a židé i křesťané se mohli vrátit zpět do města.

V Životopisech Suetonia, týkajících se císaře Nera, lze dále nalézt další poznámku o křesťanech. „*Tresty byli postihováni křesťané, druh lidí nové a škodlivé*

---

³⁶Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus Britannicus byl čtvrtým římským císařem v letech 41–54 n. l. Přestože díky svému vzhledu působil na své okolí jako podivín, řadil se k nejvýznamnějším vzdělancům své doby, a to především v oblasti historie. Napsal Etruské dějiny, které se však bohužel ztratily.

³⁷Suet. Claud. 25.

³⁸Lucius Cassius Dio Cocceianus žil v letech 155–229, byl starověký římský historik a státní úředník. Vydal osmdesátisvazkové dějiny Říma počínaje příjezdem legendárního Aenea do Itálie přes následný rozvoj od založení města až do roku 229, tedy za období přibližně 1400 let. Některé z těchto knih sepsaných po dobu 22 let se dochovaly v celku nebo částečně a poskytují tak novodobým badatelům detailní pohled na římskou historii.

³⁹Vouga, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 1997. str. 97n.

pověry.“ (*Afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae*).⁴⁰ Z textu vyplývá, že Suetonius měl ke křesťanství negativní postoj, neboť výrazem *maleficia* (škodlivý, zhoubný), který použil, bylo Římany označováno čarodějnictví, které bylo tvrdě postihováno.

Jak bylo řečeno výše, křesťanství bylo římským úřadům dlouhou dobu neznámé. Křesťané byli pronásledováni jen ve sporadických a lokálně omezených případech. O větším pronásledování lze hovořit až v případě Císaře Nerona.

Krátkou zprávu o pronásledování křesťanů za Nerona najdeme u Suetonia. Obsáhlejší zprávu obsahuje Tacitovo dílo „*Annales*“, kde píše o rozsáhlém požáru, který vypukl v Římě v roce 64 za vlády císaře Nera⁴¹. Požár byl tak obrovský, že poničil deset ze čtrnácti římských čtvrtí. Následně propukly ve městě nepokoje namířené proti císaři, kterému byl požár dáván za vinu, kvůli jeho předchozím výstřelkům. Císař, který chtěl pravděpodobně odvrátit hněv lidu od své osoby, obvinil křesťanskou menšinu ve městě. Křesťané byli pronásledováni a popravováni různými a velmi krutými způsoby. Odhaduje se, že pronásledování podlela asi desetina členů křesťanské obce ve městě, tedy asi 200–300 lidí. Podle Tacita byli křesťané obžalováni z nenávisti k lidskému pokolení a byli předhazováni psům, ukřižováni a upalováni. Je pravděpodobné, že během tohoto pronásledování byli popraveni též apoštolové Petr a Pavel, přičemž Petr měl být ukřižován a Pavel sťat. Tacitus říká: „*Proto Nero, aby potlačil řeči, nastrčil viníky a nejvybranějšími tresty potrestal ty, koho lid nazýval křesťany a nenáviděl kvůli neřestem. Původce jejich jména Christa dal za vlády Tiberiovy popraviti Pontius Pilatus; zhoubná pověra, tehdy potlačená, znovu propukla nejen v Judsku, rodišti toho zla, ale také v hlavním městě, kam se ze všech stran stékají všechny ohavnosti a hanebnosti a nacházejí tam ctitele. Nejdříve byli tedy pochytáni ti, kteří se přiznávali; potom na základě jejich udání bylo k nim připojeno ohromné množství ani ne tak pro zločin žhárství jako pro nenávist k lidskému rodu. I při umírání je ještě zahrnuti posměchem; pokryti kůžemi šelem museli hynout sápaní psy nebo byli přibiti na kříž, aby za soumraku hořeli na způsob nočních luceren. Nero poskytl tomuto divadlu své zahrady a také pořádal hry v cirku, při kterých se v obleku vozataje mísil mezi lid nebo stál na voze. A tak, ačkoliv šlo o viníky, zasluhující nejhorší tresty, rodil se soucit s nimi,*

---

⁴⁰Suet. Nero 16.

⁴¹Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, jenž byl pátým a posledním císařem julsko-klaudijské dynastie, vládl v letech 54–68. Císařem se stal díky tomu, že ho adoptoval jeho strýc Claudius, který jej učinil svým nástupcem.

*protože byli utráceni jakoby ne k veřejnému prospěchu, ale pro ukrutnost jednotlivce.*⁴²

Nenalezneme právní normu, která by byla základem pro toto pronásledování, jednalo se pouze o císařovu instrukci pro soudy, jakési poučení, jak nakládat s křesťany. Křesťané byli obžalováni z nenávisti k lidskému rodu (*odium humani generis*), za což bylo trestem upálení. Obžaloby v mnoha případech také zněly na obvinění z ateismu, tedy nevíru v bohy. O křesťanství Tacitus mluví jako o pověře a nebezpečné věci a lze vycítit jeho negativní postoj ke křesťanství. Z jeho komentáře lze dále vyčíst, že křesťanů bylo v té době v Římě již relativně velké množství a zároveň nebyli mezi obyvateli města příliš oblíbení. Rovněž je zřejmé, že v této době již byli křesťané obyvateli vnímáni odděleně od Židů.

Pro úplnost uvedu další dvě zmínky o Ježíši (nazývaném *Christos*) lze nalézt v díle *O starobylosti Židů* od Josepha Flavia, přestože se netýkají konkrétně pronásledování křesťanů jako takového. První zmínka se týká mučednictví Jakuba, bratra Ježíše: „...*Ananos shromáždil synedrion a postavil před něj Jakuba, bratra Ježíše, který byl nazýván Christos, a některé další, obvinil je, že překračují zákon a nechal je ukamenovat*“⁴³ Druhou zmínku o Ježíši nalezneme v osmnácté knize (je také známa jak *Testimonium Flavianum*): „*V té době žil Ježíš, moudrý člověk, pokud ho ovšem máme nazývat člověkem. Dělal totiž zázraky, učil lidi, pro které bylo potěšením přijímat pravdu, a získal si mnoho Židů i mnoho Helénů. Tento byl Mesiáš. A když ho na základě udání našich předáků Pilát odsoudil k smrti ukřižováním, ti, kdo si ho prve oblíbili, ho nepřestali milovat. Zjevil se jim totiž třetího dne znovu živý, jak o něm prorokovali boží proroci toto i přemnoho podivuhodného. A ještě dodnes nezanikla „rodina“ křesťanů, kteří se jmenují podle něho.*“⁴⁴ Tato zmínka byla často považována za pozdější křesťanskou interpolaci. V současné době se považuje její autenticita za přijatelnou ovšem spíše ve verzi, která byla nalezena ve Světové historii arabského křesťanského historika Agapia z 10. století.

To, že neexistují jiné zmínky o pronásledování křesťanů římskou státní mocí, ještě neznamená, že by Křesťané nebyli pronásledováni. Pravdou je, že Křesťané i v předchozí době pronásledováni byli, a to samotnými Židy.

---

⁴²Tacit. Ann. XV 15, 44.

⁴³Flav. Antiq. 20. 9,1.

⁴⁴Flav. Antiq. 18. 3,3.

3.1 Židé

Izraelský národ měl podle legend vzniknout spojením dvanácti kmenů okolo roku 1200 př. n. l. Následující období asi 200 let bývá označováno jako doba soudců, kdy kmeny již nekočovaly, ovšem ještě nedošlo ke vzniku jednotného státu a kmeny se spojovaly pouze v případě vnějšího nebezpečí. Jednotné království vzniklo až za vlády králů Saula, Davida a Šalamouna v době 1000-933 př. n. l., s hlavním městem Jeruzalémem. Po smrti Šalamouna došlo k rozdělení státu na severní království Izrael nebo také Efraim a království Judské. Útokům sousedů se déle ubránilo Judské království (existovalo v letech 933-586 před n. l.) jehož hlavním městem zůstal Jeruzalém. Existence jednotného státu byla ukončena útokem Babylónu, přičemž byla část obyvatel odvedena. Toto období je Židy nazýváno babylonským zajetím. V další historii se v nadvládě nad Izraelem vystřídaly po Babylónu Persie, Alexandr Veliký (který Židům dal rozsáhlou autonomii) a egyptští Ptolemaiovci. V roce 167 před n. l. se Židům podařilo díky makabejskému povstání získat po delší době opět samostatnost. V této době se stále více prosazovala helénistická kultura, obzvláště u vládnoucí třídy, což završovalo důvod ke sporům mezi ní a zbytkem obyvatel. Tento problém se týkal především židovských obyvatel v diasporách, a kteří vyrůstali v převážně řeckém kulturním prostředí. Z tohoto důvodu se v některých diasporách přestala používat hebrejšтина a začaly vznikat překlady náboženských textů do řečtiny. Známým příkladem je např. Septuaginta, překlad Starého zákona, který vznikl v Alexandrii přibližně od 3. do 1. století př. n. l.

Nejdůležitější dějinnou epochou – z pohledu perzekuce křesťanů – je období, kdy se v této části světa začínala prosazovat římská říše. Do dějin Izraele se zapsal římský vojevůdce a triumvir Pompeius, který zbavil vlády Aristobula II. Poté co v říši získal moc Julius Caesar, jmenoval zde prokurátorem Antipatra II. Na trůně se ještě vystřídali Herodes, Antigon (syn Aristobula II.) a Herodův syn Archelaos. Pak však již vláda přešla na římskou říši.

Výše byly zmíněny dvě židovské války. Obě války měly pro židovské obyvatelstvo tragické důsledky. První válka započala roku 66 a trvala až do roku 74 n. l., přestože prakticky skončila již v roce 70 n. l., kdy Titus (syn císaře Vespasiána) dobyl Jeruzalém. Válka měla ničivé následky. Dobytý Jeruzalém lehl popelem a bylo zničeno centrum židovského náboženství - Chrám.⁴⁵ Znovu také došlo k exodu mnoha

---

⁴⁵Po zničení Chrámu se začala chrámová daň odvádět místo do Jeruzaléma do chrámu Jupitera v Římě. Pro židovské věřící to bylo velmi pokořující, protože to v podstatě znamenalo modloslužebnictví.

židovských obyvatel ze své vlasti. Neúspěch povstání byl velmi významný i z pohledu rodícího se křesťanství, protože dobytím Jeruzaléma došlo k zásadnímu omezení vlivu židokřesťanské části křesťanského náboženství ve prospěch části pohanokřesťanské, jejímž nejznámějším představitelem byl Pavel z Tarsu.

Druhá židovská válka (nazývána také jako Povstání Bar Kochby) probíhala 132-135 n. l., přičemž vůdcem povstání byl Bar Kochba (syn hvězdy). O příčinách povstání není tolik informací, jako v případě první války. Nejvíce jich pochází od římského historika Cassia Diona. Nejčastěji je zmiňován zákaz obřízky, který pocházel od císaře Hadriána a jeho plán postavit na místě Jeruzaléma město Aelia Capitolina, přičemž místo zničeného Chrámu měl být postaven Jovův chrám. Povstání mělo pro Židy stejný výsledek jako první židovská válka (Cassius Dio píše až o půl miliónu obětí). Hadrián vydal zákaz židovského náboženství, došlo k popravám židovských učenců a postihováno bylo i vlastnění Tóry. Mnoho Židů ztratilo svobodu a bylo prodáno do otroctví. Hadrián realizoval svůj plán a nechal na místě Jeruzaléma vystavět římské město, do kterého Židé nesměli. Také zde byl vybudován římský chrám, ve kterém se nacházely dvě sochy – jedna císaře a druhá boha Jupitera. Aby bylo zcela zapomenuto na židovské osídlení, byla Judea přejmenována na Palestinu.

Judaismus, židovské náboženství, je velmi staré, jeho vznik je určován zhruba do 2. tisíciletí př. n. l. Jako zakladatele jmenuje Starý zákon praotce Židů Abraháma, jeho syna Izáka a vnuka Jákoba. Jákob měl mít dvanáct synů a podle nich existovalo dvanáct izraelských kmenů. Za skutečný vznik židovského náboženství se dle legend považuje okamžik, kdy Mojžíš, poté co vyvedl svůj lid z egyptského zajetí, dostal od Boha Desatero přikázání.

Židovské náboženství je kultem jediného boha (monoteistické náboženství). Bylo zakázáno uctívat jiného boha, ale i předměty vytvořené lidskou rukou (např. sochy), místa nebo přírodní jevy. To bylo ve starověku, vzhledem k náboženské praxi okolních států a národů, jedinečné. (Podobné prvky bychom našli z historického hlediska pouze u faraóna Achnatona a jeho neúspěšného reformního náboženského pokusu s bohem slunce Atonem.) Není tedy s podivem, že jednou z nejposvátnějších věcí v judaismu bylo Boží Jméno Jahve (Hospodin). Božích jmen ovšem existuje více. S Božími jmény se muselo nakládat zvlášť uctivě a obezřetně – i jedno z přikázání Desatera zní „nebrat boží jméno nadarmo“.

Základním kamenem judaismu byly biblické texty Starého zákona (Tanach). Z nich nejposvátnější bylo prvních pět knih, které se nazývají Tóra – hebrejsky Zákon

(někdy také Pentateuch či Pět knih Mojžišových). Výkladem vznikla tzv. Tóra ústní, která byla předávána nejdříve ústně a posléze byla zachycena především v Mišně a Talmudu. Ke Starému zákonu existovalo velké množství komentářů, které se ovšem nepovažovaly za posvátné texty a nebyly závazné. Judaismus tak získal rozsáhlou vnitřní toleranci a nebyl omezen nějakým systémem neměnných dogmat.

Z pohledu náboženství byly důležitým historickým mezníkem výše zmíněný babylonský exil a dobytí Babylónu Peršany, protože ztráta vlastního státu donutila Židy, aby se spojili okolo svého náboženství. Významnou roli hraje v židovském náboženství mesiáš. Měl by to být člověk, kterého poslal Bůh, aby Židy vykoupil z hříchů. Na tuto víru později navázalo i křesťanství.

Vzhledem k postavení náboženství v životě obyvatel není s podivem, že náboženští představitelé měli v Izraeli vždy vedoucí postavení. Nejvýše stáli saducejové, dědičná aristokratická kněžská třída, vlivná a známá svým konzervativním přístupem. Z této třídy pocházeli i veleknězi chrámu v Jeruzalémě. Další vlivnou skupinou byli farizejové, kteří měli podporu tehdejší „střední třídy“ (kupci, řemeslníci). Původně přicházeli při výkladu Starého zákona s novými pohledy, ale postupně převzali konzervativní postoj saducejů. Radikální části obyvatelstva pak byli nejbliže zelóti, kteří se nebránili ani ozbrojeným útokům na Římany.

Křesťanství vycházelo z židovského náboženství, mělo zde své kořeny. První křesťané byli Židé, kteří znali židovské náboženské texty a navštěvovali synagogy. Dlouhou dobu byli křesťané považováni pouze za určitou komunitu v rámci židovského náboženství, které mělo samozřejmě v římské říši výrazně větší vliv a význam.

Přestože byli Židé v římské říši menšinou, jednalo se o menšinu početnou. Odhaduje se, že tvořili až devět procent všech obyvatel. Vzhledem k pohnutým dějinám se židovské komunity nacházely především ve východní oblasti říše, ovšem velké židovské populace bylo možno nalézt i v Řecku, Itálii, Sicílii ale i v severní Africe a Španělsku. Centrem těchto komunit byla vždy synagoga, kde se Židé scházeli ke společným modlitbám, byl zde čten Zákon a řešily se zde i vzájemné rozepře.

Židovské náboženství mělo v římské říši vždy zvláštní postavení. Židé měli svobodu uctívání, i když za tuto svobodu platili zvláštní daň. Jednalo se o daň z hlavy (fiscus Judaicus), která byla Židům vyměřena po jejich neúspěšném povstání v letech 66-70 císařem Vespasianem a zvýšena císařem Hadriánem po potlačení povstání v letech 132-135. Daň byla placena až do poloviny 3. století. Židé mohli žít podle vlastních zákonů, měli povolenou i obřizku, která jinak byla v říši zakázána. Legitimita

židovských tradic se opírala především o tradici, která byla Římany chápána a uznávána. Sám Tacitus uvádí, že židovské obyčeje „jsou ospravedlňovány svou starobylostí“.

Židé byli součástí řecko-římského světa své doby a byli tak v každodenním styku s „pohany“. S nimi je spojovala především řečtina – univerzální kulturní jazyk východní části římské říše. Co je ovšem oddělovalo, byly jejich zvyky, resp. příkázání zákona. Ty zabraňovaly, aby se mohli pohané stát příslušníky židovského náboženství. Svou roli hrál i židovský pocit nadřazenosti vyplývající z přesvědčení, že jsou příslušníky vyvoleného národa. Docházelo tak často ke sporům s většinovou populací, a to obzvláště v období povstání v letech 115-117. Povstání započali Židé v Kyrenaice, když využili toho, že se císař Traianus vypravil proti Parthské říši. Povstání se poté rozšířilo také do Egypta a některých dalších míst židovské diaspory. Římský vojevůdce Lusius Quietus povstání potlačil až po dvou letech války.

3.2 Židé a křesťanství

Již brzy po vzniku křesťanství se toto nové náboženství dostalo do sporu se starým židovským náboženstvím. Docházelo k různým lokálním konfliktům, ovšem nelze mluvit o všeobecné perzekuci. Křesťanství původně vycházelo ze židovského náboženství a první křesťané byli všichni Židé, podle kterých byl Ježíš Kristus mesiášem, o kterém mluvil Starý zákon. Víra prvních křesťanů byla jen jakýmsi pokračováním jejich dosavadního židovského náboženství, a proto i přes svou novou víru v Ježíše dál dodržovali všechny zvyky a nařízení židovského náboženství. Postupně se však začala učení obou náboženství rozcházet, a to především poté, co se křesťanství začalo šířit mimo území Palestiny, nejdříve mezi Židy v diasporách a posléze i mezi příslušníky jiných národů. Tento rozkol se začal projevovat především brzy poté, co zemřeli Ježíšovi učedníci, většinou mučednickou smrtí, kteří všichni byli židovského původu. S rozšiřováním křesťanství mimo hranice Palestiny postupně docházelo k tomu, že se z malé skupiny uvnitř židovského náboženství stala nezávislá církev, ve které bylo více věřících z pohanských obyvatel říše než původních Židů. Přestože měli Židé a křesťané mnoho společného (především židovskou Bibli, ale i svátky, z nichž vycházel křesťanský kalendář, jako například neděle, která vycházela ze Šabatu⁴⁶ či

---

⁴⁶Šabat je v judaismu sedmý den v týdnu, věnovaný odpočinku a upuštění od pracovní a všední činnosti. Je nejdůležitějším svátkem v judaismu, jeho dodržování je nařízeno přímo desaterem.

Velikonoce, které zase vycházely z Pesachu⁴⁷), tím jak bylo stále více křesťanů nežidovského původu s převládající řeckou kulturou, byly rozdíly stále větší.

Jedním z hlavních problémů byla skutečnost, že noví křesťané nechtěli dodržovat příkazy, které vyžadoval židovský zákon. Šlo především o povinnost obřízky, ale i o další povinnosti týkající se stravování atd. Díky tomu začali ortodoxní Židé považovat křesťany za odpadlíky od Mojžíšova zákona a za kacíře a začali je pronásledovat. K pronásledování se snažili využívat, i když nepříliš úspěšně, římskou státní moc, popřípadě křesťany pronásledovali i popravovali sami, a to pro jejich spojení s pohany, ač to bylo z hlediska římského práva nezákonné. Jednou z prvních obětí byl jáhen svatý Štěpán, jenž byl rozhodnutím sanhedrinu⁴⁸ někdy mezi lety 35 a 37 ukamenován. V roce 62 byl pro přestupování židovského zákona popraven Jakub, bratr Ježíše Krista. Zprávu o jeho smrti lze nalézt u Josepha Flavie v jeho Židovských starožitnostech: „Ananos⁴⁹ shromáždil synedrion a předvedl před něj bratra Ježíše, nazývaného Christos, a některé další a obvinil je, že překračují zákon, a nechal je ukamenovat.“⁵⁰

Zprávu o jeho smrti nalezneme též v Eusebiovy⁵¹ Církevních dějinách:

„Poněvadž Židé, kteří připravili Pavlovi tolik úkladů, byli ve své naději zklamáni, obrátili svou zlobu proti bratru Pána Jakubovi, kterému apoštolové svěřili biskupský stolec v Jeruzalémě. Podnikli proti němu toto: Přivedli jej mezi sebe a žádali přede vším lidem, aby se zřekl víry v Krista. Jakub však proti všemu očekávání pevným hlasem a zcela upřímně, než jak si mysleli, přede všemi zcela otevřeně vyznal, že náš Spasitel a Pán Ježíš je Božím Synem. Nesnesli svědectví muže, který pro svůj přísný mravní život a svou úctu Bohu za svého života prokazovanou, byl považován za spravedlivého, a usmrtili jej. Příležitost k tomu dala okolnost, že tu nebyl žádný zemský správce. V té době právě zemřel v Judeji Festus a provincie byla bez vedoucí hlavy.

---

⁴⁷Pesach, často nazývaný „Svátek nekvašených chlebů“, je jedním z nejdůležitějších židovských svátků a zároveň jedním z nejstarších vůbec. Řadí se mezi „poutní svátky“, které se každoročně slaví a které připomínají osvobození z egyptského otroctví.

⁴⁸Sanhedrin byl jakýsi Nejvyšší soud o 71 členech, který zároveň plnil i funkci dnešních parlamentů – kontroloval a potvrzoval krále, rozhodoval o válečných záměrech panovníka, řešil mezikmenové spory, vydával zákony, rozhodoval o veleknězi, soudil falešné proroky. Do zničení Chrámu sídlil Sanhedrin přímo na Chrámové hoře. V římských dobách byl Sanhedrin považován za reprezentanta židovské náboženské autonomie.

⁴⁹Ananos byl židovským veleknězem v r. 62.

⁵⁰Josephus, Flavius, Starožitnosti. XX, 9, 1.

⁵¹Žil v letech 263–340 a byl nazýván též Eusebius Pamphili (žák Pamfilův), byl biskupem v palestinské Kaisareii a je považován za otce církevních dějin. Ve svých Církevních dějinách (Historia ecclesiastica) se zabývá dějinami rané církve.

*Druh a způsob smrti nám vylíčil Klement. Jakuba svrhli s věže chrámu a byl ubit klackem.*⁵²

O pronásledování křesťanů Židy najdeme mnoho zpráv též ve Skutcích apoštolských⁵³, které jsou součástí Nového zákona.

Definitivně se obě náboženství rozešla v roce 90, kdy Sanhedrin rozhodl, že křesťané nebudou považováni za příslušníky židovského národa a nebudou moci vstupovat do synagog. Již před tímto rokem ovšem došlo k přenesení centra křesťanské víry do Říma z Jeruzaléma, a to po jeho zničení římskými vojsky v roce 70⁵⁴, ke kterému došlo po velkém židovském povstání proti římské říši (I když se Římané zasloužili o rozvoj provincie, ekonomický i civilizační, a Židé měli oproti jiným národům větší stupeň autonomie, snášeli přítomnost Římanů jen s velkým odporem. Vše pak tragicky skončilo právě povstáním, jež vyvrcholilo zmiňovaným zničením Jeruzaléma.)

Je ironií, že jedním z pronásledovatelů křesťanů byl i Saul, řecky mluvící římský občan a zároveň židovský farizej, později známý jako svatý Pavel. Saul nepocházel z Palestiny, ale narodil se v Tarsu, hlavním městě provincie Kilikie v prvním desetiletí našeho letopočtu. Ke křesťanství Saul přestoupil až v dospělosti, poté, co mnoho let křesťany pronásledoval. Byl dokonce přítomen ukamenování Štěpána. K zásadnímu obratu v jeho životě došlo při cestě do Damašku v Sýrii, kde se hodlal účastnit pronásledování tamních křesťanů. Během této cesty se mu dle jeho slov zjevil Kristus a proměnil ho z pronásledovatele na oddaného šířitele křesťanství. Popis této události lze nalézt ve Skutcích apoštolů:

*„Na cestě, když už byl blízko Damašku, zazářilo kolem něho náhle světlo z nebe. Padl na zem a uslyšel hlas, Saule, Saule, proč mě pronásleduješ? Saul řekl: Kdo jsi, Pane? On odpověděl: Já jsem Ježíš, kterého ty pronásleduješ. Vstaň, jdi do města a tam se dovíš, co máš dělat. Muži, kteří ho doprovázeli, zůstali stát a nebyli schopni slova; slyšeli sice hlas, ale nespatrii nikoho. Saul vstal ze země, otevřel oči, ale nic neviděl. Museli ho vzít za ruce a dovést do Damašku. Po tři dny neviděl, nic nejedl a nepil.“*⁵⁵

⁵²Eusebius, Církevní dějiny, II, 25.

⁵³Skutky apoštolů je pátá kniha Nového zákona, která popisuje období vzniku a šíření prvotní křesťanské církve, zejména činnost apoštolů Petra a Pavla ve 30. a 40. letech 1. století.

⁵⁴Při tomto povstání šlo o židovské celonárodní povstání proti Římu, které vypuklo v Jeruzalémě v roce 66. Povstání potlačily až římské legie pod vedením nejprve Vespasiána, od roku 69, kdy se Vespasianus stal císařem, pak jeho syna Tita. Válka skončila dobytím Jeruzaléma na podzim roku 70, při němž byl zničen Chrám.

⁵⁵Skutky 9:3-8.

Saul si změnil jméno na Pavla a z pronásledovatele se stal šířitelem křesťanství především mezi nežidovskými obyvateli říše, v čemž byl velmi úspěšný. Právě Pavel se nejvíce zasloužil o rozšíření křesťanství mezi příslušníky jiných národů a vzniku církve složenou z pohanů. Zemřel při pronásledování křesťanů po požáru Říma někdy v letech 64-67⁵⁶.

Právě v této době se nové náboženství začalo vzdalovat svým židovským kořenům. Čím více pohanů bylo uvnitř církve, tím méně byly dodržovány židovské tradice. Z tohoto hlediska byl významným mezníkem apoštolský koncil⁵⁷ (konec 40. nebo počátek 50. let n. l.), kdy Pavel s Barnabášem⁵⁸ prosadili, že židovské náboženské příkazy již nadále nebudou závazné pro křesťany nežidovského původu, a to podle Pavlova přesvědčení, že víra nahrazuje zákon. Zajímavé je, že Pavel sám židovská nařízení poctivě dodržoval. Byl to nevyhnutelný vývoj, protože pohané, z nichž se stali Křesťané, neměli na své náboženství stejný pohled jako Židé.

Po potlačení židovského povstání došlo, spolu se zhoršením postavení Židů, i ke zhoršení postavení křesťanů a tento stav se ještě více zhoršil na přelomu 1. a 2. století. V této době již křesťané nebyli považováni za židovskou sektu, a tudíž nemohli využívat privilegia židovského náboženství, ale zároveň byli s Židy spojeni natolik, že byli Římany často považováni za příslušníky jejich národa, což jim bylo v této době spíše na škodu.

Římané křesťany trestali za různá provinění: šlo především o obvinění z podněcování nepokojů, (z čehož byli obviňováni i Židé); dále z odmítání kultu císaře, neboť tvrdili, že Ježíš je král - z pohledu Římanů se tedy jednalo o velezradu (*perduellio*). Dále byli křesťané obviňováni z bezbožnosti (*asebeia*), popřípadě byli podezíráni z dalších zločinů (*flagitia*), mezi které patřila obvinění z vražd dětí, z dopouštění se incestu, z kanibalismu, z vzývání bytostí s oslí hlavou nebo dokonce genitálií jejich kněží a z toho že jsou nepřáteli lidského rodu, protože „ke všem chovají

---

⁵⁶Podle legendy byl popraven v místě *Tre Fontane (ad Aquas Salvias)* na jih od města, kde v dnešní době stojí klášter s kostelem sv. Pavla. Nejprve měl být pochován v katakombách u Via Appia, posléze byly jeho ostatky přeneseny a pohřbeny pod Bazilikou sv. Pavla za hradbami. Pohřben je v sarkofágu, který je umístěn pod papežským oltářem.

⁵⁷Apoštolský koncil se také někdy považuje za vůbec první církevní koncil. Mělo jít o jednání, které se mělo konat v Jeruzalémě okolo roku 50. Tohoto jednání se měli zúčastnit jeruzalémští apoštolové a jako protistrana Pavel, Barnabáš a zástupci církve z Antiochie. Jednalo se především o misijních výpravách, důležitou součástí jednání byla i závaznost židovského Zákona pro pohanské křesťany.

⁵⁸Svatý Barnabáš – toto jméno získal poté, co prodal všechny své pozemky a peníze daroval jeruzalémské církvi. Společně s Pavlem podnikal misionářské cesty. Podle legendy zemřel mučednickou smrtí v roce 61 n.l. v Salamis. Je považován za patrona Kypru.

nepřátelskou nenávisť“.⁵⁹ Vzhledem k tomu, že Křesťanství již nebylo považováno za součást židovského náboženství, bylo označeno jako *religio illicita*.

Perzekuce křesťanů se postupem času zesilovala, což souviselo s protizidovskými náladami římského obyvatelstva po potlačení povstání v roce 70 a s novým povstáním v roce 132–135 a zároveň se silnějšími požadavky císařů na božské pocty⁶⁰, které odmítali jak křesťané, tak Židé. Pro křesťany bylo ovšem odmítání kultu císaře nebezpečnější, neboť Židé měli, jak bylo uvedeno výše, v tomto směru určitá osvobození.

Silné pronásledování zažili křesťané ke konci 1. století n. l. za císaře Domitiana⁶¹, který se jako první císař nechal titulovat „dominus et deus – pán a bůh“ a stejně jako šílený císař Caligula požadoval božské pocty již za svého života. Křesťané samozřejmě nemohli o živém člověku, i když to byl císař, mluvit jako o bohu, a byli proto pronásledováni. Křesťané o Domitianovi mluvili jako o „znovuožvlém Neronovi“ (Nero redivivus), protože se podle Eusebia „pokusil učinit totéž a účastnit se na Neronově krutosti. Já si myslím, poněvadž nyní mají někteří rozum, že brzy upustil od toho a odvolal i tresty vyhnanství.“⁶² O pronásledování Domitianem najdeme zmínku i u Tertulliana: „Ptejte se písemných záznamů a shledáte tam, že proti této vznikající sektě první zuřil mečem zvláště v Římě Nero. Cele se zasvětil nás zničit, a my se tím chlubíme. Kdo jej totiž zná, může vědět, že Nero odsoudil jakési veliké dobro. Pokoušel se o to i Domitian, i když neodhodil jako Nero všechnu svou lidskost.“⁶³

Z pohledu císaře chování křesťanů směřovalo proti státu, bylo překážkou pro upevnění státního náboženství. Navíc se v této době značně zvyšoval počet křesťanů po celé říši, a i to představovalo pro císaře z jeho pohledu nebezpečí. Bohužel z tohoto období není k dispozici příliš spolehlivých důkazů, které by ukazovaly na nějaké organizované pronásledování. Přesto lze v pramenech nalézt zmínky o křesťanech, kteří byli císařem v posledních letech jeho vlády posláni do vyhnanství či popraveni. Velmi

---

⁵⁹Tacit. Histor. V. 5, 1.

⁶⁰Císařský kult se začal rozvíjet po smrti Augusta v r. 14, jenž byl prohlášen za boha. Po něm byl již každý císař po smrti buď senátem prohlášen za boha, nebo byla jeho památka prohlášena za zatracenou.

⁶¹Titus Flavius Domitianus byl posledním římským císařem z Flaviovské dynastie (69–96), který vládl v letech 81–96. Byl mladším synem císaře Vespasiána. Císařem se stal po smrti svého bratra Tita, který byl postižen těžkou chorobou. Na rozdíl od svých předchůdců, otce a bratra, kteří byli dobrými císaři, se Domitianus po nadějném začátku vlády stal tyranem. Kvůli své neustále rostoucí krutosti byl v roce 96 n. l. zavražděn.

⁶²Eusebius, Církevní dějiny, III, 20.

⁶³Tertullianus, Apologeticum V.

nespokojení byli také za Domitianovy vlády Židé, protože císař úzkostlivě dbal na přísné vybírání židovské daně a pronásledoval neplatiče.

Císař měl vydat nařízení, podle nějž byli všichni obyvatelé říše povinni zúčastnit se náboženského kultu jeho osoby, přičemž úkonu byl přítomen státní úředník, který dotyčnému po splnění náboženského úkonu vydal potvrzení. Při vydávání tohoto nařízení měl Domitianus vycházet ze soudní praxe zavedené Neronem. Díky tomuto nařízení tak mělo být odhaleno mnoho křesťanů, neboť se ho odmítali účastnit. Mezi popravenými byl i císařův bratranec Flavius Clementus a jeho manželka Domitilla byla poslána do vyhnanství. Obžaloba je vinila z bezbožnosti a sklonů k židovským zvykům.

Celá tato rozsáhlá akce ovšem neměla příliš velký úspěch. Vzhledem k jejím nákladům a velké pracnosti byl počet zadržených příliš malý. Po smrti císaře v roce 96 n. l. bylo proto za jeho nástupce císaře Nervy od dalšího pronásledování upuštěno. Mezi oběti tohoto pronásledování patřil i v pořadí třetí papež sv. Klétus (či Anacletus).⁶⁴

Závěrem lze tedy říci, že v prvním století existence křesťanství o tomto novém náboženství římské úřady neměly příliš mnoho vědomostí, spíše bylo křesťanství považováno za jednu z odnoží židovského náboženství. Křesťanství tak používalo ochrany, která byla udělena náboženství židovskému. Zároveň se ovšem křesťané začali projevovat svým odmítáním pohanských bohů a začaly se objevovat první pomluvy a fámy, provázející křesťanství v jeho počátcích. Křesťanství tedy v této době bylo neznámé, ale zároveň i nelegální a v důsledku výše uvedených pomluv mezi obyvateli říše negativně vnímané a občasně pronásledované.

---

⁶⁴V tomto období bylo napsáno Zjevení Janovo. Zjevení svatého Jana je poslední knihou Nového zákona. Podle prvního řeckého slova *apokalypsis* („zjevení, odhalení“) se často nazývá Apokalypsa, avšak tento termín dnes označuje celý literární žánr, jehož je Janovo zjevení jen jedním, i když nejznámějším představitelem, který mu dal i jméno. Kniha byla psána Janem ve vyhnanství na ostrově Patmos, kam se byl nucen uchýlit během vlády císaře Domitiana.

4. Perzekuce ze strany státní moci bez právního podkladu – od počátku 2. století do poloviny 3. století

Po smrti císaře Domitiana nastal pro křesťany relativní klid. Neznamená to ovšem, že by stát křesťanské náboženství uznal a legalizoval, stále zůstávalo nepovoleným náboženstvím (*religio illicita*⁶⁵), ale až do poloviny třetího století našeho letopočtu nedocházelo k pronásledování organizovanému centrální mocí na celém území říše.

Éra mezi lety 96 až 192 se nazývá obdobím adoptivních císařů.⁶⁶ Toto období je pokládáno za epochu spojenou s hospodářským, politickým, vojenským, mocenským i kulturním rozmachem. Edward Gibbon jej popsal následujícím adorujícím způsobem: „...období světových dějin, během něhož byly podmínky pro lidské plémě nejšťastnější a nejúspěšnější...“ Charakteristickým znakem této epochy bylo, že vládnoucí panovník adoptoval schopného následovníka, který s ním poté vládl a po jeho smrti převzal titul císaře. Budoucí panovník byl označován jako *Caesar*, současný císař jako *Augustus*. Systém měl vést k odstranění nepokojů v případě smrti císaře a současně řešil tu situaci, že žádný z císařů až do doby Marca Aurelia neměl v době smrti vlastního následovníka. Císaři tímto způsobem také vycházeli vstříc požadavkům armádních kruhů a navíc tak dávali najevo, že ze všech občanů říše vybírají „toho nejlepšího“ kandidáta. Pro tuto éru bylo dále charakteristické, že vláda císařů probíhala bez zásadních rozporů se senátem, což byla další skutečnost, která přispěla ke stabilitě říše.

V této době panoval uvnitř říše mír, říši se dařilo ekonomicky a i vojenská situace byla dobrá. Přestože nebyli křesťané mezi pohanskými obyvateli říše příliš oblíbení, k jejich pronásledování docházelo jen výjimečně. Křesťanství nebylo považováno za náboženství (*religio*), ale za pověru (*superstitio*). Pověra podle Římanů hněvala bohy, a byla proto považována za nebezpečí, které ohrožuje existenci státu. Proto byla trestem za toto provinění, stejně jako u magie či bezbožnosti, smrt.

Od doby císaře Nerona existovala zavedená soudní praxe, podle které mohl být křesťan odsouzen pro *odium humani generis* – zášť k lidskému rodu. Křesťanství tedy bylo neustále spojováno se zločiny. Zpočátku se státní orgány neřídily nějakými

---

⁶⁵Bylo posuzováno podle *lex Iulia de collegis* z roku 21 př. n. l., kterým byly rozpuštěny všechny spolky kromě několika nejstarších, a založení nových bylo podmíněno předběžným schválením senátu.

⁶⁶Císaři vládnoucí v této době jsou někdy také nazýváni císaři antoninovské dynastie.

jasnými příkazy či pokyny, ovšem přesto byly proti křesťanům vedeny procesy, které končily různými tresty, např. ztrátou majetku, vyhnanstvím, někdy až trestem smrti.

Vztah císaře **Traiana**⁶⁷ ke křesťanům je dobře patrný ze souboru dopisů mezi císařem Traianem a místodržitelem v provincii Bithýnie Pliniem Mladším, který se zachoval z počátku druhého století.

Tazatelem v dopisech byl Plinius Mladší⁶⁸, který byl císařem poslán jako pověřenec do senátní provincie Bithýnie - Pontos v Malé Asii (dnešní severní část maloasijského Turecka), funkci vykonával od roku 110 až do své smrti v roce 112. V provincii přišel do styku s udáními křesťanů. Nebyl si jistý, jak s křesťany nakládat, dotázal se proto dopisem císaře a ten mu též písemně odpověděl. Tato korespondence se zachovala. Dopis byl napsán někdy koncem roku 113. Sbíрка, která obsahuje i tento dopis se označuje jako 10. kniha Pliniových listů a pro historii se zachovala v rukopisném díle z 15. století.

Plinius se v dopisech obrací na císaře se žádostí o radu, jak postupovat při procesech s křesťany. Ze žádosti je zřejmé, že i v této době se jednalo stále ještě pouze o zavedenou soudní praxi.

„Nikdy jsem se neúčastnil soudních procesů proti křesťanům, nevím proto, co a jak se má vyšetřovat a trestat. Také si vůbec nejsem jist, zda se při vynášení rozsudku má dělat rozdíl podle stáří, zda se totiž zcela mladí lidé mají posuzovat stejně jako starší, zda se má udělit milost, když někdo projeví lítost, zda není polehčující okolností to, že někdo byl křesťanem, ale už jím není; zda má být trestáno pouhé jméno (křesťan), když není dosvědčen žádný zločin, nebo zda se mají stíhat pouze zločiny, které jsou s tím jménem spojené.

Zatím jsem s těmi, kteří mi byli udáni jako křesťané, jednal takto: Tázal jsem se jich, zda jsou křesťané. Když to přiznali, ptal jsem se jich podruhé a potřetí, přičemž jsem jim pohrozil trestem smrti. Když zůstali tvrdošíjní, dal jsem je popraviti. Nepochyboval jsem totiž, že ať je tomu s jejich přiznáním jakkoli, musí být potrestána

---

⁶⁷Marcus Ulpianus Traianus vládl v letech 98–117, poté co byl adoptován císařem Nervou. Za jeho vlády dosáhla římská říše své největší rozlohy, i proto byl později označován jako „*Optimus*“ – nejlepší císař. Toto označení mu bylo uděleno v roce 114 senátem. V pozdějších dobách se senát za každého nového císaře modlil a přál mu, aby byl „šťastnější než Augustus, lepší než Traianus“ (*felicior Augusto, melior Traiano*).

⁶⁸Gaius Caecilius Plinius Secundus byl římský aristokrat a vysoký státní úředník. Studoval filosofii, byl výborným řečníkem a advokátem. Jeho strýcem byl známý vzdělanec Gaius Plinius Secundus Starší, který se zabýval přírodními vědami (známé je jeho dílo *Naturalis historia*), a který zemřel při pozorování erupce sopky Vesuv v roce 79.

jejich tvrdošijnost a nepoddajná umíněnost. Několik římských občanů, kteří upadli do stejné zaslepenosti, jsem připravil k převezení do hlavního města.

Projednáním této otázky se obžaloba brzy značně rozšířila a došlo k udáním rozličných případů. Anonymní denunciant podal seznam, který obsahoval jména mnoha osob. Někteří říkali, že nejsou křesťané a nikdy jimi nebyli; domníval jsem se, že je smím propustit, když vzývali bohy podle formule, kterou jsem jim předkládal, a pálením kadidla a úlitbou vína vzdali poctu tvému obrazu, který jsem k tomu účelu dal přinést spolu s obrazy ostatních bohů; nadto ještě hanobili Krista. Jsou to vesměs věci, ke kterým by se skuteční křesťané za žádných okolností nedali přinutit. Jiní, jež udavač uvedl jmenovitě, připustili, že jsou křesťané, ale pak to hned popřeli: že sice byli křesťany před třemi, jiní před čtyřmi, mnozí dokonce před dvaceti lety. I ti se všichni modlili k tvému obrazu a k obrazům ostatních bohů a rouhali se Kristu. Ujišťovali však, že celé jejich provinění nebo omyl spočíval v tom, že se scházeli v určitý den před východem slunce, chválili Krista jako Boha střídavými zpěvy a zavazovali se přísahou ne snad k nějakému zločinu, nýbrž právě naopak, že se nedopustí krádeže, loupeže ani cizoložství, že neporuší dané slovo a nezaprou svěřený majetek, když bude žádáno jeho vrácení. Pak se obyčejně rozešli a později se znovu shromažďovali, aby pojídali pokrm, ale docela obyčejný a neškodný. Ale když jsem vydal výnos, kterým jsem podle tvého příkazu zakázal spolčování, přestali prý činit i to.

Považoval jsem za tím potřebnější dovědět se pravdu od dvou otrokyň, které se nazývaly diakonky, a to i použitím mučidel. Zjistil jsem pouze zmatenou, bezmeznou pověru. Proto jsem vyšetřování odložil a obracím se k tobě o radu. Pro dotaz v této záležitosti shledávám vážné důvody zvláště proto, že jde o velký počet lidí, kteří by mohli být předmětem soudního vyšetřování. Do nebezpečí se může dostat mnoho lidí všeho věku, stavu a pohlaví. Tato nakažlivá choroba [křesťanství] zachvátila nejen města, ale i vesnice a venkov. Ještě však je možno udělat jí přítrž a odpomoci od ní, neboť už nyní lze vidět, že se zase začínají navštěvovat chrámy, které již byly skoro zpustlé, že se opět obnovují slavnosti, které již dlouho nikdo neslavil, a že se zase začíná kupovat krmivo pro obětní zvířata, pro které se dosud zřídka naskýтали kupci. Z toho lze snadno soudit, kolik lidí by mohlo být přivedeno zpět, kdyby se jim poskytla příležitost k návratu.“

Z těchto dopisů se lze dozvědět mnoho zajímavých věcí, například že počet křesťanů vzrůstal nejen ve městech, ale i na venkově, šlo již tedy o významnou část obyvatelstva. Dále je z této korespondence možné poznat, jaký byl v této době vztah

římských úřadů ke křesťanům. Konečně z nich lze vyčíst, že výše uvedené pomluvy o křesťanech, o obětování malých dětí či provozování orgií, existovaly již v této době.

Plinius na počátku svého dopisu píše, že s procesy proti křesťanům nemá zkušenosti, a žádá o radu, jak v těchto trestních procesech postupovat. Jeho dotaz se týká především tří věcí. Za prvé, zda má křesťany aktivně vyhledávat, stejně jako by to byli normální zločinci, za druhé, zda má brát v potaz anonymní udání proti křesťanům, a konečně za třetí, zda křesťany propouštět v případě, že křesťané projeví lítost. K prvním dvěma dotazům se císař staví záporně, naopak souhlasí s dotazem třetím.

Plinius odsuzoval křesťany na základě jejich příslušnosti ke křesťanství, za jejich, jak sám píše, „*tvrdošijnost a nepoddajnou umíněnost*“, a zároveň za porušení zákazu spolčování, který vydal císař. V této době musely být všechny spolky povoleny císařem. Křesťané byli pravděpodobně podezříváni z podvratné politické činnosti. Z korespondence lze vyčíst, že Plinius se této možnosti obával natolik, že nechal křesťany i mučit, aby se o této činnosti dověděl více.

Traianova odpověď zní takto:

„Milý Secunde, postupoval jsi správně. Není možno stanovit pevné pravidlo pro všechny případy. Není nutno po nich pátrat; budou-li však udání a usvědčení, musí být potrestáni. Kdo však popře, že je křesťan, a své tvrzení prokáže tím, že se obrátí v modlitbě k našim bohům, dostane na základě této lítosti milost, i když je pro svou minulost podezřelý. Na anonymní udání se při soudních procesech nemá dbát; byl by to špatný příklad a věc nedůstojná naší doby.“

Z tohoto reskriptu vyplývá, že neexistovala obecná skutková podstata trestného činu křesťanství ani žádný oficiální výnos, kterým by se procesy s křesťany řídily, že tedy v praxi často záviselo rozhodnutí na uvážení soudců. Zároveň se v něm předpokládá, že trestným činem je již samotná příslušnost ke křesťanství, neboť křesťané odmítají uctívání státních bohů a císaře. Přesto se nedochovaly zmínky o jakémkoli zákonu namířeném proti křesťanství, ať už z této doby, či z doby dřívější. Jak jsem již uvedl výše, pravděpodobně byla jediným pramenem, jako v případě císaře Nera, pouze císařova instrukce soudu.

Z reskriptu dále vyplývá, že křesťané neměli být vyhledáváni, ale měli být potrestáni, byli-li udáni. Nesmělo ovšem jít o udání anonymní. Proces s křesťany tedy měl být klasickým římským trestním procesem, a ne policejním opatřením. V římském právu neexistovala funkce veřejného žalobce, tzn., že soudce nebyl povinen se zločinem zabývat, pokud nebyla podána žaloba třetí stranou.

A konečně, pokud obžalovaný obětoval římským bohům a prohlásil, že není křesťan, měl být propuštěn.

Toto řešení bylo polovičaté. Na jedné straně se v něm projevila císařova mírnost, na druhé straně je zřejmé, že se císař snažil vyjít vstříc náladám veřejnosti, která křesťanství kvůli výše zmíněným pomluvám neměla v lásce. Císař byl navíc praktický člověk, který si uvědomoval, že rozsáhlá celoříšská pronásledování by neměla, především pro svou nákladnost, požadovaný účinek. Zároveň císař svým příkazem, že křesťané nemají být úřady vyhledáváni a trestáni po anonymních udáních, zamezil organizování pronásledování křesťanů ze strany veřejnosti. Podle římského práva totiž ten, který obvinil druhého z trestného činu a řízení vyhrál, měl právo na část majetku odsouzeného. I přes tuto císařovu mírnost však k pronásledování příležitostně docházelo, obzvláště v okamžicích, kdy došlo k přírodním katastrofám, neúrodám či vojenským prohrám.

Na základě tohoto Traianova reskriptu probíhala soudní řízení v následujících letech. Přestože existovaly procesy proti křesťanům, nebyli organizovaně pronásledováni na základě rozhodnutí císařů. Mohli být ovšem, jak bylo uvedeno výše, postaveni před soud, byli-li udáni. Tertullianus⁶⁹ k tomu říká:

„Shledáváme však, že soudní vyšetřování proti nám nebylo dovoleno. Plinius Druhý, když řídil provincii a když někteří křesťané byli odsouzeni, někteří vyhnáni ze svého postavení, se přece jen zalekl takového množství. Co jiného měl udělat, než že tehdy požádal o radu Traiana. Sdělil mu, že mimo zdržení se obětí se nic o jejich tajemstvích nedozvěděl, jenom že se před svítáním scházejí, aby jedli Krista jako Boha, a k závaznému poučení zakazujícímu jim vraždu, cizoložství, podvod, nepoctivost a ostatní zločiny. Tehdy Traian odepsal, že proti lidem nemá být zavedeno vyšetřování, avšak kdo byli udáni, ti že mají být potrestáni.

Jaké to rozhodnutí pokřivené strachem! Zakazuje je jako nevinné vyhledávat a přikazuje je trestat jako vinné. Šetří i zuří, přehlíží i pozoruje. Proč tak úskočně jednáš? Jestliže nevyšetřuješ, proč nezprošťuješ viny? Aby byli vypátráni zločinci, jsou po všech provinciích rozestaveny vojenské stráže. Proti těm, kteří urazili císařský majestát, je každý člověk vojákem. Vyšetřování jsou i jejich společníci. Pouze křesťana není dovoleno vyhledávat, je však dovoleno vydat jej soudu. Jako by vyhledávání bylo

---

⁶⁹Quintus Septimius Florens Tertullianus, který žil v letech 160–220, byl nejvýznamnější latinsky píšící křesťanský spisovatel přelomu 2. a 3. století a je považován za autora základní křesťanské terminologie v latinském jazyce.

něco jiného než udání. Odsuzujete tak vydaného vám na soud, kterého nikdo nevyšetřoval. Domnívám se, že byl potrestán ne proto, že je vinen, ale že byl k soudu předveden bez vyšetření viny.

*Avšak ani tady nejednáte vůči nám podle zákona, kterým mají být souzeni špatní lidé. Jiné, kteří zapírají, dáváte mučit, aby se přiznali. Pouze křesťany nutíte, aby zapřeli. Kdybychom zapírali něco špatného, mučením byste nás donutili k přiznání. Nepovažovali jste za nutné vyšetřovat zločiny jen proto, že jste byli jisti, že vyplývají z vyznání jména; kdo však zabil, protože víte, co je vražda, toho byste nutili přiznat se. Co je zvrácenějšího, než když nás viníte ze zločinů jen proto, že vyznáváme jméno (Kristovo), když mučením nutíte, abychom spolu se jménem zapírali i zločiny, které z vyznání (Kristova) jména předpokládáte.*⁷⁰

Traianem měly být vydány během jeho vlády dva zákony, které měly být používány i proti křesťanům. První zakazoval v říši zavádět nový kult bez státního souhlasu a druhý směřoval proti tajným spolkům.

Ze známých křesťanských osobností, které se staly oběťmi perzekuce za vlády císaře Traiana, se zmiňují především Simeon Jeruzalémský, Ignác Antiochijský a Klement I. Římský.

Simeon Jeruzalémský měl být příbuzným Ježíše Krista, protože jeho otec Kleofáš a Ježíšův nevlastní otec Josef byli pravděpodobně bratři a Simeonova matka Marie mohla být sestřenicí matky Ježíše. Po smrti Ježíšova bratra Jakuba v roce 62 byl zvolen za druhého jeruzalémského biskupa. Během židovského povstání v roce 70 opustil Jeruzalém a odešel do Pelly. Do Jeruzaléma se vrátil až po jeho dobytí. V době vlády císaře Traiana, kdy byl již vysokého věku, byl udán a předvolán před římského úředníka Attika. Simeon se ani jeho naléhání nevzdal své víry a po mučení byl asi v roce 107 ukřižován.

Ignác Antiochijský měl být žákem apoštola Jana a biskupem v Antiochii. Po zadržení byl odeslán do Říma a během této cesty odeslal svým žákům sedm listů, které jsou obsaženy v tzv. kodexu Colbertinum z 10. stol. Popraven měl být předhozením divoké zvěři v Koloseu asi v roce 107.

Klement I. (také je nazýván jako Klement Římský), měl být čtvrtým římským papežem. V této funkci měl prý určit v Římě zapisovatele, kteří by zaznamenávali osudy mučedníků. Z jeho díla je známý první list Korintský. Historie jeho smrti je

---

⁷⁰Tertullianus, Apol. II, 3.

nejasná. Podle legendy měl být za císaře Traiana odeslán do vyhnanství na Krym. Posléze měl být dle císařova rozkazu v roce 100 nebo 101 utopen v moři (podle jiné verze v Tiberu v Římě), tím že mu na krk byla přivázána kotva.

Z pozdější doby existuje reskript císaře **Hadriána**⁷¹, který nastoupil na trůn po Traianovi.

Reskript císaře Hadriána je odpovědí na dotaz prokonzula Serrennia Graniana, ovšem adresován je Minuciuovi Fundannovi, který výše uvedeného vystřídal v jeho úřadě v provincii Asia, někdy okolo roku 124. Reskript se stejně jako výše uvedené korespondence Plinia s císařem Traianem týká způsobu, jak má být zacházeno s křesťany. Zachoval se v Církevních dějinách od Eusebia, a to ve knize čtvrté, v Justinově obhajobě.

„1. Obdržel jsem dopis od Serrennia Graniana, skvělého muže, kterého Ty jsi vystřídal v úřadě. Myslím, že bych neměl nechat věc nevyřízenou, aby lidé nebyli znepokojováni a aby udavačům nebylo umožněno organizovat ničemnosti.

2. Jestliže tedy obyvatelé provincie jsou schopni trvat na takové jasné obžalobě vůči křesťanům, že by mohli vypovídat i před soudem, ať se obracejí výhradně na soud; nestačí nařčení nebo pouhý pokřik (ulice) a je potřeba, abys Ty to rozlišil, kdyby někdo chtěl žalovat.

3. Jestliže tedy někdo žaluje a dokáže, že (křesťané) v něčem jednají proti zákonům, vynes rozsudek podle závažnosti provinění. Ale – při Héraklovi – jestli někdo obviňuje lživě, zatkní ho pro zločin a hled', abys ho potrestal.“⁷²

Hadriánův reskript je podobný Traianovu duchem smířlivosti, být křesťanem podle tohoto reskriptu již není proviněním, zločinem je pouze porušení zákonů. O trestu smrti se v něm nemluví. Podle Hadriána je vždy potřeba, aby docházelo k řádným procesům. Přesto lze z existence reskriptu pochopit, že podle názoru Římanů mělo křesťanství spojitost s protizákonnou činností. Křesťanství ovšem nebylo v tomto směru jediné, v době konce republiky se podobně postupovalo proti dovezeným kultům

---

⁷¹Publius Aelius Hadrianus byl velmi dobrým vojevůdcem i císařem, který vládl v letech 117 až 138. Vyznával obrannou politiku a během jeho vlády se neuskutečnilo příliš mnoho větších vojenských střetnutí (s výjimkou Bar Kochbova povstání v Palestině). Soustředil se spíše na obranu stávajících hranic, které posiloval budováním hraničních opevnění (např. dodnes zachovalý Hadriánův val v Británii). Císař je známý svými cestami po říši, na nichž strávil mnoho let, více než polovinu doby své vlády. Za jeho vlády vznikl „Hadriánův věčný edikt“ (*edictum perpetuum Hadriani*)⁷¹. V něm mohly být prováděny změny jen se souhlasem císaře na doporučení skupiny odborníků, které sám vybíral. Tvorbou ediktu byl pověřen Publius Salvius Julian, který redigoval do té doby se každoročně měnící prétorické edikty (*edictum praetoris*) a edikty kurulských aedilů.

⁷²Frolíková, Alena. *Rané křesťanství očima pohanů: Svědectví řecky a latinsky píšících autorů 1. -2. století*. Praha: H&H, 1992.

a přesvědčení, že jsou spojeny s protizákonnou činností, znamenalo jejich zákaz. Následně k procesu stačila skutečnost, že obviněný byl příslušníkem zakázaného kultu.

Hlavním problémem zůstávala neochota křesťanů účastnit se státních kultovních obřadů. Obvinění z křesťanství měli zákonné právo hájit se oproti obviněním, že vyznávají křesťanství. Byli vyslýcháni a poté třikrát tázáni, zda vyznávají křesťanskou víru. Podle zákona bylo totiž nutné, aby obviněný přiznal svou vinu nejméně třikrát. Ti z křesťanů, kteří odmítli svou příslušnost ke křesťanství, se museli k prokázání svého tvrzení poklonit soše císaře. Konečným přiznáním křesťana pak bylo vyslovení věty: „*Christianus sum!*“, což v případě, že obviněný nechtěl obětovat bohům, před sochou císaře anebo se vzdát svého náboženství, vedlo k odsouzení, které často znamenalo smrt či v lepším případě vyhnanství nebo nucené práce.

Důležité je si uvědomit, že státní úředníci křesťany nestíhali pro jejich příslušnost ke křesťanství, pro víru a názory, neboť víra občanů jim byla v podstatě lhostejná, ale stíhali je pro odmítání splnit jejich občanskou povinnost obětovat pohanským bohům, což bylo z pohledu těchto úředníků chápáno stejně jako velezrada.

Z křesťanů, kteří byli usmrceni za vlády císaře Hadriána, byl nejznámější obětí pronásledování Eustach Římský. Před svým obrácením se jmenoval Placidus a zastával vysokou hodnost v armádě císaře Traiana. Podle legendy se měl díky zážitku během lovu na jeleny obrátit na víru. Pro svou víru byl on i s celou svou rodinou kolem roku 118 předhozen dravé zvěři (příp. měli být upáleni v kovovém býku).

Hadriánovým nástupcem měl být Lucius Aelius, který ovšem v roce 138 zemřel a císařem byl v lednu roku 138 adoptován uznávaný senátor Tiberius Aurelius Antonius, který se po jeho smrti stal jako **Antonius Pius**⁷³ novým císařem.⁷⁴

Doba vlády císaře Antonia Pia je považována za dobu míru, stability a prosperity a později byla nazývána jako *felicitas temporum* („šťastný věk“). Nebyl to ovšem šťastný věk pro každého občana říše a i v této době probíhala, i když pouze mírným způsobem, perzekuce křesťanů. Křesťané totiž v této době byli již obecně

---

⁷³Císař byl nazván „*Pius*“ pravděpodobně proto, že dosáhl, aby byl zesnulý císař prohlášen za boha, a to i přes odpor senátu, který chtěl zostudit císařovu památku prohlášením *damnatio memoriae* (latinsky zatracení památky, Kol. autorů. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. str. 140.). Podle další verze získal tento přídomek, protože podpíral císaře na cestě do senátu. Podle další zase podle toho, že zrušil trest smrti pro ty, které již nemocný císař nechal odsoudit.

⁷⁴Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus vládl v letech 138 až 161 a byl zakladatelem antoninovské dynastie. Říše nebyla během jeho vlády zatažena do žádných vleklých válek, pouze na některých hranicích bylo nutno potlačit několik povstání a nájezdů barbarů. Na rozdíl od Hadriána měl císař dobré vztahy se senátem a po celou dobu své vlády zůstával v Římě. Císař se věnoval provinciím a příliš je daňově nezatěžoval, a i proto v této době ekonomicky prospívaly.

známou náboženskou skupinou, která byla terčem mnoha satirických líčení. Jedním z jejich kritiků byl i Marcus Cornelius Fronto, který byl jedním z nejslavnějších řečníků druhého století. Císařem byl dokonce pověřen výchovou jeho adoptivních synů Marca Aurelia a Lucia Vera. Jeho Řeč o křesťanech se zachovala ve spisu Oktavius z pera Minucia Felixe. Řeč měl pronést někdy v letech 162-166 a mluví v ní o prostopášnostech, které se dějí při křesťanských hostinách.

„A co dělají na své hostině, je známo; obecně o tom všichni mluví, a dosvědčuje to také řeč našeho Frontona z Ciry. V slavnostní den se scházejí k hodům se všemi dětmi, sestrami, matkami, lidé všeho pohlaví a všeho věku. Tam pak po hojných hodech, jakmile nabyla hostina ohnivosti a vzplanul žár neřestného chtíče opilostí vznícený, pes přivázaný ke svítelně jest soustem předhozeným na větší vzdálenost, než kam sahá šňůra, na niž jest připoután, vydražd'ován k tomu, aby se po něm hnál a skákal. Tak jest světlo, zrádný to svědek, převráceno a zhašeno, a oni se za nestoudných temnot vrhají ve spojení zločinné vášně beze všeho výběru; a třebaš ne všichni skutkem, spoluvědomím jsou všichni stejně poskvrněni, poněvadž vše, co se může přihoditi v jednání jednotlivců, odpovídá touze všech dohromady.“⁷⁵

V satirickém spisu o Peregrinově smrti od Lúkiana ze Samosaty, který je psán v řečtině formou dopisu příteli, lze nalézt popis smrti Peregrina, který se měl asi roku 165 upálit v Olympii. Lúkiános popisuje Peregrinův život a v části 11-16 je popsáno přestoupení Peregrina na křesťanství. Lúkián především upozorňuje na skutečnost, že od křesťanů získával Peregrinus obživu a upozorňoval, jak snadno křesťané podléhají učení podvodníků.

„...Však se také tehdy od nich Peregrinovi kvůli jeho uvěznění sešlo mnoho peněz a on si z toho udělal nemalý důchod. Ti blázni jsou totiž přesvědčeni, že budou úplně nesmrtelní a že budou žít na věky, a proto pohrdají smrtí a mnozí se sami dobrovolně obětují. A potom, jejich první zákonodárce je přesvědčil, že jsou všichni navzájem bratry, jakmile se jednou rozhodnou a odmítnou řecké bohy a budou se klanět tomu svému ukřižovanému mudrci a budou žít podle jeho zákonů. Pohrdají veškerým majetkem stejně a považují ho za společný, aniž by se jim dostalo bezpečné záruky. A tak kdykoli k nim přijde nějaký podvodník a šikovný člověk, který dovede využít situace, tropí si z těch prostých lidí šašky a velmi rychle zbohatne...“⁷⁶

---

⁷⁵Minuc. Felix, Oct. XXXI.

⁷⁶Alena Frolíková, „Rané křesťanství očima pohanů“, str. 56-59.

Averze vůči křesťanům se v této projevovala občasnými spontánními útoky ze strany pohanské veřejnosti. To bylo ovšem jednání proti veřejnému pořádku, a tak měli císařové Antoninus Pius, stejně jako před ním císař Hadrián vydat nařízení, která směřovala proti takovýmto excesům. Nařízení ovšem nebyla v praxi příliš účinná.

Z mučedníků popravených za vlády Antonina Pia se nejčastěji zmiňuje slavný Polykarp ze Smyrny.⁷⁷ Dopis, ve kterém byl popsán proces se smyrenským biskupem Polykarpem, je považován za první křesťanské líčení mučednictví. Tento dopis byl odeslán křesťanskou komunitou ve Smyrně⁷⁸ křesťanům ve Filoméliu ve Frýgii a byl sepsán krátce po biskupově smrti. Existují různé názory na datum biskupovi smrti, většina odborníků se však shoduje, že nastala v letech 155-161. Text dopisu se dochoval v Eusebiových Církevních dějinách. V dopisu lze nalézt popis postup, který tehdejší římská administrativa vůči křesťanům používala – otázka soudce na biskupovo jméno, Polykarpovo trojnásobné odmítnutí obětování pohanským bohům a přiznání příslušenství ke křesťanům.

Jak Polykarp vcházel na stadion, uslyšel hlas z nebe: “Polykarpe, vydrž, buď statečný!” Nikdo nespatriil toho, kdo to řekl, ale přítomní ten hlas slyšeli. Když lidé slyšeli, že zatčený Polykarp byl přiveden, dali se do křiku. Prokonzul, když jej k němu přivedli, se zeptal, zda je tím Polykarpem. Přiznal se bez zapírání. Prokonzul se jej snažil přemluvit. „Šetři svého stáří,“ říká a pak jako obyčejně ze zvyku dodal: „Při štěstě císařově přísahej, změň své smýšlení! Řekni: Pryč s bezbožníky!“ Polykarp s vážnou tváří pohlédl na zástupy zločinných pohanů na stadionu, zdvihl ruku, zabědoval a s čistýma očima upřenýma k nebi zvolal: „Pryč s bezbožníky!“ Když na něho vladař naléhal: „Odpřísáhni a propustím tě, potup Krista“, řekl Polykarp: „Osmdesát šest let mu sloužím a v ničem mi neukřivdil, jak mohu potupit svého Krále, jenž mne vykoupil?“ (9. kapitola).

„Mám dravou zvěř, té tě předhodím, nezměníš-li své smýšlení,“ pravil prokonzul. „Zavolej ji. Pro nás není možné obrácení od lepšího k horšímu. Krásné je obrátit se od špatného ke spravedlivému,“ odpověděl mu Polykarp. A prokonzul: „Pohrdáš-li zvěří, nezměníš-li smýšlení, učiním tě pokrmem ohně.“ Polykarp však řekl:

---

⁷⁷Polykarp je považován za jednoho z církevních otců. Apoštolem Janem měl být jmenován biskupem ve Smyrně, v kteréžto funkci působil desítky let. Známý je jeho spor s papežem Anicetem o datu Velikonoc. Po jeho mučednické smrti jej křesťané pochovali a slavili od té doby jeho památku. Jeho ostatky se nacházejí v kostele S. Ambrogio della Massima v Římě. Zachoval se jeho list adresovaný Filippanům.

⁷⁸Dnešní Izmir v Turecku.

„Hroziš ohněm, jenž chvíli pálí a pak zhasne. Nevíš však, že bezbožným hrozí oheň budoucího soudu a věčného trestu. Proč váháš? Učiň, co chceš!“ (11. kapitola)

Když toto a ještě další říkal, bylo vidět v jeho tváři tolik odvahy, radosti a lásky, že se nejen nezalekl toho, čím mu prokonzul hrozil, dokonce překvapil tím prokonzula. Tento vstal a poslal svého hlasatele ohlásit uprostřed stadia třikrát: „Polykarp doznal, že je křesťanem.“ Když to hlasatel ohlásil, všichni pohané i židé bydlící ve Smyrně v nepředstavitelné nenávisti začali křičet: „To je ten učitel Asie, otec křesťanů, jenž ničí naše bohy. Učí neobětovat a neklanět se bohům.“ Současně žádali asiarchu Filipa, aby pustil na Polykarpa lva. On však odpověděl, že to již není dovoleno, poněvadž skončila doba zápasů se zvířaty. Tu si svorně usmyslili, aby Polykarp byl zaživa upálen. Musilo se splnit vidění o polštáři. Vidět jej hořet, když se modlil. Tehdy se obrátil ke svým věrným, kteří tam s ním byli, a prorocky jim řekl: „Musím za živa hořet.“ (12. kapitola)

Skončil modlitbu a sotva řekl své Amen, muži zapálili oheň. Jakmile vyšlehl plamen, viděli jsme zázrak. Bylo nám dopřáno jej spatřit. Pozorně jsme se dívali, abychom to oznámili ostatním. Oheň jako by vytvořil klenbu a jako větrem vzedmutá plachta lodi zahalil mučedníkovo tělo. Uprostřed jako by nebylo spalované tělo, nýbrž jako by se pekl chléb či jako by se v peci tavilo zlato nebo stříbro. Cítili jsme vůni jako z vonného kadidla či jiné vzácné rostliny. (15. kapitola).

Když tedy bezbožníci konečně viděli, že oheň nemůže strávit jeho tělo, rozkázali dobíječi, aby Polykarpa probodl dýkou. Když tak učinil, vytrysklo z levého boku množství krve, až uhasila oheň. Lidé žasli, že je takový rozdíl mezi nevěřícími a vyvolenými. A jeden z těchto vyvolených, apoštolský a prorocký učitel, biskup katolické církve ve Smyrně Polykarp, se stal nejobdivovanějším mučedníkem naší doby. Všechno, co vyslovil svými ústy, bylo a bude splněno. (16. kapitola).⁷⁹

Po Antoninovi Piovi vládl **Marcus Aurelius**⁸⁰, který byl po celý svůj život považován za vysoce schopného a morálního člověka a jako takový měl vysoký kredit u širokých vrstev obyvatelstva. Tato úcta mu byla prokazována i po jeho smrti, protože právě jeho smrtí začala etapa postupného úpadku říše.

⁷⁹Novák, Josef. *Umučení smyrnenského biskupa svatého Polykarpa*. Třetí patristická čítanka (Teol. studie). Praha: Česká katolická charita, 1985, str. 15–26.

⁸⁰Marcus Aurelius Antoninus Augustus byl císařem v letech 161-180. Někdy také bývá, kvůli svému příklonu ke stoicismu, nazýván jako „filozof na trůně“. Právě za jeho vlády se začala situace říše zhoršovat, a to jak z důvodů hrozeb, které se objevily vně hranic, tak v důsledku vnitřních problémů. Vnější hrozby představovali především parthská říše a Germáni (tzv. Markomanské války). Katastrofou byl dále tzv. „antoninovský mor“, který postihl obyvatele ve všech částech říše a měl vysoký počet obětí.

Za panování Marca Aurelia perzekuce křesťanů zesílila. Císař byl nábožensky velmi tolerantní, přesto se, stejně jako Anoninus Pius, držel vůči křesťanům postupu z doby vlády císaře Traiana. Pokud tedy křesťané nepraktikovali svůj kult veřejně, nebyli perzekuováni a v soukromí jim ve vyznávání jejich víry nebylo bráněno. Perzekuce tedy byla slabá a církev se mohla rozvíjet. Marcus Antonius nebyl nějakým fanatickým pronásledovatelem křesťanů, bohužel katastrofy, které říši během jeho vlády postihovaly, byly spojovány s nepřízní bohů a přičítány právě křesťanům. Občané totiž byli vyzýváni, aby obětovali bohům. Ti, kdo tak nechtěli učinit, na sebe přivolávali hněv a represe většinové společnosti.

Křesťanství bylo v této době ve společnosti již známým fenoménem, kterým se zabývali i vzdělaní lidé. Jedním z nich byl i Kelsos, spisovatel vzdělaný v rétorice a filosofii, který za vlády Marca Aurelia, přesněji kolem roku 178, sepsal *Alethés logos* (Pravdivé slovo), polemiku s křesťanskou vírou. Spis vznikl po vydání císařova reskriptu z roku 176-177, zaměřeným na obranu tradičních náboženství. Reskript nesměřoval speciálně proti křesťanství, ale mohl být proti němu použit, protože zakazoval šíření nových náboženství. Obsah polemiky se zachoval pouze v citacích ve spise *Katá Kelsú* (Proti Kelsovi) od křesťanského spisovatele Origéna⁸¹, který zde odpovídá na Kelsovy námitky vůči křesťanství. Kelsos byl ve svém díle vůči křesťanství velmi ironický, přirovnává jej k „orientálnímu kultu“ a považuje jej za nebezpečnou pověru, přičemž křesťanům přičítá používání magie, což byl trestný čin. Zásadní tři námitky, které se v Kelsově díle objevují, jsou tyto: Zaprvé myšlenka, že by se z boha mohl stát člověk, je „hanebná“. Zadruhé nelze uctívat Boha, který mění řád přírody. Zde naráží Kelsos na vzkříšení z mrtvých. Zatřetí uctívání Ježíše není v souladu s proklamovaným monoteismem křesťanství. Dochází k závěru, že křesťané uctívají demony a jsou nebezpečím pro ostatní společnost. Kelsos také kriticky hodnotí nejdůležitější příběhy spjaté s narozením a smrtí Ježíše. Například zjevení Ježíše, který měl vstát z mrtvých, je podle něj pouze davová halucinace. Kelsos je také informován, že křesťanství vychází z judaismu a že i křesťané uznávají Starý zákon. Je obeznámen také s tím, že mezi křesťany a Židy existují spory, což vysvětluje porušováním židovského Zákona křesťany. Podle něj křesťané nemají vlastní historii, jsou pouze odpadlíky od židovské víry a jejich náboženství tedy není legitimní. V neposlední řadě kritizuje Kelsos loajalitu křesťanů ke svému státu. Vyzývá křesťany, aby říši pomáhali

---

⁸¹ Církevní učitel a teolog. Žil v letech 185-253.

a sloužili v armádě (O křesťanech bylo totiž známo, že právě toto odmítají), aby respektovali úřady a dodržovali zákony.

Křesťané byli v letech 166 až 188 pronásledováni ve východní části říše, důvodem pravděpodobně bylo vypuknutí epidemie tzv. „antoninovského moru“. Tato epidemie postihla v podstatě celou říši a křesťané byli z jejího vzniku obviňováni jako bezbožníci. Historicky jsou známé popravy křesťanů v Lýdii v Thyateirách (dn. Akhisar v Turecku) a v Sýrii v Laodikei.

Protikřesťanské nálady daly popud i k dalšímu pronásledování, které se událo v Lugdunu (dnešním Lyonu) a ve Vienne v roce 177. O pronásledování se zachovaly informace v dopise místních křesťanů, který byl adresován křesťanům v Malé Asii, a který je citován v *Církevních dějinách* Eusebia z Kaisereie.

Při těchto událostech se úředníci dopustili mnoha chyb a porušení zákona. Poprvé tak byla porušena platná, oficiálně císaři doporučovaná zásada *conquirendi non sunt* a po křesťanech bylo systematicky pátráno. Křesťané byli zatýkáni a jejich otroci byli mučením donuceni k výpovědím proti nim. V rozporu s výše zmíněnou zásadou nebyli ani ti, kteří se své víry zřekli, propuštěni. Teprve ve chvíli, kdy bylo zjištěno, že byl popraven i římský občan (Attalos), byl do Říma císaři odeslán dotaz ohledně postupu v případě místních křesťanů. Na základě císařova reskriptu, který odkazoval na reskript císaře Traiana, měl být popraven ten, kdo se veřejně k příslušenství ke křesťanství a odmítl konat oběť. Pokud se víry zřekl, byl propuštěn.⁸²

„...Když místodržící veřejně přikázal, aby vypátrali všechny křesťany, zatkli i některé nevěřící, kteří sloužili v domácnostech našich bratří. Ti se zalekli při pohledu na mučení, kterému byli křesťané vystaveni. Jelikož je ďábel pokoušel a protože je k tomu vojáci naváděli, křivě proti nám svědčili a thyestovských hodech, oidipovských sňatcích a o dalších věcech, které nesmíme ani vyslovit, na něž nemůžeme ani pomyslet a o kterých nelze věřit, že se někdy lidem staly...“

„...Pohané totiž uvěznil i ty, kdo při prvním zatýkání zapřeli víru, a tak i oni snášeli útrapy. Zapření jim v této chvíli nepřineslo žádný užitek, právě naopak: ty, kdo vyznali, kým jsou, uvěznil jako křesťany a neobviňovali je z ničeho jiného, kdežto ty druhé drželi ve vězení jako vrahy a zločince a trestali je dvojnásob než ostatní...“

---

⁸²Za vznikem tohoto pronásledování je podle některých názorů možné vidět také nařízení císaře o úsporách nákladů gladiátory (*Senatus consultum de sumptibus gladiatoris minuendis*). Do arény ovšem bylo možné postavit odsouzené zločince. Je možné, že toho chtěli využít, vzhledem k nedostatku financí, občané města k zásahu proti místním křesťanům, kterým, pokud by se nevzdali své víry, hrozilo odsouzení. Svou roli pravděpodobně sehrála i jejich xenofobie, protože mezi pozdějšími odsouzenými bylo mnoho osob s řeckými jmény (pravděpodobně se jednalo o imigranty).

„...Když ho vedli dokola po amfiteátru, nesli před ním tabulku s latinským nápisem: *To je Attalos, křesťan. Pohané při pohledu na něj zuřili vztekem. Když však místodržící zjistil, že Attalos je římský občan, přikázal odvést ho do vězení, kde byli i další, kvůli nimž poslal dotaz k císaři, a čekal na císařovo rozhodnutí...*“

„...Císař přikázal popravít ty, kdo vyznávají víru, a propustit pouze ty, kdo zaprou. Jelikož právě začínala slavnost, na kterou se scházelo velké množství lidí ze všech národů, nechal místodržící blažené mučedníky ve slavnostním průvodu přivést před soud a předváděl je davům jako na divadle. Proto je také opět vyslychal. Pokud byli římskými občany, nechal je setnout, ostatní dal předhodit šelmám...“⁸³

Císař se pravděpodobně po získání bližších informací o tomto masakru (mělo být popraveno 48 křesťanů) rozhodl dalším takovýmto excesům zabránit a po této události již nejsou z doby jeho panování známe žádné jiné další případy perzekuce křesťanů. Přesto se později v křesťanských historických dílech připisuje vymáhání veřejných obětí, ale i rozšíření pravomoci místních úředníků při rozhodování o popravách římských občanů křesťanské víry bez možnosti odvolat se do Říma, právě Marcu Aureliovi, a to se závazností pro celou říši.

Z dalších osob popravených za vlády Marca Aurelia je zmiňován nejčastěji apologeta Iustin, který byl spolu s dalšími šesti křesťany popraven v roce 165 v Římě. Křesťané odmítli veřejně obětovat bohům a urazili římské náboženství. Byli za to odsouzeni k smrti městským prefektem Rusticusem, a to na základě udání filozofa Crescentia za hlásání křesťanské nauky. Soudní proces je popsán v textu *Akta Iústína jeho druhů*, který je považován za jeden z nejstarších řeckých textů, popisujících osudy mučedníků (vznikl pravděpodobně ve 4. století).

Synem a následovníkem Marca Aurelia byl **Commodus**, který vládl do roku 192. Zpočátku své vlády byl obyvatelstvem oblíben, postupně se však, především po nezdařeném spiknutí z roku 182, vztah k císaři, především ze strany senátu, stále zhoršoval. Císař, který se nevěnoval svým vladařským povinnostem, byl nakonec zavražděn lidmi ze svého nejbližšího okolí. Senát vyslovil nad Commodem *damnatio memoriam*.

I za císaře Commoda pokračovala perzekuce křesťanů, a to ve stejném duchu jako za jeho předchůdců. Scénář zůstává stále stejný. Křesťané jsou zadrženi či přímo uvězněni a následně dojde k výslechu, který provádí úředník. Tím jsou také vyzváni,

---

⁸³Eusebius. Církevní dějiny. V, 1, 3-V, 2, 8.

aby provedli symbolickou oběť římským bohům nebo přímo císaři (geniovi císaře). Pokud by tak učinili, byli by omilostněni. Křesťané toto však často odmítají a úředník je odsoudí k smrti.

Z křesťanů popravených za vlády císaře Commoda se nejčastěji zmiňuje šest křesťanů ze Scilli⁸⁴, kteří byli v roce 180 v Kartágu odsouzeni prokonzulem Saturninem⁸⁵ k smrti, a Apollónius, vzdělaný římský občan, jehož proces byl odstartován udáním (pravděpodobně sluhy) a který byl souzen *praefectus praetorio* (prétorským prefektem) Tigidiem Perenniem někdy mezi lety 180 až 185. Vzhledem ke svému římskému občanství se mohl Apollonius obhajovat před senátem a jeho trest smrti měl podobu *decollatio* (stětí).

Po Commodově zavraždění (byl otráven a poté, co po pozření jedu nezemřel, uškrcen) byl na trůn dosazen císař Pertinax (vládl 87 dní) a po něm Didius Iulianus (vládl 66 dní). Následovalo období anarchie a občanských válek, které bylo ukončeno až po čtyřech letech císařem **Septimem Severem** (Lucius Septimus Severus Pertinax), který založil novou císařskou dynastii Severovců.

Přestože se císařovo vládnutí počítá od roku 193, plnou vládu nad říší získal až roku 197, kdy jeho poslední rival spáchal sebevraždu. Císařův styl vládnutí byl velmi energický a velmi často měl spory se senátem. Svůj zájem zaměřoval především na armádu, povedlo se mu ovšem překonat v říši politickou krizi a provedl některé důležité správní a vojenské reformy. Vládl do roku 211.

Taktéž za Septima Severa docházelo k pronásledování křesťanů. Zpočátku se císař problému křesťanství příliš nevěnoval, ovšem roku 202 se pokusil zabránit dalšímu šíření křesťanství tím, že vydal edikt, jímž zakázal přestup na křesťanskou nebo židovskou víru. Toto pronásledování se projevilo nejvíce v severní Africe, ovšem nešlo o masovou záležitost, spíše o jednotlivé soudní procesy. Pronásledování se týkalo i armády, neboť císař nařídil popravovat vojáky křesťanského vyznání, kteří odmítali bojovat. Edikt z roku 202 byl odlišný od dosavadní soudní praxe při pronásledování křesťanů tím, že zde nebylo řečeno jako dříve, že již samotná příslušnost ke křesťanství je trestným činem, ale trestným činem se podle tohoto ediktu stalo přijetí křtu. Na základě tohoto ediktu byli pronásledováni nově pokřtění věřící, kteří byli aktivně vyhledáváni římskými úředníky. Přestože tento edikt byl odlišný od reskriptu císaře

---

⁸⁴Jejich odsouzení popisuje nejstarší latinský text s křesťanským obsahem *Acta Scillitanorum* (Acta mučedníků ze Scilli), který vznikl pravděpodobně krátce po popsaném procesu.

⁸⁵Vigellius Saturninus byl vzdělaný úředník, který byl příbuzným manželky Heroda Attika. Před vykonáváním úřadu v Africe spravoval provincii *Moesia inferior*.

Traiana, jeho znění bylo stále využíváno, neboť bylo možné, aby se nově pokřtěné osoby zachránily tím, že provedly modlitbu k bohům. O tomto pronásledování píše Eusebius:

„Také Severus vyvolal pronásledování proti křesťanům. V tomto pronásledování vydali bojovníci za pravou Boží úctu na všech místech vznešené svědectví svou mučednickou smrtí. Obzvláště početní byli v Alexandrii. Z celého Egypta a Théb byli posláni na velké bojiště bojovat pro Boha ti nejlepší bojovníci. Svou velkou statečností při rozličných mučeních a při rozličných způsobech smrti získali u Boha vítěznou korunu.“⁸⁶

Z osob popravených za vlády císaře Severa jsou nejčastěji zmiňováni křesťané Perpetua a Felicitas, o jejichž popravě byl sepsán mučednický spis *Passio Perpetuae et Felicitatis* (Umučení svatých Perpetuy a Felicity). Popisované události se udály 7. března roku 203 v Kartágu. Byli zatčeni mladí křesťané – otroci Revocatus a Felicitas a dále Saturninus a Secundulus a Vibia Perpetua pocházející z města jménem Thuburbo Minus (dnešní Tebourba v Tunisku), ležícím asi 50 kilometrů od Kartága. Obžalovaní byli nejprve ve vazbě (*custodia libera*), buď v domě vojáka či prokonzula, nebo v domácím vězení pod dohledem členů jakési „vojenské policie“, které Perpetua v textu označuje korektním vojenským termínem *prosecutores* a kteří podezřelé zadržovali, dokud se nedostali do samotného vězení (*carcer*).⁸⁷ Zadržení patřili do nižší společenské vrstvy – *humiliores*. Existovala vedle vyšší společenské vrstvy – *honestiores*, jejímiž členy byli senátoři, jezdcí, kuriálové (*decuriones*) a městští radní ve městech, která měla římská občanská práva. Pro *honestiores* bylo výslovně zakázáno zbití holí⁸⁸ a poprava předhozením dravé zvěři (*ad bestias*)⁸⁹. Jedná se o jeden z nejvýznačnějších mučednických textů, který byl objeven v Itálii v sedmnáctém století. Původně byl za autora označován Tertullianus, ale tento názor byl posléze, na základě rozboru jazyka a stylistiky, odmítnut.

Po smrti císaře Septima Severa vládli společně jeho synové **Caracalla** a Geta, ale velmi brzy se podařilo Caracalloví⁹⁰ svého bratra zavraždit. Caracalla (Marcus Aurelius Severus Antoninus) pokračoval vůči křesťanům v politice svého otce (popravy křesťanských vojáků). Významným i z pohledu křesťanů bylo vydání známého ediktu

⁸⁶Eusebius, *Církevní dějiny*, VI, 1.

⁸⁷Příběhy raně křesťanských mučedníků, Vyšehrad, 2009, str. 151.

⁸⁸Zbití holí zakazoval reskript císaře z roku 198. Vztahoval se na *decuriones*, a tedy i na další *honestiores*.

⁸⁹Jednalo se vedle ukřižování o jeden z nejhorších trestů římského práva. Jakým způsobem budou křesťané popraveni, záleželo pouze na vůli úředníka.

⁹⁰Jednalo se o přezdívkou, kterou získal kvůli svému oblíbenému galskému plášti s kapucí (*caracallus*).

Constitutio Antoniniana. Na jeho základě získali všichni svobodní muži v římské říši plnoprávné římské občanství. Do této doby měla římské občanství pouze část obyvatel, především se jednalo o obyvatele Říma a Itálie a římských kolonií, které se nacházely v provinciích, popřípadě místní aristokracii v koloniích. Edikt měl vliv na křesťany v tom směru, že předpokládal participaci všech římských občanů na kultu císaře.

Po smrti císaře Gety v roce 211 následovali další císaři severovské dynastie - Macrinus (vládl 211 až 217), Heliogabalus (vládl 218 až 219), Alexander Severus (vládl 218 až 235). Po třináctileté, pro křesťany klidné, vládě císaře Alexandra Severa⁹¹ nastoupil jako císař **Maximinus**.⁹² O pronásledování za jeho vlády se zmiňuje Eusebius:

„Tento z nenávisti k Alexandrovu domu skládajícího se snad z křesťanů rozpoutal pronásledování. Rozkázal však zabít jen představené křesťanských obcí, poněvadž je považoval za původce evangelijního učení. Tehdy vydal Origenes svůj spis o mučednictví a věnoval jej Ambrosiovi a knězi caesarejské obce Protokletovi. Oba se totiž při pronásledování ocitli v nemalém nebezpečí, avšak prý se vyznamenali svým vyznáním Krista. Maximinus však nevládl déle než 3 roky.“⁹³

Po Maximiniově smrti v roce 238 vládl 99 dní císař Balbinus, po něm až do roku 244 Gordianus III. Jeho nástupcem byl císař Philippus Arabs, který vládl do roku 249. Náboženská politika těchto císařů byla tolerantní, což se ovšem mělo zásadně změnit s nástupem císaře Decia.

Říši se, i přes určité problémy, v období od počátku druhého století do poloviny třetího století dařilo a kromě křesťanství vzkvétaly i ostatní kultury, mezi něž se v této době zařadil i kult císaře.

Lze tedy shrnout, že v tomto období byli křesťané pronásledováni větší měrou než v předchozím období, ovšem toto pronásledování nemělo masový charakter a vždy se odbyvalo jen v určitých částech říše, nikoliv na celém jejím území. Křesťanství se ukázalo jako velmi životaschopné a občasná pronásledování nezpomalilo jeho růst. Je

---

⁹¹Marcus Aurelius Severus Alexandr žil v letech 208–235, vládl od roku 222. Byl posledním příslušníkem dynastie Severovců. V neklidném 3. století se udržel na trůně plných třináct let, déle než většina jeho nástupců. Jeho přímý vliv na státní záležitosti byl však omezený, neboť skutečně otěže moci držela nejprve jeho babička Iulia Maesa a poté jeho matka Iulia Mamaea. Ta prý dokonce udržovala kontakt s křesťanským spisovatelem Origénem.

⁹²Gaius Iulius Verus Maximinus, známý též jako Maximinus Thrax, žil v letech 172–238, císařem byl od roku 235. Je tradičně pokládán za prvního vojenského císaře a zásluhou kronikáře Herodiana se o něm dochovalo více zpráv než o jeho nástupcích. S jeho příchodem k moci začalo v římských dějinách dlouhé období politické nestability a hospodářského úpadku, jemuž se obvykle říká krize ve 3. století. Po celou dobu jeho vlády bylo prováděno pronásledování křesťanů. Podnět k pronásledování zavládl zemětřesení, za něž byla svalována vina na křesťany.

⁹³Eusebius, Církevní dějiny, VI, 28.

možné dokonce říci, že tato pronásledování, která dala křesťanství některé její mučedníky, církev spíše posílila. Jelikož popravy byly v římské říši veřejné a často se dokonce jednalo o vítanou zábavu občanů, mohli tito vidět statečnost křesťanských mučedníků. Přestože byli křesťané předhazováni dravé zvěři, zabíjeni gladiátory či vynalézavě mučeni, jejich odvaha tváří v tvář smrti měla vliv na mnoho obyvatel říše. Mučedníci byli svou církví oslavováni a byly sepisovány jejich skutky.

Jak jsem uvedl výše, tato a podobná pronásledování se odehrávala pouze nárazově a pouze v určitých částech říše. Toto se však mělo změnit v následujícím období, kdy několikrát došlo k pronásledováním, která byla svou organizací a územním zaměřením mnohem většího rozsahu než jakákoli před tím.

5. Od poloviny 3. století do počátku 4. století: perzekuce postavena na právní základ

V tomto období se římská říše nacházela v krizi, která bývá také nazývána krizí třetího století. Tíživá situace měla mnoho vnějších projevů. Na trůnu se vystřídal velké množství císařů, což vedlo k politické nestabilitě a říše upadala ekonomicky i vojensky, což se projevovalo častými útoky na hranicích, a to jak na severu germánskými kmeny, tak na východě Persií. Krize se projevovala i vnitřně. Především se oslabil moc senátu na úkor armády, jejíž vrcholní představitelé získávali vysoké státní funkce. Docházelo také k postupné přeměně říše na absolutistickou monarchii, ve které vládci posilovali svoji moc, a to právě na úkor tradičních elit. Projevem tohoto vývoje byla výměna senátorského stavu za jezdecký ve funkcích ve státní administrativě. V neposlední řadě docházelo k oslabování pozice Říma jako centra říše, jádro dění se postupně přesouvalo do provincií.

Většina panovníků, kteří v tomto období vládli, skončila svůj život násilným způsobem. To bylo důsledkem situace, kdy volba císaře již byla v podstatě pouze v rukou armády, a tak zde vždy existovalo nebezpečí, že si jiná část armády zvolí svého císaře. I proto mnoho císařů pocházelo z Ilýrie, oblasti, ze které pocházelo velké množství odvedenců – někdy se také období krize 3. století nazývá obdobím ilyrských císařů.

Nebezpečně se zvyšovalo vnější ohrožení hranic říše. Rýnskou hranici překračovali Germáni, kteří byli schopni své kmeny za účelem vojenských akcí spojit a výrazně tak zvýšit svou vojenskou sílu (příkladem může být spojení kmenů Franků a Alamanů). Na dunajské hranici se objevil problém s novými nepřáteli - Góty, kteří roku 238 překročili římskou hranici a roku 251 dokonce porazili celé římské vojsko, přičemž padl i tehdejší císař Decius. Vyhnání z území říše byli až císařem Aureliánem. Velmi nebezpečný protivník se objevil také na východních hranicích. Dlouholetého římského nepřítele Partskou říši nahradili roku 224 Peršané, se kterými pak římská říše bojovala po celá následující čtyři století. Peršané byli při svých útocích často úspěšní – v roce 244 porazili císaře Gordiana III. a císaře Valeriana v roce 260 dokonce zajali.

Říše neupadala pouze vojensky. I její hospodářství bylo ve velmi špatném stavu, což se projevovalo například velkým znehodnocením peněz – snižováním obsahu drahých kovů v mincích a rostoucí inflací. Někteří císaři (např. císař Gallienus) se pokoušeli provádět správní reformy, které by tuto situaci řešily, obrat v situaci se ovšem

začal projevovat jen pomalu. Částečný obrat v nedobrému vývoji říše přinesla vláda císaře Valeriána, který byl úspěšný vojensky a podařilo se mu v život uvést i některé důležité reformy, přičemž navazoval na činnost svých předchůdců. I hospodářství říše se postupně dostávalo z krize. Ovšem zásadní uklidnění situace a zavedení nových reforem (daňových, vojenských, správních) přinesl až nástup císaře Diokleciána na trůn v roce 284.

V období krize se také změnil přístup říše ke křesťanům. Doba, kdy byli křesťané pronásledováni pouze sporadicky, především na základě udání jednotlivců, skončila a ke slovu přišel nový postup - mohutná, císaři vyvolaná a řízená perzekuce. Docházelo k organizovaným, celoříšským pronásledováním, paradoxně ovšem v době, kdy naopak veřejnost měnila svůj postoj ke křesťanům a jejich víře a soukromých udání bylo stále méně.

Mnohem rozhodněji, tvrději a organizovaněji než jakýkoliv jeho předchůdce vystoupil proti křesťanství císař **Decius**⁹⁴.

Císař během své vlády uskutečnil některá opatření ve správní, vojenské, hospodářské, ale i náboženské oblasti. Právě v této době, kdy byla říše v ohrožení, nabyli totiž císař přesvědčení, že se říše musí vrátit k tradičnímu náboženství, protože pouze tak může čelit všem vnějším i vnitřním tlakům. Jeho snaha o sjednocení říše tak byla spojena i se snahou sjednotit říši nábožensky. Za svou snahu byl dokonce označován jako „Obnovitel kultů“. Decius projevoval od prvních měsíců své vlády rozhodnou vůli zabezpečit si loajálnost všech obyvatel říše vůči státu a své osobě. Mělo to své opodstatnění, protože římské bohové byli občany uctíváni především z důvodu, že věřili, že tímto způsobem zabezpečí blaho státu a císaře, aby vládl co nejlépe a správně vedl svou říši.

Římské náboženství – to znamenalo desítky až stovky různých náboženských kultů – na rozdíl od univerzálního monoteistického křesťanství. Aby bylo pohanské náboženství stejně univerzální jako křesťanství, byl císařem zaveden kult Neporazitelného Slunce (*Sol Invictus*). Jednotlivé náboženské kulty samozřejmě i nadále existovaly, ale měly být sjednoceny uctíváním Neporazitelného Slunce. Snahou

---

⁹⁴Gaius Messius Quintus Decius Valerianus žil v letech 200–251, přičemž císařem byl od roku 249. Decius byl schopným vojevůdcem a organizátorem a císařem se stal poté, co porazil svého předchůdce císaře Philippa Araba. Císař celou dobu své krátké vlády musel bojovat proti Gótům, kmenům germánského původu, kteří i přes veškerou snahu římské říše pronikali do Dácie a Thrákie a tyto provincie plenili. Císař nakonec v jedné z bitev s Góty zahynul, padl i jeho syn a celá římská armáda byla zničena. Decius se tak stal prvním císařem, který zahynul v boji s barbary.

císaře bylo přimknout občany říše k tradičnímu náboženství a zajistit si tak podporu své vlády.

Roku 249 nebo 250 vydal tedy císař edikt⁹⁵, který obsahoval příkaz všem občanům říše, aby prokázali svou loajalitu ke státu účastí na státním kultu, tedy uctění císařského kultu a tradičních římských bohů. Nejednalo se o žádné novum. I v období římské republiky se konala celostátní *supplicatio*, což byly prosebné slavnosti, při kterých se obětovalo státním bohům. Slavnosti trvaly stanovený počet dnů a zúčastňovali se jich všichni občané. Takové slavnosti se konaly také za principátu při každém nástupu nového císaře na trůn. Mezi těmito slavnostmi a slavnostmi konanými na základě příkazu vyplývajícího z ediktu císaře Decia byl ovšem rozdíl. Děkovné slavnosti jednotlivých městských komunit, které se uspořádávaly na začátku vlády nového císaře jako projev loajality vůči němu a o kterých byl často informovaný i samotný císař, se uskutečňovaly na čistě dobrovolné bázi. Edikt nic takového neumožňoval, z celoříšských *supplicatio* převzal pouze jejich formální stránku.

Edikt křesťany přímo nejmenoval a platil pro všechny občany Římské říše, ale jeho protikřesťanské zaměření z něj jasně vyplývalo. Císař i místodržící byli o křesťanech a jejich víře i vůdcích informováni a císař si byl pravděpodobně vědom, že křesťané, kteří věří v jediného Boha, odmítnou jiným bohům obětovat. Tak se i stalo, přičemž kromě křesťanů neměl samozřejmě nikdo vůči ediktu náboženské výhrady. Tento veřejný projev měl hluboký politický záměr, i když vycházel z motivů všeobecného charakteru. Eusebius se o tomto ediktu zmiňuje ve svých Církevních dějinách:

„Skutečně se objevil panovníkův výnos o našem pronásledování, který se skorem rovnal tomu, co Pán předpověděl: že totiž, bude-li to možné, odpadnou i vyvolení. Všechny přepadl strach a mnozí vážení křesťané ze strachu odešli. Jiní byli zbaveni míst, která na veřejnosti zastávali, a odcházeli rovněž. Jiní zase byli přivedeni svými známými i příslušníky svých rodin. Vyvolání jménem přistupovali k nečistému a nesvatému obětování. Někteří zbledli a třásli se strachem, jako kdyby sami sloužili bohům za obětní zvířata. Početný stojící lid se jim vysmíval jako zbabělcům, kteří nechtějí umírat ani obětovat. Jiní šli ochotně k oltářům s jistou drzostí, protože dříve nebyli žádnými křesťany. Na nich se nejhorším způsobem splnila Kristova předpověď, že takoví lidé jen těžko budou spaseni. Z ostatních jedni je následovali, jiní utekli, jiní

---

⁹⁵Zákony císaře Decia se dochovaly jen ve fragmentech v *Codex Iustinianus* císaře Justiniána.

*byli na útěku chyceni. Z těchto posledních se někteří nechali spoutat a vsadit do vězení. Někteří byli ve vězení více dnů, pak však dříve, než byli předvedeni před soud, zřekli se víry. Jiní zase vydrželi až do jistého stupně mučednictví, ale pak ztratili odvahu.*⁹⁶

Následujícího roku císař zjistil, že mnoho křesťanů se jeho ediktu nepodřídilo. Právě v důsledku porušování svého ediktu nařídil jejich systematické pronásledování. Zaměřil se především na vůdčí osobnosti církve a požadoval, aby pod trestem smrti uznaly státní náboženství. Mnoho představitelů církve při tomto pronásledování zemřelo.

Jak bylo výše uvedeno, císař se snažil říši sjednotit a nyní zjistil, že dobře organizovaná křesťanská církev, existující odděleně od státu, mu v tomto plánu brání. Nemohl ignorovat neochotu křesťanů obětovat, a to i v případě, že jeho záměrem původně nebylo křesťanství zničit. Proto se rozhodl upustit od určité zdrženlivosti svých předchůdců a vyvolal tak první systematické celorišské pronásledování křesťanů, které se již neobracovalo jen proti jednotlivcům, ale vůči všem křesťanům.

Během jeho perzekucí bylo mnoho křesťanů popraveno, protože odmítli stanovený úkon vykonat, ale velké množství věřících tomuto silnému nátlaku podlehl a buď úkon vykonali, nebo uprchli, popřípadě se úkonu vyhnuli pomocí úplatku. Stali se tak z nich z pohledu církve odpadlíci, kteří se ovšem po skončení pronásledování do církve vrátili, přestože s tím mnoho křesťanů, kteří státní nátlak vydrželi, nesouhlasilo. Připuštění návratu odpadlíků byl ryze pragmatický akt, protože jejich odmítnutím by církev ztratila mnoho věřících a současně by přišla i o nemalé peněžní prostředky. Problém odpadlíků řešil ve svém spise *De lapsis* (O odpadlících) kartaginský biskup Thascius Caecilius Cyprianus (sám se pronásledování vyhnul útekem), ve kterém rozlišoval tři druhy odpadlíků. Podle něj se největšího provinění dopustili *sacrificati*, kteří snědli maso, menšího *thurificati*, kteří nasypali kadidlo do ohně, a nejméně závažného *libellatici*, kteří získali požadované potvrzení od komise za úplatu. Protože v církvi nebyl ohledně odpadlíků jednotný názor, sešel se v roce 251 v Kartágu koncil, kde bylo rozhodnuto, že pokud odpadlíci vykonají pokání, bude jim umožněno vrátit se do církve.

Jak toto pronásledování probíhalo v praxi? Bylo nařízeno, aby v určitý den všichni občané říše vykonali předepsaný náboženský úkon, kterým byla děkovná oběť (*supplicatio*). Ke kontrole bylo zřízeno velké množství komisí (pětičlenných), přičemž

---

⁹⁶Eusebius, Církevní dějiny, VI, 41, 1.

za realizaci císařova ediktu odpovídali místní úředníci. Samotný úřední akt vypadal asi takto: Občan přišel vykonat náboženský úkon, tzn., že snědl obětní maso (*carnis sacra*), v některých případech zapálil vonný tymián před posvátnými obrazy nebo před sochami bohů a před sochou císaře, komise si zapsala jeho jméno do seznamu a bylo mu vydáno osvědčení (*libellus*) o tom, že vykonal *libatio*. Potvrzení musely mít i neplnoleté děti, ženy i kněžky egyptských bohů. Asi za půl roku byli předvoláni občané, kteří se tohoto úkonu neúčastnili, a na požádání měli povinnost předložit osvědčení. Pakliže občan nemohl toto osvědčení předložit, byl soudně stíhán. Do dnešní doby se některá tato potvrzení zachovala, většinou pocházejí z Egypta a jsou na papyru. Zde je text jednoho z nich:

„Komisi jmenované pro dohled nad výkonem obětí ve vesnici na Alexandrově ostrově. Od Aurelia Diogena, syna Satabufova, z vesnice na Alexandrově ostrově, starého 72 let, s jizvou nad pravým obočím. Vždy jsem obětoval bohům a i zde jsem ve vaší přítomnosti a poslušen císařského výnosu provedl obětování i úlitbu a pojedl jsem posvátné krmě. Žádám vás, abyste toto dosvědčili. Prohlašuji: Já, Aurelius Diogenes, jsem předložil tuto prosbu.“⁹⁷

Zde se objevuje protikřesťanský charakter ediktu. Věřící různých náboženství, i když nešlo o římské bohy, neměli v podstatě nic proti tomu provést požadovaný úkon, který pro ně znamenal pouze jakési vyjádření loajality ke státu. Pro křesťany ovšem bylo takové konání zakázané jejich náboženstvím, neboť se z pohledu křesťanství jednalo o hřích modloslužebnictví.

V ediktu pravděpodobně nebylo uvedeno, jak nakládat s občany, kteří výslovně odmítli požadovaný úkon vykonat, mnoho křesťanů bylo ovšem kvůli svému odmítnutí popraveno.

Cenným pramenem, který velmi podrobně popisuje průběh soudního řízení s křesťany je mučednický text *Umučení Pionia a jeho druhů*. Kněz a kazatel Pionios pocházel, stejně jako již dříve zmíněný mučedník Polykarpos, ze Smyrny a zemřel 12. března 250. V textu se nacházejí informace o tehdejší soudním systému, jsou zde představeni i jednotliví úředníci.

...Pak Polemón položil několik otázek pro soudní zápis. Písař všechno zaznamenával. „Jak se jmenuješ?“ Pionios odpověděl: „Pionios.“ Polemón: „Jsi

---

⁹⁷Johnson, Paul. Dějiny křesťanství. Str. 71

křesťan?" Pionios: „Ano.“ Strážce chrámu Polomón: „Z jaké obce?“ Odpověděl: „Z většinové. Není totiž jiné obce u Krista.“ ...

...Kdosi vykřikl: „Pokud neobětují, potrestejte je!“ „K tomu nejsme oprávněni,“ řekl Polomón, „nemáme prokonzulskou pravomoc.“ ...⁹⁸

...Po nějaké době přijel do Smyrny prokonzul.⁹⁹ Pionios byl předveden a tři dny před březnovými idami dosvědčil svou víru smrtí, jak dokládá následující zápis ze soudního jednání.

Když byl předveden před soud, prokonzul Quintilianus se zeptal: „Jak se jmenuješ?“ Odpověděl: „Pionios.“ Prokonzul: „Budeš obětovat?“ Pionios: „Ne.“ Prokonzul: „K jakému náboženství nebo k jakému kultu se hlásíš?“ Pionios: „Ke všeobecným.“ Prokonzul: „K jakým všeobecným?“ Pionios: „Jsem kněz všeobecné církve.“ Prokonzul: „Jsi jejich učitel?“ Pionios: „Ano, učil jsem.“ Prokonzul: „Jsi učitel bláznovství?“ Pionios: „Ne, zbožnosti.“ Prokonzul: „Jaké zbožnosti?“ Pionios: „Takové, která ctí Boha Otce, Stvořitele všech věcí.“ Prokonzul přikázal: „Obětuj!“ Pionios: „Ne, mám se modlit jedině k Bohu.“ Prokonzul: „Všichni uctíváme bohy, nebe i bohy, kteří jsou v nebi. Proč vzýváš vzduch? Tak mu obětuj!“ Pionios: „Nevzývám vzduch, ale Stvořitele ovzduší, nebe a všeho v nich.“ Prokonzul: „Jistě bůh, tedy Zeus, který je v nebi. Vždyť je vládcem všech bohů.“

Když na to Pionios nic neodpověděl, byl zavěšen na mučidla. Zeptali se ho: „Obětuješ?“ Odpověděl: „Ne.“ Znovu byl podroben mučení železnými hřeby. Řekli mu: „Podvol se! Ztratil jsi rozum?“ Odpověděl: „Nejsem blázen, jen ctím živého Boha.“ Prokonzul: „Mnoho jiných obětovalo. Nezemřeli a vedou rozumný život.“ Odpověděl: „Nebudu obětovat.“ Prokonzul: „Jsi u výslechu, tak přemýšlej a podvol se.“ Odpověděl: Ne.“ Řekli mu: „Proč spěcháš zemřít?“ Odpověděl: „Nespěchám zemřít, ale žít.“ Na to prokonzul Quintilianus prohlásil: „Není nic záslužného na tom, spěchat vstříc smrti. Vždyť smrtí pohrdají i ti, kteří byli za nízkou odměnu zapsáni k souboji se zvířaty. A ty jsi jako jeden z nich. Ale pokud spěcháš zemřít, budeš upálen zaživa.“ A z tabulky bylo latinsky přečteno: „Pionios doznal, že je křesťan. Prikazujeme ho zaživa upálit.“ ...¹⁰⁰

⁹⁸Výslech, který byl konán před úřadem strážce chrámu „neóhora“ byl určen pouze k odhalení těch, kteří odmítli obětovat a porušili tak nařízení císaře. O trestu mohl rozhodnout pouze úředník, který měl příslušné pravomoci (byl vybaven *fascēs*). V provincii Asia měl tuto pravomoc prokonzul.

⁹⁹Soudní správa byla zajišťována pravidelnými okružními cestami prokonzula z Efesu, kde sídlil. Při těchto cestách vykonával prokonzul tzv. *conventus*, tj. předsedal soudům, projednával případy konkrétního města a jeho nejbližšího okolí.

¹⁰⁰Příběhy raně křesťanských mučedníků. Výbor z literatury. Vyšehrad 2009. Str. 181-197.

Císařem vyvolané perzekuce byly velmi administrativně a organizačně náročné, v konečném důsledku však úspěšné nebyly. Přestože během pronásledování bylo mnoho křesťanů popraveno a velké množství jich od víry nakrátko odpadlo, po jeho skončení, poté, co císař roku 251 zahynul v bitvě s Góty, se odpadlíci vrátili ke své předchozí víře. Dokonce lze říci, že církev byla po skončení pronásledování ještě silnější než před ním, protože její organizační struktura nebyla příliš zasažena a navíc došlo k posílení autority jejích představitelů.

Jako v dřívějších případech pronásledování i u ediktu císaře Decia není zcela jasné, za jaké konkrétní provinění byli křesťané soudně stíháni. Není snadné určit, zda byli křesťané chápáni jako *sacrilegi* (rouhači) či spíše jako *hostes publici* (veřejní nepřátelé). Pokud jde o porušení právních norem křesťany, mohlo jít například o nepřípustnost křesťanského náboženství, které bylo *religio illicita*, popřípadě mohlo jít o porušení *lex de maiestate*, neboť tím, že křesťané odmítali obětovat římským bohům, uráželi zároveň i majestát císaře. Také se mohlo jednat o porušení zákazu spolčování, jak to upravovala *lex Iulia de collegiis*, případně o porušení nařízení císaře Trajána. Konečně mohlo jít o porušování obyčejových norem, které tvořily *mos maiorum*.

Pokud jde o tresty, kterými byli křesťané postihováni, lze říci, že byly velmi přísné a vysoké. Mohlo dojít ke konfiskaci majetku, mohla být nařízena práce v lomech či dolech, popřípadě trest smrti. Lidé z vyšších vrstev (*honestiores*) byli popravováni mečem, ovšem lidé z vrstev nižších, popřípadě otroci, byli popravováni velmi trýznivým způsobem. Šlo například o předhazování šelmám, křižování či upalování. Zároveň mohlo již při procesech docházet k mučení při výslechu.

O náboženském přesvědčení císaře, které by vedlo k většímu porozumění jeho náboženské politiky, se díky tomu, že existuje pouze málo dostupných pramenů, příliš neví. Navíc jeho vláda byla pouze krátká, aby šlo jasně vypořádat jeho záměr, který sledoval vydáním ediktu. Pro císaře, který pocházel ze staré senátorské rodiny, ale pravděpodobně tvořily tradiční náboženství a císařský kult dva nedotknutelné pilíře života v říši. Evidentnější se zdá být původní motiv císaře přinutit velkou část křesťanů a vůbec všechny občany říše k uctivému aktu vůči tradičnímu náboženství, aby se říše dostala z těžkostí, než touha pronásledovat křesťany.

S jedním z motivů císařova jednání přichází i Eusebius, podle kterého císař pronásledoval křesťany, protože nenáviděl svého předchůdce Filippa Araba, který byl označován jako nábožensky tolerantní císař.

„Po 17leté Philippově vládě nastoupil Decius. Tento z nenávisti k Philippovi začal pronásledovat křesťanské obce...“¹⁰¹

Podle Eusebia dokonce Decius pronásledoval křesťany ještě před tím, než se stal císařem. Jedná se o událost, která se stala v Alexandrii, a místní biskup Dionysius ji nepřipisoval vládě Filippa, ale považoval ji již za aktivitu Decia.

„Pronásledování nezačalo teprve císařským výnosem, nýbrž již rok předtím. Jakýsi nešťastný básník - byl-li ovšem básníkem popudil v tomto městě proti nám pohany tím, že se snažil v nich udržet tamní domácí pověru. Tito lidé jím povzbuzeni a považující každý zločin za dovolený, rozpoutali proti nám vražednou nenávist kvůli našemu náboženství a naší zbožnosti.“¹⁰²

Tím, že křesťané odmítali uctívat římské bohy, se na ně snesl hněv většinové společnosti. Právě křesťané byli obviňováni z následných vojenských neúspěchů a přírodních katastrof, protože nepřinášeli oběti, a tak byli podle chápání tehdejších ostatních obyvatel říše zodpovědní za hněv bohů. Především vyšší vrstvy společnosti měli na danou situaci jasný názor. K nešťastným událostem docházelo z toho důvodu, že se ve velké míře přestala projevovat úcta prostřednictvím obětování tradičním bohům a nedodržovali se tradiční zvyky a hodnoty.

To ve svém díle potvrzuje i Cassius Dio:

„Jestli se chceš skutečně stát nesmrtelným, tak...od nynějška uctívej božstvo všude, a to podle zvyku otců, ale je potřebné uctívat i jiné bohy. Musíš se odklonit od toho, abys je nenáviděl nebo je trestal. Kdo nějakým bohem opovrhne, nesmí to už více dělat! Ale nesnášej žádné bezbožníky a podvodníky. Protože mnoho lidí dosazuje na místo těchto (tradičních) bohů některé nové božské bytosti, což je svádí k tomu, aby si vytvořili vlastní pravidla a zákony, a z toho potom vznikají různá spiknutí a tajné spolky, které jsou pro monarchii škodlivé!“¹⁰³

Během pronásledování císaře Decia zahynul značný počet křesťanů, i když jejich přesný počet není znám. K nejvýznamnějším osobnostem, které byly popraveny, patřili papež Fabián a teolog Origenes.

Podle legendy, jejíž text lze nalézt u Eusebia, usedla během volby papeže na hlavě Fabiána holubice. To bylo voliteli pochopeno jako znamení od boha a Fabián byl zvolen papežem. Fabián poté provedl v církvi některé organizační změny. Rozdělil Řím

---

¹⁰¹Eusebius, Církevní dějiny, VI, 39.

¹⁰²Eusebius, Církevní dějiny, VI, 41, 1.

¹⁰³Cassius Dio, Římské dějiny, LII, 35.

na sedm okrsků (jáhenství), do jejichž čela byl určen jáhen. Dále vyslal misionáře do Galie, aby zde šířili křesťanství. Fabián byl popraven, pravděpodobně stětím, po čtrnácti letech v čele církve 20. ledna roku 250. Pohřben je v Kalixtových katakombách. Jeho hrob byl nalezen v roce 1850.

Origenes z Alexandrie byl řecky mluvícím církevním teologem a patřil k osobnostem, které měly velký vliv na vývoj křesťanského myšlení. Byl velmi ovlivněn filosofií a zachovalo se velké množství jeho děl, mezi které patří exegetické spisy, apologetické spisy (např. Proti Celsovi), dogmatické spisy, které představují nejstarší křesťanský teologický systém (např. O základech, O vzkříšení), praktické spisy a dopisy. Již brzy po jeho smrti se vedly o povaze jeho díla spory, neboť z pohledu církve se často nejednalo o spisy pravověrné. V roce 553 dokonce císař Justinián na Druhém konstantinopolském koncilu vyhlásil některé Origenovy texty za heretické a Origena posmrtně z církve exkomunikoval.

Už jeho otec zemřel mučednickou smrtí za pronásledování císaře Septima Severa a i on sám podlehl zraněním, které utrpěl během mučení za pronásledování císaře Decia. Zemřel v Týru, v roce 253 (někdy se uvádí rok 251). Zprávy o jeho životě se zachovaly především díky jeho žákům, mezi něž patřil i Eusebius:

„Jeho život odpovídal totiž tomu, čemu učil. Spolupůsobením Boží moci přiváděl nespočet lidí, aby jej napodobovali.“¹⁰⁴

Po smrti císaře Decia nastalo z pohledu křesťanů několik klidných let, ovšem pronásledování bylo brzy obnoveno, a to v letech 257–258 za vlády císaře Valeriána. Je pravděpodobné, že se tento císař podílel již na prosazování ediktu císaře Decia, za jehož vlády byl vysoce postaveným úředníkem. Jednalo se o druhé celoříšské pronásledování křesťanů a podíl na jeho vzniku měly opět katastrofy, které říši v té době postihly.

Valeriánus¹⁰⁵ vydal v roce 257 edikt, který postihoval pouze církevní představitele. Tento edikt nařizoval křesťanským duchovním, aby obětovali římským bohům a zároveň jim bylo pod trestem smrti zakázáno konat křesťanské obřady. Duchovní měli na výběr mezi vyhnanstvím, vězením, či dokonce popravou a zřeknutím se své víry. Ihned po jeho vydání došlo k zadržení alexandrijského biskupa Dyonisia

---

¹⁰⁴ Eusebius. Církevní dějiny. 6,3,7

¹⁰⁵ Publius Licinius Valerianus, římský císař, který žil v letech 198–260, vládl od roku 253. Valerianus rozdělil říši na dvě poloviny, přičemž západní část svěřil svému synovi Gallienovi jako spoluvládci. Císařova vláda byla vyplněna mnoha válkami – válčil především s Germány a s Peršany – při jedné výpravě proti perskému králi Šápurovi I. padl do zajetí a v něm také zemřel.

a kartaginského biskupa Cypriána a mnoho dalších křesťanů z africké provincie bylo odesláno pracovat do dolů. Tímto ediktem bylo též nařízeno uzavření budov, ve kterých se křesťané scházeli, a věřícím bylo zakázáno se v nich shromažďovat. Křesťanům byl dokonce zakázán i přístup na hřbitovy.

O rok později byl vydán další edikt, který byl ještě přísnější. Ti z církevních představitelů, kteří odmítli obětovat římským bohům, byli popraveni¹⁰⁶ a senátory a jezdce, kteří vyznávali křesťanství, postihla konfiskace majetku a odsouzení k nuceným pracím a k vyhnanství. Toto nařízení se dotklo mnoha vznešených římských občanů i úředníků.

O tomto ediktu se zmiňuje svatý Cyprián v dopise biskupu Sukcessovi: „...*Zemí se šíří mnoho různých a nejistých pověstí, ale pravda je taková: Císař Valerián poslal do senátu rozhodnutí, kterým nařizoval, aby biskupové, kněží a jáhni byli neprodleně potrestáni, aby senátoři, aristokraté a římsští jezdci byli zbaveni své hodnosti a majetku, a pokud poté, co jsou zbaveni svého majetku, budou nadále vyznávat křesťanství, aby byli popraveni...*“.¹⁰⁷

Základní myšlenkou těchto ediktů bylo pravděpodobně zbavit církve jejich představitelů a tím ji ochromit. Zároveň byl tento edikt cestou k získání finančních prostředků a snahou církvi zasadit ránu zmenšením jejího majetku, především zabavením církevních knih a liturgických potřeb, které měly být vydány státu.

Na rozdíl od ediktu císaře Decia, kde nebyli křesťané výslovně uvedeni, v ediktu císaře Valeriána již tomu tak bylo. Druhý edikt měl mít povahu trestního zákona a měly v něm být uvedeny jednotlivé trestné činy i tresty za jejich spáchání. Stejně jako v ediktu císaře Decia obsahoval Valeriánův edikt příkaz všem občanům říše, aby v přítomnosti úředníka obětovali římským bohům, za což obdrželi osvědčení.

Stejně jako v případě pronásledování za císaře Decia nebylo ani toto pronásledování příliš úspěšné a ani císaři Valeriánovi se nepodařilo udělat z křesťanů loajální poddané a křesťanství vykořenit. To, že se mnoho křesťanů navenek zříkalo křesťanské víry, neznamenal, že se snižoval počet věřících. Jakmile pronásledování skončilo, věřící se do církve vraceli. Navíc se během pronásledování autorita církevních představitelů opětovně spíše posílila a na konci 3. století již byla v každé provincii říše velmi početná skupina křesťanů. I v tomto případě pronásledování ustalo s konce vlády

---

¹⁰⁶ V ediktu nebylo jasně určeno, jakým způsobem mají být odsouzení usmrceni. Nejčastěji docházelo ke stětí mečem, odsouzení mohli ovšem také být předhozeni zvěři či upáleni.

¹⁰⁷Cyprian, Epist. 80.

císaře, který byl roku 260 zajat Peršany. Jeho syn císař Gallienus¹⁰⁸, který byl nábožensky tolerantní, pronásledování křesťanů zastavil, i když ne přímo zrušil, a církvi vrátil její majetek. Eusebius se zmiňuje o Gallienově reskriptu:

„Nedlouho potom upadl Valerianus do rukou barbarů a jeho syn Gallienus se stal samovládce. Tento za své vlády se choval umírněně. Ihned zrušil výnos o našem pronásledování a vydal reskript, že naši učitelé náboženství mohou naprosto svobodně vykonávat své poslání. Reskript zní takto: "Samovládce a císař Publius Licinius Gallienus, zbožný, šťastný, osvícený Dionysiovi, Pinnovi, Demetriovi a ostatním biskupům. Aby požehnané působení mé milosti se rozšířilo po celé říši, rozkázal jsem, aby všechna místa určená pro náboženské účely byla uvolněna. Tímto mým písemným rozkazem, aby vás nikdo v budoucnosti neznepokojoval, se můžete prokázat. Co smíte podle našeho svolení vykonávat, to jsem před krátkou dobou nařídil. Rovněž i hlavní účetní Aurelius Cyrenius dostane můj reskript." Abyste tomu lépe rozuměli, přeložil jsem to z latiny a připojil k mým Dějinám. Ještě jiné císařovo nařízení určené jiným biskupům je po ruce. Dovoluje jim znovu získat tak zvaná místa odpočinku hřbitovy do svého majetku.“¹⁰⁹

Pronásledování za císaře Valeriána padlo za oběť mnoho významných křesťanských osobností tehdejší doby, především biskup v Kartágu Cyprián nebo papež Sixtus II., zmínit lze i masakr v africké Utice, kde zemřelo asi 300 lidí, kteří měli být svrhnuti do hašeného vápna.¹¹⁰

Biskup Cyprián, celým jménem Caecilius Cyprianus Thascius, pocházel z dobře situované kartaginské rodiny a narodil se někdy mezi lety 210 až 215. Získal výborné vzdělání a v Kartágu působil jako učitel rétoriky. Asi v roce 245 pod vlivem křesťanského duchovního jménem Caecilianus přijal křesťanství a již v roce 248 či 249 se stal v Kartágu biskupem. Během pronásledování císaře Decia uprchl z města a více než rok se skrýval (jeho majetek byl zabaven a byl označen jako zrádce a nepřítel státu), což mu bylo později vyčítáno. Napsal mnoho spisů, které se týkaly věrouky, obrany křesťanství i běžných problémů církve (např. O jednotě církve, O smrtelnosti,

---

¹⁰⁸ Gallienus žil v letech 218–268, vládl od roku 253, byl synem císaře Valeriana. Po Valerianově nástupu na trůn byl otcem po návratu z válek do Říma jmenován plnoprávným spoluvládce (augustem). V rámci zajištění budoucnosti dynastie udělil na jaře roku 256 Valerianus staršímu Gallienovu synovi (nebo mladšímu bratrovi) Valerianovi II. (253 - 255) titul nástupce. V letech 256 – 257 si rozdělili Valerianus I. a Gallienus říši tak, že syn převzal vládu nad západní částí říše a císař si ponechal východ. Tím došlo k historicky prvému smluvnímu dělení Římské říše mezi dva rovnocenné spoluvládce.

¹⁰⁹ Eusebius, Církevní dějiny, VII, 13.

¹¹⁰ Legenda je obsažena ve 13. básni sbírky *Peri Stephanon* (O věncích) básníka *Prudentia* ze 4. století.

O almužně, O odpadlých, apologetické spisy Donatovi, Demetrianovi). Významný je i soubor 81 dopisů, často dochovaných i s odpověďmi adresátů. Cyprian se významně zapsal do sporu o platnosti křtů, ač jeho názor posléze nezvítězil.

Cyprián i během pronásledování za císaře Valeriána nejdříve opět uprchl, následně se ovšem do Kartága vrátil a v roce 257 byl zatčen prokonzulem Aspasiem Paternem. Odmítl obětovat římským bohům a byl odsouzen do vyhnanství do města Curubis¹¹¹ nedaleko Kartága, z kterého ovšem i nadále uplatňoval svůj vliv na církevní záležitosti.¹¹² Po roce se ovšem opět do Kartága vrátil a byl vsazen do vězení, tentokrát na příkaz nového prokonzula Galeria Maxima a následně 14. září 258 odsouzen k popravě stětím. Pohřben byl v Kartágu a jeho hrob se brzy stal poutním místem. O jeho smrti se zachovaly mučednické spisy Akta Cypriánova a Život Cypriánův.

Papež řeckého původu pocházející z Atén Sixtus II. byl papežem pouze krátce, a to od svého zvolení dne 30. srpna 257 do své popravě dne 6. srpna 258. Sixtus II. měl velký vliv na urovnání sporů ohledně odpadlíků, které se v církvi objevily po skončení pronásledování císařem Deciem. Při Valeriánově pronásledování byl papež Sixtus II. jednou z prvních obětí, kdy byl spolu se čtyřmi diákonů sťat. Jeho ostatky byly uloženy v papežské kryptě v Kalixtových katakombách.¹¹³

Od roku 260 zažili křesťané poměrně klidné období trvající více než 40 let. V letech 270 až 275 vládl císař **Aurelián**, který se projevil jako schopný reformátor. Jeho reformy se týkaly také náboženství. V této době se totiž v říši rozšířilo uctívání Slunce, které mělo monoteistické prvky. Císař tedy založil kult Nepřemožitelného Slunce (*Sol Invictus*) a r. 274 mu postavil v hlavním městě chrám. Oslava tohoto božstva byla stanovena na 25. prosince a bylo zřízeno kolegium kněží pečujících o tento kult. Slunce bylo ustanoveno jako nejvyšší státní božstvo, což mělo sloužit k náboženskému sjednocení říše. V celé říši bylo oznámeno císařovo rozhodnutí a všichni její obyvatelé měli od této doby věřit v toto božstvo. Aurelián nepronásledoval jiná náboženství, za jeho vlády se dokonce opravovaly staré svatyně, ale podle

---

¹¹¹ Dnešní město Korba v Tunisku.

¹¹² Nejednalo se o násilnou deportaci (*deportatio*), ale o tzv. *relegatio*, kdy měl odsouzený na základě rozhodnutí sám odejít na určené místo.

¹¹³ Rozsáhlé pohřebiště křesťanů, které se nachází podél silnice *Via Appia*, které je známé svou papežskou kryptou. Je zde pohřbeno několik papežů z období 2. až 4. století.

Lactantia¹¹⁴ chtěl císař v budoucnu zakázat všechny ostatní bohy a připravoval celoríšskou protikřesťanskou perzekuci a zabránila tomu pouze jeho předčasná smrt.

Ani v této době však samozřejmě nebylo soužití křesťanů a ostatních obyvatel říše bezkonfliktní. Na oblibě získával novoplatonismus, jehož vyznavač Porfyrios na křesťany zaútočil ve svém spisu *Kata christianón* (Proti křesťanům), kde napadal především biblické základy křesťanství. Na jeho útok odpověděl například Eusebius ve spise Proti Porfyriovi, který se ovšem nedochoval. Nedochoval se ani Porfyriův spis, ale zachovalo se mnoho fragmentů jeho díla. V těchto fragmentech vytýká křesťanům, že zfalšovali Mojžíšův zákon, dále kritizuje monoteismus, protože Starý zákon předpokládá, že existuje více bohů, poukazuje na nemožnost tvrzení, že by velryba spolkla Jonáše. U Danielova proroctví¹¹⁵ dokázal jako první, že bylo napsáno až o čtyři sta let později, než samo udává, tedy že události, které jsou popsány v jeho prvních šesti kapitolách, nejsou proroctví, ale pouhý záznam skutečných událostí. Porfyriovu kritiku Nového zákona lze nalézt v Augustinově spisu *De consensu Evangelistarum*. Objevuje se zde Porfyriova námitka, že Ježíš sice učil lidi lásce k Bohu, ale pro jeho učedníky byl pouze předmětem uctívání. Dále poukazuje na skutečnost, že evangelia si navzájem odporují. Porfyrios považoval apoštoly za pouhé napodobovatele, kteří zneužívali prostoty svých posluchačů. Obecně křesťanství vytýká, že pouze vyžaduje víru a je vnitřně rozporné.

Po období krátkých vlád šesti slabých císařů se císařem stal **Dioklecián**¹¹⁶. Tohoto císaře lze označit za skutečného „zachránce říše“, neboť pomocí řady vojenských, administrativních i náboženských reforem a zcentralizováním vlády obnovil jednotu státu. Sám sebe označoval císař jako „pána a boha“ (*dominus et deus*) a věřil, stejně jako jeho předchůdci, že náboženství by mělo stát sjednocovat. Snažil se

---

¹¹⁴Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (asi 260 – 317) byl africký teolog a spisovatel. Za Diokleciána byl učitelem rétoriky v Nikomédii, kde se stal křesťanem. Byl vychovatelem Konstantina Velikého. Významné jsou jeho spisy *O smrtích pronásledovatelů* či *Božské základy*.

¹¹⁵Danielovo proroctví mělo velký vliv při utváření křesťanského pojetí času. Křesťané v něm viděli předpověď příchodu Krista a zničení chrámu v Jeruzalému, na jehož zničení zakládali substituční teorii.

¹¹⁶Gaius Aurelius Valerius Diocletianus žil v letech 245–313, vládl od roku 284 do roku 305. Dioklecián byl silným vládcem a římské císařství proměnil v absolutistickou monarchii. Po vzoru východních vládců před ním lidé museli poklekat a líbat mu lem roucha. Na dvoře byl zaveden ceremoniál podle perského vzoru. Zavedl nový administrativní systém říše, územně ji rozdělil na východní a západní část. Jmenoval druhého císaře Maximiana (oba měli titul *Augustus*), kterému byla svěřena západní část. Oba Augustové měli své zástupce s titulem *Caesar*, kterými byli Galerius a Constantinus Chlorus. Byl výborným vojákem a zabránil vnějším útokům i vnitřním nepokojům, přičemž armádu reformoval a výrazně posílil. Zavedl latinu jako úřední jazyk i ve východní části říše – *edictum diocletiani* (rok 301).

tedy, aby kult římského císaře byl takovým sjednocujícím prvkem. Za své ochranné božstvo si zvolil Jupitera, jeho spoluvládce Maximian měl jako ochranné božstvo Herkula.

Podle císaře bylo křesťanství prvkem, který stát destabilizoval. Křesťanská církev již v této době vykonávala svou působnost na celém území říše a státní moc – reprezentovaná císařem – to nemohla nebrat v potaz. Císařovy reformy směřovaly říši k situaci, kde mělo vše podléhat kontrole státní moci. Bylo tedy jasné, že je z tohoto pohledu pro císaře nepřijatelné, aby v říši existovala skupina občanů, kteří nově zaváděný despotický systém tetrarchie již v jeho samotném základě neuznávají.

Konzervativně založený císař byl zpočátku v náboženských otázkách tolerantní. Sám byl ovšem hluboce nábožensky založený a jeho názory, které měly být v budoucnu projeveny také v jeho ediktech proti křesťanům, byly jasné. Již z textu tzv. manželského ediktu z roku 295, bylo možné vyčíst císařovi názory, které se poté objevily v ediktech proti manichejcům a křesťanům. V manželském ediktu požadoval zachovávání nejen manželských předpisů, ale všeobecně i povinnosti vůči bohům, zvykům předků a vést život čistý a pokojný. Božská přízeň nemohla být zajištěna jinak než prostřednictvím ochrany disciplíny.

Pravděpodobně v souvislosti s válečným stavem s Peršany se začal zajímat o náboženství jako takové a vyhlásil v Alexandrii edikt proti manichejcům, který vydal formou jediného císařského listu adresovaného jako odpověď na zprávu Iuliána¹¹⁷, prokonzula provincie *Africa Proconsolare*, ve které podával zprávu císařovi o problémech s manichejci v provincii. V dekretu nařídil císař popraviti všechny manichejce s výjimkou „čestných občanů“, které nechal odeslat na nucené práce do dolů. Jejich majetek byl zabaven ve prospěch státu. Edikt se zachoval pod názvem *De maleficis et Manichaeis*. Oficiálně byli manichejci obžalováni z porušování náboženských a morálních zvyků, z narušování a ničení společenské jednoty. Tento edikt stanovil, že „největším zločinem je odmítat to, co kdysi staří určili a ustanovili a čím se řídili... Proto nyní dbáme horlivě o potrestání zatvrzelých zlých lidí, kteří proti starým bohoslužbám zavádějí nové a neslýchané sekty.“¹¹⁸

---

¹¹⁷ Amnius Anicius Iulianus byl prokonzulem africké provincie pravděpodobně v letech 300 – 303. Roku 322 se stal konzulem (spolu s Petroniem Probianem) a roku 326 prefektem města Řím.

¹¹⁸ Fröhlich, R. *Dva tisíce let dějin církve*, Praha, Vyšehrad, 2008, str. 23.

Manicheismus bylo učení, které v této době pronikalo do říše z Persie (přestože zde bylo zakázané) a císař tedy manichejce nepovažoval za loajální občany.¹¹⁹ Zakladatel učení – prorok Mání z Babylónie¹²⁰ - postavil toto učení na základech zoroastrismu, křesťanství a novoplatonismu. O manicheismu se zmiňuje i Eusebius:

V této době i Manes hodný svého jména přivedl na svět d'ábelské kacířství odpovídající jeho jménu. Jistě satan bojující proti Bohu přivedl na světlo tohoto muže ke zkáze mnohých. Způsobem života, řečí a mravy byl to barbar. Od přirozenosti posedlý a zuřivý zařídil si podnik odpovídající jeho vlastnostem. Pokoušel se považovat se za Krista. Jednou z pýchy se vydával za Parakléta a svatého Ducha. Jindy zvolil si jako Kristus 12 učedníků za společníky svého novotářství. Své bezbožné věroučné články sbíral z různých dávno již zapomenutých bezbožných sekt, vše dal dohromady a pak jako smrtelný jed Persie rozšiřoval to po celé římské říši. Od té doby až ještě do dneška je bezbožné jméno manichejců všude rozšířeno. Takový je původ a obsah tohoto tak zvaného poznání (gnose), které vzniklo ve zmíněné době.¹²¹

Císař v rámci snahy o sjednocení říše co nejvíce podporoval oficiální kult římských bohů, ve které sám silně věřil. Z pohledu vojenského velitele muselo být pro císaře dále alarmujícím, že obětovat římskému císaři odmítají vojáci křesťanského vyznání – z tohoto pohledu se dopouštěli porušení své vojenské přísahy a nedodržení vojenské kázně. V době, kdy o výběru císařů již rozhodovala pouze armáda, se toto muselo zdát císaři velmi nebezpečným. Císař tedy vydal asi v roce 298 edikt, kterým bylo nařízeno všem vojenským velitelům, aby od všech vojáků požadovali vykonání oběti – alternativou bylo propuštění z armády. Podle Lactantia přistoupil císař k tomuto kroku poté, co byl křesťanskými vojáky vyrušován v průběhu obětování.

Je zajímavé, že Lactantius i Eusebius dávali vyvolání pronásledování především za vinu Galeriovi¹²², který byl dokonce ještě více nábožensky založený než Dioklecián a současně chápal perzekuce křesťanů jako politický krok, kterým by mohl posílit své vlastní postavení. I proto se stal v záležitosti pronásledování křesťanů velmi aktivním. Podle Lactantia Dioklecián a Galerius v roce 302 rokovali v Nikomédii o politice státu vůči křesťanům (V té době už křesťanství mělo proniknout i do samotného centra říše,

---

¹¹⁹ Proti jinému učení pocházejícímu z Persie – učení mágů - vydal císař také edikt *ars mathematici*, tj. proti umění astrologů, kteří zkoumali budoucnost.

¹²⁰ Byl popraven asi v letech 274 až 277 v Persii.

¹²¹ Eusebius, Církevní dějiny, VII, 31.

¹²² Galerius byl Caesarem v tetrarchii až do roku 305, kdy se Dioklecián a Maximian vzdali vlády. Získal poté titul Augusta. Systém tetrarchie se však brzy na to začal hroutit, a to i přes zásah Diokleciána v roce 208. Jeho definitivní konec je spojen se smrtí právě Galerius v roce 211.

tedy do císařského paláce – ke křesťanům se prý měly hlásit i císařova žena Prisca a dcera Valeria.). Pro Diokleciána prý bylo dostačujícím, aby byli odstraněni křesťané pouze ve státní správě a armádě, ale Galerius požadoval jejich úplnou likvidaci. Jejich postup jim prý potvrdila Apollónova věštitelka v Milétu. Krátce nato došlo v Nikomédii ke žhářským útokům a podezření padlo právě na křesťany. Císař se tedy rozhodl zahájit celostátní perzekuci křesťanů, která je křesťany nazývána „Velké pronásledování“.

Pronásledování bylo započato 23. února roku 303, kdy bylo nařízeno zničení velkého kostela, který stál naproti císařskému paláci v Nikomédii. O den později byl (v Nikomédii) vydán edikt, který zakazoval pod trestem smrti konání křesťanských shromáždění a bohoslužeb, dále nařizoval zničit křesťanské kostely, liturgické předměty i spisy a zabavit křesťanský majetek, čímž se snažil zamezit praktikování křesťanské víry. Všem osobám z vyšších vrstev bylo pod pohrůzkou vysokých trestů nakázáno, aby se vzdaly křesťanství, v opačném případě přišly o své postavení a z propuštěnců se dokonce znovu stali otroci. Otroci křesťanského vyznání nesměli být propouštěni na svobodu.

Dle ediktu měly být vydány a spáleny všechny křesťanské spisy. Ti, co tyto spisy vydali, byli poté označováni jako *traditores*, tj. ti, kteří vydali. V pozdější době byli takto označováni obecně ti, kteří se nějakým způsobem odklonili od své víry. Ještě později se pak takto obecně označovali všichni “zrádci víry”.

Text prvního ediktu se nedochoval, jeho obsah však vyplývá ze zmínek v dílech Lactantia a Eusebia a je jasné, že měl mnohem širší dopad než předcházející protikřesťanské edikty.

O prvním ediktu píše Eusebius:

„Bylo to 19. roku vlády císaře Diokleciána, když v měsíci dystru, který se u Římanů nazývá březem, blízko svátku Utrpení našeho Spasitele byly všude vyvěšeny císařské edikty prikazující rozbořit do základů kostely a svaté knihy hodit do ohně. Dále ti, kteří zaujímali čestná postavení, měli jich ztratit a jejich podřízení úředníci, jestliže trvali na vyznání křesťanské víry, měli ztratit svobodu. To byl obsah prvního ediktu proti nám. Nedlouho na to se objevil jiný výnos, podle kterého všichni představení církvi na všech místech měli být spoutáni a potom obvyklým způsobem přinuceni k obětování bohům.“¹²³

---

¹²³Eusebius, Církevní dějiny, VII, 2.

V krátké době byl vydán druhý edikt, kterým bylo nařízeno s platností pro celou říši pozatýkat, uvěznit a soudně stíhat všechny křesťanské duchovní. Císař se tedy zaměřil na vůdce církve. Duchovní byli uvězněni a nuceni obětovat pohanským bohům. Odmítnutí znamenalo mučení, či rovnou smrt. Jak píše Eusebius:

„Nelze ani vyličit, jaká muka vytrpěli mučedníci v Thébách. Místo železnými drápy jim drásali tělo ostrými střepy tak dlouho, až z nich vyprchal život. Ženy se svázanýma nohama byly strojem vytaženy do výše a nahé s nepokrytými těly hlavou dolů visely vysoko ve vzduchu. Byl to příšerný pohled na ně. Jiné byly zase přivázány na větve stromů a tak umíraly. Strojem si totiž přitáhli k sobě velmi silné větve, přivázali jednu nohu mučedníka k větvi a větev pak nechali vymrštít do původní polohy. To si vymysleli proto, aby údy mučedníků byly jedním rázem od sebe odtrženy. A toto se dělo ne několik málo dní nebo vůbec krátký čas, nýbrž nepřetržitě několik let.“¹²⁴

Lactantius popisuje vydání ediktu a následné perzekuce takto:

„Byla vyvěšena vyhláška, kterou se zajistilo, aby lidé tohoto vyznání (křesťanství) byli zbaveni veškeré cti a důstojnosti, aby byli podrobeni mučení, ať už náleží do jakéhokoliv stavu či vrstvy... Tu vyhlášku někdo strhl...Byl okamžitě zatknut a nejen mučen, ale také v mezích zákona pečen a nakonec, když prokázal obdivuhodnou událost, upálen.“¹²⁵

Třetím ediktem z roku 304 byli, vzhledem k obrovskému množství zatčených, omilostněni ti křesťané, kteří se zřekli své víry, ať už na základě svých obav, či v důsledku mučení. Podle Eusebia:

Na to vyšel císařský rozkaz všude představené křesťanských obcí spoutat a uvěznit. Všude bylo velmi mnoho lidí uvězněno. Věznice jinak určené pro vrahy a hanobitele hrobů byly tehdy naplněny biskupy, kněžími, jáhny, lektory a exorcisty, takže pro ty, kteří byli odsouzeni pro nějaký zločin, nebylo už v nich místa. Po prvním výnosu následoval ještě další příkazující propustit uvězněné, kdyby obětovali, v případech odmítnutí krutě mučit. Kdo by mohl spočítat mučedníky, kteří v jednotlivých provinciích říše a zvláště v Africe, Mauretanii, Thébách a v Egyptě trpěli? Někteří se z Egypta odstěhovali do jiných měst a provincií a tam se vyznamenali jako mučedníci.¹²⁶

Tohoto ediktu bylo ovšem zneužíváno pro zmírnění trestů, a proto byl ve stejném roce vydán čtvrtý edikt, někdy nazývaný „krvavý“, kterým bylo nakázáno všem

¹²⁴ Eusebius, Církevní dějiny, VIII, 9.

¹²⁵ Varcl, L.: *Antika v dokumentech – Řím*, 2. svazek, Praha: nakladatelství SNPL, 1961, str. 541.

¹²⁶ Eusebius, Církevní dějiny, VIII, 6, 3.

občanům říše obětovat římským bohům, a pokud by tak neučinili, měli být bez rozdílu popraveni. Jednalo se o jakousi obdobu ediktu císaře Decia.

Názory na to, kolik si toto pronásledování vyžádalo obětí, se různí. Podle Lactantia ani sám Dioklecián nepředpokládal, že se setká s tak urputným odporem křesťanů a věřil, že jeho záměr bude proveden bez velkého prolévání krve. Někdy se v souvislosti s „velkým pronásledováním“ hovoří o stovkách obětí, jindy o tisících. Přestože měly edikty celostátní platnost, záviselo samozřejmě na místních úřednících, jak aktivně je prosazovali. Obecně lze říci, že jejich prosazování bylo mnohem mírnější na západě říše, kde ještě nebylo křesťanství příliš rozšířené. V západní části říše bylo pronásledování silnější v Itálii a v Africe pod vládou Maximiana, naopak Constantinus v Galii a Británii vzal v potaz pouze první edikt a ostatní neuplatňoval. Došlo zde tedy pouze k ničení majetku církve, ale nedocházelo k popravám.

Ve východní části říše byla situace jiná. I zde někteří úředníci požadovali pouze formální splnění ediktů, přesto bylo mnoho popravených křesťanů.

Pronásledování nebylo tentokrát příliš oblíbené ani u pohanské části obyvatel říše, neboť jeho průběh byl velmi drastický, navíc v té době již existoval poměrně značný počet osob, které s křesťanským učením sympatizovaly, aniž se formálně stávaly křesťany. Křesťané v této době již také nebyli malou sektou, ale odhaduje se, že křesťanskou víru vyznávalo na 10% obyvatelstva říše.

Po rezignaci Diokleciána v roce 305 se v perzekucích sice stále pokračovalo, ale jejich uplatňování především v západní části říše bylo stále řidší. V roce 306 zemřel Constantinus, který byl určen jako Augustus po Diokleciánově odstoupení a vojáci zvolali císařem jeho syna Konstantina. Galerius jej brzy uznal za svého spolucísaře. V Římě se ovšem prohlásil za císaře Maxentius, syn Maximiana. Oba tyto vládcové v západní části říše pronásledování ukončili. Konstantin v roce 306 v Galii a Maxentius v roce 307 v severní Africe a v Itálii (v Římě měl dokonce v roce 312 svým nařízením povolit navrácení zabavených kostelů).

Ve východních částech říše byli ovšem křesťané pronásledováni, a to císařem Galeriem. Galerius ovšem v roce 310 vážně onemocněl a na podzim roku 311 se pak rozhodl odstoupit od perzekucí křesťanů, které se stejně jeví jako neúspěšné. Vydal tedy tohoto roku toleranční edikt jménem všech císařů (svým, Maximianovým, Konstantinovým a Liciniovým), kterým bylo křesťanství uznáno jako povolené náboženství (*religio licita*), a to pod podmínkou, že se křesťané budou při svých modlitbách zasazovat za blaho říše a jejich vládců. Ke zveřejnění ediktu došlo

30. dubna 311 v Nikomédii a krátce poté císař zemřel. Obsah ediktu lze rozdělit na pět částí: v první části je odůvodněn a obhajován postup říše proti křesťanům. Ve druhé části se posuzuje reakce křesťanů na perzekuce. Třetí část se zabývá situací, která tímto pronásledováním vznikla. Ve čtvrté části je vyhlášeno rozhodnutí vladařů být vůči křesťanům milosrdní. A konečně v páté části se stanovují podmínky platnosti tohoto ediktu, tedy to, co je nyní od křesťanů ve vztahu ke státu požadováno. Podle Eusebia byl text ediktu následující:

Ve všech městech byl vyvěšen císařský výnos, kterým císař odvolával všechny příkazy vydané proti nám. Ten zněl takto: "Galerius Valerius Maximianus, samovládce a císař, nepřekonatelný, Augustus, nejvyšší kněz, podmanitel Germánů, vítěz nad Egypťany, vítěz nad Thébskými, pětkrát vítězem nad Sarmaty, dvakrát nad Peršany, vítěz nad Karpy, šestkrát vítěz nad Armény, po dvacáté nositel tribunské moci, devatenáctkrát imperátorem, osmkrát konzulem, otec vlasti a prokonzul a imperátor a císař Flavius Valerius Konstantin, zbožný, šťastný, neporazitelný, Augustus, nejvyšší kněz, pětkrát nositel tribunské moci, pětkrát imperátor, konzul, otec vlasti a prokonzul, rovněž imperátor a císař Valerius Licinianus, zbožný, šťastný, nepřemožitelný Augustus, nejvyšší kněz, čtyřikrát nositel tribunské moci, třikrát imperátor, konzul, otec vlasti a prokonzul, posílají obyvatelům svých provincií svůj pozdrav.

Mezi nařízeními, která vydáváme k prospěchu a dobru státu, jsme se dříve rozhodli život Římanů zařídit podle starého zvyku a podle ústavy státu a dbát na to, aby křesťané kteří opustili náboženství svých předků, dospěli k lepšímu rozhodnutí. Bůhví z jakého důvodu se stali tak pošetile domýšlivými, že se nebudou řídit starými ustanoveními - které snad vydali jejich vlastní předkové -, nýbrž, jak se právě stalo, udělali si své zákony, kterými se řídili a v rozličných provinciích spojili různé národy v jednu obec. Když pak jsme vydali nařízení, aby se vrátili k ustanovením předků, mnozí se zalekli hrozícího nebezpečí, mnozí však pro své přesvědčení zemřeli různým způsobem smrti. Poněvadž vidíme, že většina setrvala při své pošetilosti, ani neprojevovala nebeským bohům patřičnou úctu, ani že křesťanské obřady nezanikly, proto vzhledem k naší dobrotivosti a našeho zvyku jsme se rozhodli prokázat všem lidem milost a ji rozšířit i na křesťany. Křesťané si mohou znovu stavět domy, ve kterých by se shromažďovali, avšak nesmějí nic podnikat proti ústavě státu. Zvláštním přípisem dáme soudcům na vědomí, jak mají jednat. Za tuto milost, kterou jim prokazujeme, mají se co nejvroucněji modlit k Bohu za nás, za stát a za své vlastní dobro, aby stát zůstal

neporušen a oni mohli klidně žít ve svých domovech."¹²⁷

Maximinus Daia, který byl určen caesarem po Diokleciánově rezignaci a který se v roce 310 prohlásil augustem, poté perzekuce vůči křesťanům v letech 311 a 312 ve východních částech říše obnovil (například zavedl ve školách výuku protikřesťanského spisu *Acta Pilati*, ve kterém byl Ježíš popisován jako podvodník a zločinec). Ovšem již v roce 313 po porážce v bitvě u Hadrianopole s Liciniem zemřel. O tomto císaři, kterého nazývá „poslední protivník boží“ se zmiňuje Lactantius:

*Daia, jenž teprve před nedávnem opustil stáda a lesy, byl zprvu štítonošem, pak tělesným strážcem, brzy tribunem a hned nato caesarem. Obdržel do správy Východ, aby ho svýma nohama rozdupal a drtil, on, který neměl ponětí ani o vojenství, ani o státnickém umění a který nyní nedozíral na stáda, ale na armádu.*¹²⁸

Poté se vlády nad říší ujal Licinius - ve východních částech a Konstantin - v západních částech, společně v roce 313 vydali tzv. edikt milánský, který křesťanství povolil a zrovnoprávnil s ostatními náboženstvími.

Licinius v následujících letech na východě perzekuce na základě ediktů císaře Diokleciána obnovil. Důvodem byl především ariánský spor, ve kterém Licinius zastával stanovisko shodné s alexandrijským knězem Areiaem. Licinius se až do této doby stavěl jako ochránce křesťanství, přestože sám křesťanem nebyl. Ovšem poté, co alexandrijský biskup Alexandr vystoupil proti arianismu¹²⁹, a to i přes císařovu vůli, svůj názor změnil. Postoj biskupa totiž pro Licinia znamenal, že křesťané mu nejsou loajální. A tak byli křesťané od roku 320 odstraňováni z administrativních funkcí i z armády. Císař dokonce nechal uzavřít kostely a zakázal konání církevních shromáždění.

Následkem tohoto postupu proti křesťanům se velmi zhoršil Liciniův vztah ke Konstantinovi a bylo jasné, že mezi nimi brzdy dojde ke konfrontaci. Tato konfrontace na sebe vzala podobu bitev u Adrianopole 3. července a u Chrysopole 18. září 324, ve kterých byl Licinius poražen. Byl odeslán do vyhnanství do Soluně a zde byl po krátké době popraven. Pronásledování křesťanů v římské říši tak definitivně skončilo.

---

¹²⁷ Znění ediktu lze nalézt i u Lactantia v díle „O smrtích pronásledovatelů“.

¹²⁸ Lactantius, O smrtích pronásledovatelů, 19, 6.

¹²⁹ Arianismus bylo učení, které neuznávalo božskou podstatu Ježíše Krista. Název je odvozen od jména alexandrijského kněze Areia, který žil asi v letech 260 až 336. Toto učení říkalo, že Ježíš Kristus byl spolu s Duchem svatým stvořen a podřízen Bohu.

Obětí „velkého pronásledování“ bylo velmi mnoho. Faktem je, že se často křesťané vydávali římským úřadům dobrovolně. Takové případy byly známé i z minulosti. O takovém případě z roku 185 se zmiňuje Tertullianus. Tohoto roku před Arria Antonina, prokonzula provincie *Asia*, předstoupila skupina lidí, kteří se označovali za křesťany a chtěli být popraveni. Antoninus nečekanou situaci nejprve řešil několika popravami, když ovšem i ostatní křesťané požadovali, aby byli popraveni, měl se jich zeptat: „Když chcete zemřít, ubožáci, můžete skočit ze skály nebo se oběsit.“¹³⁰ Podle Eusebia se během „velkého pronásledování“ křesťané hromadně udávali římským úřadům a žádali, aby byli potrestáni. Toto chování bylo pro většinou pohanskou společnost nepochopitelné, přestože bylo obecně uznáváno právo člověka odejít sám ze života. Křesťané z tohoto důvodu byli pokládáni za fanatiky, kteří nemají strach ze smrti. Tato „zvrácená“ touha po smrti byla jednou ze zásadních výhrad, které měli obyvatelé říše vůči křesťanství. Velmi dobře tento pocit svých poddaných vystihují slova císaře Diokleciána, kterého citoval Lactantius: *illos libenter mori solere* („oni si v umírání libují“).¹³¹

Z velkého počtu mučedníků lze zmínit pouze ty nejznámější. Jedním z nich je svatý Šebestián (ve středověku ochránce před morem), jehož umučení zaznamenávají *Akta Šebestiánova*, jeden z nejvýznamnějších mučednických spisů, který se zachoval v několika stech kopiích. Svatý Šebestián měl být důstojníkem křesťanského vyznání a měl se dokonce znát s vládnoucími císaři. Při pronásledování za císaře Diokleciána byl zatčen a na jeho příkaz na něj bylo vystřeleno mnoho šípů. Ze svých zranění se ale měl uzdravit, a proto byl nakonec ubit k smrti. Jeho tělo bylo vhozeno do římské Velké stoky (*Cloaca maxima*), odkud však bylo křesťany zachráněno a Šebestián byl pohřben nedaleko silnice *Via Appia*.

Dále se jedná o v Čechách známého svatého Víta. Podle legendy pocházel ze Sicílie, z bohaté pohanské rodiny. Během dětství jej však jeho kojná a učitel tajně vychovali v křesťanské víře. Pronásledování křesťanů jej zastihlo ještě jako chlapce, podle legend v sedmi nebo dvanácti letech. Poté, co byl odhalen, se ani přes nátlak nevzdal křesťanské víry a byl pryč na příkaz samotného císaře nejprve vhozen do kotle s vroucím olejem, poté předhozen dravé zvěři a nakonec setnut. Popis jeho umučení obsahuje spis *Martyrologium Hieronymianum*.

---

¹³⁰ Tertullianus, *Ad Scapulam*. 5,1.

¹³¹ Lactantius, *De mortibus perseturorum*, 11,3.

Poslední osobou popravenou v Africe před ukončením pronásledování měla být svatá Kryšpína, která byla souzena prokonzulem Anullinusem za nedodržení císařova ediktu a v prosinci roku 304 popravena. Prokonzul Anullinus je z pohledu křesťanů nechvalně známá osoba, protože jeho jméno se vyskytuje ještě v dalších třech mučednických textech.¹³² Průběh soudu a následnou popravu zachycuje text *Umučení svaté Kryšpíny*.

---

¹³² Jedná se o texty o mučednících z Abitiny, o mučednici z Thurburbo a o mučednících Cyriakovi a Paulovi.

6. Edikt milánský

Toleranční Edikt milánský je natolik spojen se jménem císaře Konstantina, přestože jej vydal společně se svým spoluvládce Liciniem, že by bylo vhodné se zde o této velké, ale také kontroverzní historické postavě¹³³ zmínit trochu šířeji.

Konstantin byl synem Constantia, který v byzantské době dostal přídomek „Chlorus“,¹³⁴ jenž byl původně *praefektem preatoria* na dvoře *augusta* Maximiana. Roku 293 byl císařem Diokleciánem adoptován a jmenován císařem. Na starost dostal západní část říše, především Galii a Británii, které bylo potřeba si znovu vojensky podřídit poté, co v letech 286 až 293 přestaly být její součástí.¹³⁵ To se mu podařilo a ve své části říše vládl až do 25. července 306, kdy zemřel ve městě *Eboracum*¹³⁶.

Hned v den smrti Constantia povolala armáda umístěná v Británii za *augusta* jeho syna Konstantina. Přestože Konstantin nebyl předtím určen za *caesara*, uznal jej Constantiův *caesar* a nyní *augustus* Galerius za svého spoluvládce. Následně začal v říši boj o moc, protože císařem Diokleciánem ustavený systém tetrarchie selhal a nic nevyřešilo ani setkání, které Dioklecián v roce 308 svolal do *Carnunta*¹³⁷.

V roce 312 se Konstantin rozhodl změřit své síly s Maxentiem, svým konkurentem v západní části říše. Nejdříve jej porazil v bitvě u Turína, ale rozhodující byla bitva u Mulvijského mostu před branami Říma, která se odehrála 28. října 312. V této bitvě Konstantin zvítězil a Maxentius se utopil při ústupu přes Tiber. Konstantin se tak stal jediným vládcem západní částí římské říše.

S touto bitvou jsou spojeny zprávy křesťanských historiků, které dokazují, že za úspěchem Konstantina stál křesťanský bůh. Podle Lactantia Bůh prý císaři nařídil, ať jsou na štíty vojáků připevněny písmena XP¹³⁸, jako znak Ježíše Krista. Podle Eusebia zase Konstantin se svými vojáky uviděl před bitvou ve vzduchu „*nanejvýš neuvěřitelné znamení*“, a to světelný kříž a nápis „*V tomto znamení měj vítězství*“.¹³⁹ Ať už bylo znamení jakéhokoliv druhu, císař od té doby považoval křesťanského boha za toho, kdo

---

¹³³ Konstantin nechal např. roku 326 zavraždit svého syna Crispa a manželku Faustu.

¹³⁴ Znamená „bledý“.

¹³⁵ Na těchto územích vládl v letech 286-293 Carausius, původně důstojník římského námořnictva.

¹³⁶ Dnešní York ve Velké Británii.

¹³⁷ Dnešní Bad Deutsch-Altenburg v Rakousku.

¹³⁸ Písmena X a P jsou totožná s řeckými písmeny chí a ró, která jsou prvními písmeny jména Kristus (řec. *Christos*).

¹³⁹ Clauss, Manfred. *Konstantin Veliký*. Str. 37.

mu v bitvě pomohl a umožnil mu den po bitvě vítězný vjezd do Říma.

Poté, co ovládl západní část říše, zaměřil se Konstantin i na ovládnutí její východní části. Prvním krokem byl bitva roku 316 s Liciniem, ke které došlo v Cibalae v Panonii¹⁴⁰. Bitva neměla jasného vítěze, lépe z ní však vyšel Konstantin. Ke konečnému střetu došlo nakonec až roku 324 v bitvě u Chrysopole. Licinius, který bitvu prohrál, byl nejdříve poslán do vyhnanství, ale krátce na to byl popraven. Římské říši opět vládl jediný císař.

Hlavním božstvem císaře Konstantina byl zpočátku sluneční bůh, Neporazitelné slunce (*Sol Invictus*), s nímž byl zobrazován i na mincích, kde se jeho vyobrazení objevovalo až do roku 325, a který se objevuje i na jeho triumfálním oblouku v Římě. Slunce bylo prohlášeno za státního boha císařem Aureliánem a bylo vyjádřením monoteistických tendencí tehdejší doby, přičemž tento kult měl podobné obřady a rituály jako křesťanské náboženství. Sluneční bůh měl mnoho společných rysů s křesťanským bohem a i proto je možné, že pro císaře Konstantina nebylo těžké přijmout nového boha za svého. Je možné, že císař ve slunečního boha nikdy nepřestal věřit a v nové Konstantinopoli, v podstatě již pojaté jako křesťanské město, nechal postavit sochu zobrazující slunečního boha, jehož tvář měla jeho rysy. To, že císař pravděpodobně až do konce života věřil jak v boha křesťanského, tak v boha slunečního, zcela odpovídalo dosavadní náboženské praxi většiny obyvatel.

Ještě v době, kdy spolu Konstantin a Licinius spolupracovali a dělili se o vládu nad římskou říší, došlo z pohledu křesťanství, ale i světových dějin, k události velké důležitosti. Konstantin a Licinius se v roce 313 setkali v Miláně, aby se po smrti Maxentia dohodli na mnoha věcech spojených se správou říše. Nejznámější z jejich ujednání je Edikt milánský:

„Již dříve jsme došli k přesvědčení nebránit náboženské svobodě, nýbrž každému podle jeho názoru a vůle dovolit svobodně vykonávat náboženské úkony. Dali jsme příkaz, že každý, jmenovitě i křesťané, si smí podržet víru jím svobodně zvoleného náboženství. Poněvadž každý reskript, kterým bylo uděleno toto dovolení, byl spojen s rozličnými podmínkami, bránilo to potom asi mnohým vyznávat své náboženství. Když jsme my, já císař Konstantin a já císař Licinius, potom šťastně přišli do Milána a dosáhli všeho, čeho bylo třeba ke spokojenosti a k prospěchu státu, mezi jinými všeobecně užitečnými nařízeními či spíše přede všemi těmito jsme po dobré úvaze

---

¹⁴⁰ Dnešní Vinkovec v Chorvatsku.

považovali za dobré vydat nařízení vztahující se na službu a uctívání božství, že totiž my křesťanům i všem jiným dáváme svobodou volbu zvolit si náboženství, jaké chtějí, aby božství či kterákoli nebeská bytost mohly nám i všem poddaným být milostivě nakloněny.

Po dobrém uvážení a s nejlepším úmyslem jsme se rozhodli, že nyní musí být vydáno takové rozhodnutí, které by nikomu neodpíralo svobodně si zvolit křesťanské náboženství a je vykonávat. Každý se má svobodně rozhodnout, komu má dát své srdce a které sám považuje za nejvhodnější, aby nám mohlo božství prokazovat svou starostlivost a přízeň. Považovali jsme za nutné tuto naši vůli ihned písemně oznámit, aby podmínky obsažené v dopise Tvé výsosti byly zrušeny a všechno, co se jevílo jako tvrdé a odporující naší mírnosti, bylo odstraněno a aby nyní každý svobodně, veřejně a bez jakéhokoli obtěžování mohl svou víru vyznávat. Rozhodli jsme se to Tvé starostlivosti zevrubně sdělit, abys věděl, že jsme dali křesťanům svobodné a neomezené dovolení k výkonu jejich náboženství, Poněvadž je nyní toto křesťanům dovoleno bez omezení, nechť Tvá výsost z toho poznává, že tím je i jiným dána svoboda přijmout a vykonávat náboženství, které se jim líbí. Odpovídá to klidu v naší době, aby měl každý svobodu volit si božství a uctívat je, které chce. Toto jsme učinili v úmyslu, aby to nebudilo dojem, jako bychom chtěli způsob Boží úcty a služby Bohu v něčem ovlivňovat.

Co se týče křesťanů, nařizujeme kromě toho ještě, aby místa, kde se dříve shromažďovali - třeba jsme Tvé výsosti dříve jinak nařídili - kdo si je koupil od naší pokladny či od někoho jiného, těmto křesťanům bezplatně, bez jakéhokoli nároku na náhradu, bez váhání a bez vytáček vrátil. Toto všechno za Tvého dozoru ať je křesťanskému společenství bezodkladně ihned vráceno. A poněvadž tito křesťané, jak je známo, mají ve svém držení nejen ona místa, kde se shromažďovali, nýbrž ještě i jiná místa, která nejsou majetkem jednotlivce, nýbrž v právo planém držení celého společenství, totiž všech křesťanů, vydej příkaz, aby na základě předtím uvedeného zákona bylo to ihned uvedeným křesťanům bez jakéhokoli váhání vráceno. To znamená: Aby to bylo vráceno jejich společenství a jejich shromažďovacím místům. Přece však při dodržení dříve zmíněného nařízení všichni, kteří ona místa, jak bylo předtím uvedeno, bezplatně vrátili, mohou od naší dobroty očekávat odškodnění a žádají-li nějakou náhradu od naší milosti, mohou se obrátit na místodržícího dotyčné provincie, aby tak i oni poznali naši ohleduplnost. Aby náš příkaz byl co nejrychleji splněn a také, aby naší milostí všude zavládl klid, musíš při tom všem s všemožnou horlivostí zastupovat zájmy zmíněného společenství křesťanů. Tímto jednáním zůstane s námi po všechen čas

*Boží pomoc, kterou jsme zakusili při mnoha příležitostech. Aby však obsah tohoto námi vydaného výnosu byl všude znám, je nutné, aby tento náš přípis byl spolu s Tvým nařízením všude veřejně vyvěšen a nikdo tak nemohl naše milostivé nařízení zatajovat“.*¹⁴¹

Všechna předešlá protikřesťanská nařízení byla zrušena. Edikt milánský upravoval svobodu vyznání pro všechna náboženství v říši. Je ovšem pravdou, že křesťanství je v ediktu zdůrazňováno, ovšem důvodem může být ta skutečnost, že křesťanství nemělo do této doby žádné právní postavení. O křesťanství je také v ediktu hovořeno z toho důvodu, že je církvi i jednotlivcům vracen předtím zabavený majetek a tam, kde by to nebylo možné, má být poskytnuta přiměřená náhrada.

Text ediktu hovoří jménem obou vládců a odkazuje se na dohodu císařů, přičemž odráží Konstantinovu náboženskou politiku, kterou již prosazoval ve své části říše. Důvodem vydání ediktu mělo být zachování „boží pomoci“. Došlo jím k oficiálnímu ukončení všech perzekucí vůči křesťanům. Definitivní ukončení však nastalo až po Liciniově smrti v roce 324.

U Eusebia lze také nalézt text císařského nařízení určeného africkému prokonzulovi Anulinovi, které se konkrétně zabývá navracením křesťanského majetku:

*„Bud' námi pozdraven, vysoce vážený Anuline! Při naší dobrotě se držíme zvyku, vysoce vážený Anuline, nezkracovat co právě patří jinému, nýbrž vracet to. Proto přikazujeme po přijetí tohoto přípisu svolat shromáždění, aby všechno, co patřilo katolické církvi křesťanů v jednotlivých městech a také na jiných místech a je nyní v držení občanů či jiných osob, bylo co nejdříve vráceno jejich kostelům. Je naší vůlí, aby to, co dříve vlastnili, bylo jim po právu vráceno. Tvoje výsost nyní vidí, že tento náš rozkaz není dvojsmyslný. Postarej se proto, aby všechno, zahrady, domy či co právoplatně těmto církvim patřilo, jim bylo co možno rychle vráceno. Kéž bychom se mohli dozvědět, že jsi náš příkaz přesně splnil. Bud' zdrav, námi vysoce vážený a milovaný Anuline!“*¹⁴²

Ke zrovnoprávnění křesťanství přispělo několik faktorů. Jedním z nich byla velká vnitřní síla křesťanského náboženství, které bez větších pohrom přestálo několik období pronásledování. Dalším faktorem byla i příznivá nálada ve společnosti a počínající úpadek vzdělanosti. V této době, která byla velmi nejistá, se mnoho lidí

¹⁴¹ Eusebios, Církevní dějiny, X, 5. Novák, J: *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia) (Teol. studie)*, Praha: Česká katolická charita, 1988. Text lze nalézt i Lactantia.

¹⁴² Eusebios, Církevní dějiny, X, 5. Novák, J: *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia) (Teol. studie)*, Praha: Česká katolická charita, 1988

obracelo spíše k věcem duchovním. Antická společnost také v této době stále více směřovala k monoteismu. Náboženství, která nabízela víru v pouze jednoho boha, bylo více, ale pouze křesťanství poskytovalo určitý vnitřní duchovní zážitek a možnost spasení a na rozdíl od pohanství tvořilo logický celek. Křesťanství bylo dále obyčejným lidem přístupné svou srozumitelností a univerzálností. A konečně mělo křesťanství dobře fungující organizaci, která kopírovala organizaci římskou.

Všeho výše uvedeného si byl v době vydání ediktu Konstantin pravděpodobně vědom. Po zkušenostech s pronásledováním křesťanů, které prokázaly, že je těžké, ne-li nemožné je vymýtit a pouze zbytečně zatěžují státní správu, u něj zvítězil názor, že lepší, než mít ve státě silného nepřítele, bude využít křesťanství jako jednotící sílu říše. Z toho vyplývá, že přestože Konstantin preferoval církve a dal jí důležité postavení v říši, využíval ji zároveň jako svůj nástroj. Císař se snažil o vybudování státní církevní organizace, přičemž duchovní byli ve své podstatě úředníky státu a císař žádal jejich loajalitu a poslušnost vůči státu.

Konstantin začal brzy nově uznané náboženství cíleně podporovat:

- Císař podporoval a financoval charitu a výživu duchovních a zhotovování liturgických textů. Jako příklad je zde uvedeno rozhodnutí, určené cordobskému biskupovi Hosiovi, týkající se darování peněžních prostředků:

„Konstantin Augustus Caecilianovi, biskupu v Kartagu. Rozhodl jsem se jistým významným služebníkům pravého a velmi svatého katolického náboženství ve všech afrických (provinciích) a v obou Mauretaniích přispět na zaplacení jejich nutných výdajů. Proto jsem oznámil přípisem velmi váženému pokladníkovi v Africe Ursovi, aby Tvé ctihodnosti vyplatil 3 000 měšců peněz. Až zmíněnou peněžitou částku přijmeš, postarej se, aby tyto peníze byly podle krátkého přípisu zasláného tobě Hosiem všem rozděleny. Kdybys však poznal, že k plnému důkazu mé starostlivosti vůči vám všem v tomto ohledu něco chybí, bez váhání požádej správce našeho majetku, Heraklida, co považuješ za nutné. Ústně jsem mu také přikázal, kdyby Tvá ctihodnost žádala nějaké peníze, aby je bez váhání vyplatil. Dozvěděl jsem se, že ne dosti uvážliví lidé chtějí podvodným způsobem odvést lid od svaté katolické církve. Věz, že jsem ústně přikázal prokonzulovi Anulinovi a zástupci místodržícího Patriciovi, aby mezi jinými věnovali náležitou pozornost i tomuto, a kdyby to byla pravda, aby to nepřehlíželi. Jestliže zpozoruješ, že takovíto lidé setrvávají ve své pomatenosti, bez váhání se obrať na výše

*uvedené soudce a pověř je, aby, jak jsem jim ústně přikázal, je potrestali. Božství velkého Boha kéž tě zachovává po mnoho let!*¹⁴³

- Konstantin nechal vystavět mnoho kostelů, mezi nimi baziliku sv. Apoštolů, kde měl být pohřben, a Lateránskou baziliku určenou pro římského biskupa. V Římě nechal vystavět i baziliku sv. Petra, a to na vatikánském pahorku nedaleko *via Cornelia*. Velké baziliky byly vystavěny i v Antiochii, Jeruzalémě a Betlémě.
- Roku 315 byla císařovým rozhodnutím církev osvobozena od placení daní.
- Roku 316 povolil Konstantin propouštění otroků i v kostelech, což bylo předtím možné pouze před státními úředníky.
- Od roku 318 získali biskupové rozhodnutím *De episcopalis definitione* soudní pravomoc v civilních záležitostech, a to i tehdy, když pouze jedna ze stran sporu byla křesťanská, a dále i tehdy, pokud s tím druhá strana nesouhlasila. Spor bylo možné přenést v jakémkoliv stádiu. Proti rozhodnutí biskupa nebylo odvolání a jeho výkon zajišťovaly státní orgány. Interpretační funkci k rozhodnutí *De Episcopalis definitone* plnilo další rozhodnutí Konstantina *Ad Ablabium* z roku 333.
- Biskupové byli postaveni na stejnou úroveň jako nejvyšší státní úředníci. Byli tak při císařském dvorním ceremoniálu vedeni do chrámu ve slavnostním průvodu. Byla jim také prokazována úcta, a to buď úklonou nebo proskynezí (dotekem čela země). Biskupové i nižší kněží měli dále nárok na slavnostní úřední roucha (ornáty, alby), která byla doplněna určitými znameními jejich postavení (štóla, *pallium* nebo *manipul*), ze kterých posléze vzniklo roucho liturgické. Biskupům byla dále bezplatně k dispozici říšská pošta.
- Téhož roku byli křesťanští úředníci a vojáci zbaveni povinnosti obětovat, která byla jinak pro každého jiného občana závazná.
- Roku 319 byli představitelé křesťanství ve městech zbaveni veškerých osobních veřejných povinností, na venkově jim byly odpuštěny lokální daně. Stejně se ovšem přistupovalo i k ostatním náboženstvím. Text nařízení, znovu adresovaného prokonzulovi Anulinovi, je v Eusebiovi následující:

---

¹⁴³ Eusebios, Církevní dějiny, X, 6. Novák, J: *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia)*, (Teol. studie), Praha: Česká katolická charita, 1988

Bud' pozdraven námi velmi vážený Anuline! Z mnoha případů vysvítá, že opovrhování náboženstvím, ve kterém úcta k nejvyššímu majestátu je na prvním místě, je pro stát velkým nebezpečím. Naproti tomu jeho zákonné uznání a ochrana jeho přineslo římskému jménu velmi velké požehnání a lidem božskou milostí přineslo obzvláštní blahobyť. Proto jsem, vysoce vážený Anuline, považoval za dobré, aby muži, kteří s náležitou horlivostí věnují se službě božského náboženství, dostali za svou službu odpovídající odměnu. Je to má vůle, aby všichni v tobě svěřené provincii, kteří zasvětili své služby svatému náboženství katolické církve, jíž předsedá Caecilianus - říká se jim klerici - byli osvobozeni ode všech veřejných služeb provždycky. Nemají tak být nějakými nepořádky či svatokrádežnými případy odváděni od služby Bohu, nýbrž mají se řídit svými vlastními předpisy bez zatěžování jinými břemeny. Vždyť z toho, že horlivě slouží nejvyššímu Bohu, má podle mého názoru stát velký prospěch. Bud' zdrav, můj vysoce vážený a velmi milovaný Anuline.¹⁴⁴

- Roku 321 získala církev právo nabývat dědictví.
- Kostely mohly, stejně jako ostatní pohanské chrámy, poskytovat azyl.
- Církev zase naopak vycházela vstříc císaři a v roce 314 byla vyhlášena hrozba exkomunikace nad křesťanem, který by odmítl sloužit v armádě.

Zajímavé je, že současně s udělováním výsad se stát snažil zamezit jejich zneužívání. Císař Konstantin v letech 320 a 326 vydal edikty, kterými bylo opakovaně zakazováno majetným občanům vstupovat mezi duchovní. Duchovními mohli být pouze ti, kteří měli malé jmění a současně nepodléhali povinné státní službě. Císař samozřejmě mohl z tohoto zákazu udělovat výjimky. Omezení pokračovala i za jeho následovníků. Např. roku 364 vznikla osobám, které vstupovaly do církve a vyhnuly se tak vojenské službě, nová povinnost. Při vstupu do církve musely převést svůj majetek a související povinnosti na některého rodinného příslušníka. Roku 366 byl vydán zákon, který duchovním zakazoval přijímat ve svůj prospěch dědictví od vdov a svěřenek, či dokonce vyžadovat od nich odkazy.

Křesťanství mělo zároveň vliv i na zákonodárnou činnost císaře, což se projevuje i v zákonech netýkajících se přímo křesťanů:

- Roku 315 zakázal císař provádět trest smrti ukřižováním. Zakázal dále vyšším státním úředníkům, aby obětovali pohanským bohům. Pokud jde o manželství,

---

¹⁴⁴ Eusebios, Církevní dějiny, X, 7. Novák, J: *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia)*, (Teol. studie), Praha: Česká katolická charita, 1988

byl ztížen rozvod a byl vydán zákaz mít vedle manželky doma též konkubínu. Zároveň bylo zakázáno rozdělovat při rozdělování majetku rodiny otroků.

- Roku 319 vydal Konstantin trestní zákon, který se zabýval mocí pána trestat svého otroka, kdy v určitých případech zabití otroka mohl být pán veden k odpovědnosti za vraždu a tento zákon potvrdil znovu roku 329. Zajímavé je, že nebyly trestné případy, jestliže otrok zemřel na následky použití tělesného trestu nebo v domácím vězení.
- Téhož roku byly vydány zákony, kterými bylo haruspikům zakázáno věštit z vnitřností zvířat. Zakázána byla ovšem soukromá praxe, na veřejném místě mohlo být věštění provozováno.
- Zákon z 3. března 321 stanovil neděli jako „ctihodný den Slunce“. Neděle byla vyhlášena za den klidu pro úředníky a obyvatele měst. Na venkově se mělo pracovat i v neděli, aby se využilo příznivého počasí. Krátce poté byl vydán další zákon, že otroci mohou být propouštěni během neděle. V dalším vývoji byly „služebné práce“ (*opera servilia*), které by byly prováděny v neděli, velmi tvrdě stíhány.
- Rozhodnutím Konstantina bylo též zakázáno věštění augurů.
- Roku 325 zakázal gladiátorské zápasy.

Konstantin nejenže křesťanské náboženství podporoval, ale aktivně se i podílel na jeho dalším směřování. Podle Eusebia o sobě prohlašoval, že je „služebník boží“ a „spolubiskup“ či „biskup pro vnější záležitosti“ (*episkos tón ekstos*), který cítí odpovědnost za církev a současně si činil nárok na duchovní vedení církve. Již v roce 313 svolal první církevní synod¹⁴⁵ a v následujícím roce další. Významný je ovšem církevní, takzvaný ekumenický¹⁴⁶ koncil (*concilium generale*) z roku 325, který se konal v Níkaii od 20. května do 25. července a zúčastnilo se ho více než 300 biskupů (někdy se ale také uvádí pouze 220, Eusebius píše o 250), kteří pocházeli především z východních částí říše. Na tomto koncilu, jež Konstantin autoritativně vedl, bylo přijato Symbolon (vyznání víry nazývané nicejské), které platí v katolické církvi dodnes. Dále zde bylo rozhodnuto o exkomunikaci Aria¹⁴⁷ a jeho následovníků, byli posláni do vyhnanství¹⁴⁸ a bylo nařízeno spálit jejich spisy. Ariánství bylo označeno

---

¹⁴⁵ Z řeckého slova *synodos* – porada, schůze.

¹⁴⁶ Z řeckého slova *oikumené* – celý obydlý svět.

¹⁴⁷ Kněz presbyter z Alexandrie, který popíral božství Krista.

¹⁴⁸ Do vyhnanství musel odejít i biskup Eusebius z Nikomédie. V roce 328 se ovšem mohl on i Arius z vyhnanství vrátit a do vyhnanství v Trevíru byl naopak roku 335 odeslán Athanasios, biskup

jako hereze. Nařízení přijatá na koncilu (kánony)¹⁴⁹, kterých bylo 20, se stala říšskými zákony – pokračovalo tak včleňování církve do politického života.

Tato podpora křesťanství ovšem neznamenala, že by císař začal pohanské kultury pronásledovat. Konstantin zůstal *Pontifikem maximem*, nejvyšším římským knězem, v Konstantinopoli nechal vztyčit kromě sochy boha slunce i sochy dalších bohů, například Matky bohů Kybelé. Je ovšem pravdou, že socha zobrazovala postavu, který odpovídal modlitbě křesťanů. Přestože se tedy pravděpodobně považoval za křesťana, dosavadní náboženské kultury respektoval a dokonce je bránil proti křesťanům, kteří proti nim začali vystupovat. Ovšem již sám začal s určitým druhem perzekuce vůči pohanským kultům, když z některých náboženských staveb nechal odstranit předměty ze vzácných kovů a ve východní části říše bylo dokonce několik chrámů, které musely ustoupit křesťanským stavbám, odstraněno.

Konstantin se nechal pokřtít biskupem Eusebiem z Nikomédie až několik dní před svou smrtí¹⁵⁰ a byl po své smrti, stejně jako jeho předchůdci, prohlášen za boha a církví za svatého. Pro většinu jeho křesťanských současníků byl císař přímo vyvoleným od boha. Eusebius ve svém díle *Vita Constantini* popisuje slavnost, kterou císař uspořádal na závěr nikajského koncilu 25. července pro biskupy (císař současně oslavoval dvacáté výročí vlády):

„Nikdo z biskupů nechyběl u císařské tabule. Nedá se vylíčit, co se tu dělo; osobní strážci a trabanti stáli s tasenými meči kolem předního nádvoří císařského paláce; služebníci Boží však mohli mezi nimi bez bázně procházet až do nitra paláce. Jedni leželi u stolu na lehátkách spolu s císařem, zatímco ostatní spočívali na lehátkách po obou stranách. Člověk by to byl snadno považoval za obraz království Božího nebo se domníval, že to vše je pouhý sen a nikoli skutečnost“¹⁵¹.

Po smrti císaře Konstantina vypukla v Konstantinopoli vzpoura, při níž byli vojáci usmrceni téměř všichni mužští příbuzní právě zesnulého císaře. Vládu nad říší si rozdělili tři Konstantinovi synové Constantius (východní části říše), Constantinus (západ) a Constans (Dácie a Itálie). Toto uspořádání ovšem dlouho nevydrželo a jednou z příčin byly i rozdíly v náboženských záležitostech augustů. Constantinus zemřel již

---

v Alexandrii. Teologické spory byly definitivně ukončeny na druhém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli v roce 381.

¹⁴⁹ Řešilo se zde také datum slavení velikonočních svátků, platnost křtu heretiků atd.

¹⁵⁰ 22. května 337. Byla to tehdejší obvyklá praxe, protože tehdejší křesťané nevěřili v druhé odpuštění hříchů, a proto pro svůj styl života pokřtění odkládali až na poslední chvíli.

¹⁵¹ Franzen, August. Malé církevní dějiny. Str. 55. Vita Const. III, 15.

v roce 340 v bitvě u Aquileie v bitvě s Constanssem. Mezi zbývajícími bratry se zvyšovalo napětí i z toho důvodu, že Constans vycházel z nikajského vyznání, ovšem Constantius vyznával ariánství¹⁵². Constans byl zabit v roce 350 během povstání v Galii. Constantiovi se podařilo povstání v roce 353 potlačit a stal se tak jediným vládcem v říši. Protože však nebylo možné celou říši spravovat z jediného místa, jmenoval nejdříve spoluvládce pro východní část říše, Galla, a po jeho popravě roku 354 pro západní část Gallova nevlastního bratra a svého bratrance, Juliana. I s Julianem se nakonec dostal do vážného sporu, poté co byl Julian provolán svými vojáky augustem, ovšem při přípravách na vzájemné střetnutí 3. listopadu 361 po krátké nemoci zemřel. Julianus se tak stal jediným římským císařem celé říše.

Constantius během svého života aktivně postupoval proti pohanství. V roce 341 zakázal oběti bohům a došlo i k uzavření některých chrámů. Později měly být dokonce oběti pohanským bohům trestány smrtí. Smrtí byly trestány i svazky mezi pokrevními příbuznými, tento zákaz také vycházel z křesťanské morálky. Ze senátu byl během jeho návštěvy Říma roku 357 odstraněn oltář bohyně Vítězství. Constantius dále zvýšil imunitu křesťanských duchovních a biskupy plně vyjmul z úřední pravomoci. Přesto si ponechal až do konce svého života titul *pontifex maximus*.

Jeho nástupce **Julianus** (Flavius Claudius Iulian) je znám pro svůj přídomek **Apostata** neboli odpadlík. Přestože byl vychován jako křesťan, přiklonil se posléze ke starému pohanskému náboženství. Jeho přesvědčení bylo pravděpodobně posíleno poté, co byl, po popravě bratra Galla, svým bratracem Constantiem, fanatickým křesťanem, uvězněn. Velmi ho ovlivnila novoplatonská filosofie a nechal se v roce 355 v Aténách zasvětit do eleusinských mystérií. Vyznával také jako jeho císařští předchůdci kult Nepřemožitelného slunce.

Poté, co se Julián stal císařem, snažil se navrátit říši zpět ke starým náboženstvím a vyhlásil v říši náboženskou toleranci. Otevřeně projevil svůj vztah ke starým zvykům tím, že se vrátil ke starým náboženským slavnostem a obětování zvířat, což bylo jeho předchůdcem zakázáno. Jeho rozhodnutím byly dále obnoveny zakázané kultury a znovu byly otevřeny a opraveny staré chrámy. Do budovy senátu nechal vrátit oltář bohyně Vítězství.

Císař také přímo vystoupil proti křesťanství:

---

¹⁵² Odlišné učení, které popíralo božství Ježíše Krista. Název je odvozen od jména Areia z Alexandrie. Definitivně bylo od tohoto učení odstoupeno na druhém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli v roce 381.

- Vyšší státní úředníci a důstojníci křesťanského vyznání museli opustit svá místa. Císař se přímo vyjádřil, že „klerikům“ již „více nedovolí zastávat úřad soudce, sestavovat poslední vůle, brát dědictví jiným a přidělovat ho sobě“.¹⁵³
- V roce 360 zrušil daňové úlevy pro křesťanské duchovní, jejichž soukromé příjmy již nadále nebyly vyjmuty ze zdanění, v některých případech byla podřízena zdanění i církevní půda.
- Na vojenské standardy byl navrácen římský orel.
- V roce 362 byl vydán zákon, známý jako Školský výnos, podle něž křesťanští učitelé nesměli vyučovat na veřejných školách díla antických autorů, ale používat pouze díla své víry, například Bibli. Důvodem byla snaha zamezit tomu, aby nevyučovali ti, kteří nevěří tomu, co je obsahem výuky (platnost zákona zůstala nedotčena i po císařově smrti), a tak docílit nepřítomnosti křesťanské víry v procesu výuky. Cílem tohoto zákona bylo přinutit křesťanské učitele gramatiky a rétoriky, aby se odřekli své víry a přiklonili se ke starým náboženstvím. Ovšem tato snaha neměla velký úspěch, většina těch, kterých se zákon týkal, raději ze svých míst odešli. Do budoucna zákaz směřoval k zamezení přístupu křesťanům do státních služeb, neboť by neměli dostatečné vzdělání. Úřady tak při přijímání nových učitelů měly dbát i na jejich náboženské vyznání. Téhož roku byl vydán příkaz, že již nadále nebudou duchovními ti, kteří se vstupem do církve vyhnuli povinné vojenské službě.

Postup císaře proti křesťanům neměl povahu pronásledování. Byl poučen předchozím neúspěchem velkého pronásledování za císaře Diokleciána. Kvůli své víře nebyli křesťané popravováni, ovšem na druhou stranu císař ani aktivně nebránil útokům na křesťany, které se během jeho vlády objevily.

Dalším krokem, který byl namířen proti církvi, bylo povolání dříve vypovězených duchovních zpět na jejich, již obsazená, místa. Za jeho vlády byl například alexandrijský biskup Athanasios již počtvrté deportován do vyhnanství. Císařovou snahou bylo pravděpodobně vyvolat v církvi nepořádek a nepokoje. Císař také odvolal vojenskou podporu ortodoxní části křesťanství. Podle císaře „*Mnoho obcí takzvaných kacířů, bylo ve skutečnosti beze zbytku povražďeno, jak se tomu stalo v Samosatě, v Kyziku, v Paflagonii, v Bithynii a Galatii. Mnoho jiných kmenů pak potkal*

---

¹⁵³ Johnson, Paul. *Dějiny křesťanství*. Str. 77.

*osud, že některé jejich vesnice byly zničeny a jejich obyvatelstvo pobito. Za mé vlády se však ti, kdo byli vyhnáni, vrátili domů, a jejich majetek jim byl navrácen.*¹⁵⁴

Císař se též sám ve svém díle *Libri tres contra Galileos*, zkráceně *Contra Galileos* (Proti Galilejským) věnoval kritice křesťanství. Spis sepsal na přelomu let 362 a 363 během příprav na tažení proti Persii. Zachovaly se pouze části tohoto díla, a to díky odkazům a citátům z polemiky *Contra Julianum*¹⁵⁵ Cyrila z Alexandrie:

„Pakliže je vůlí boha, aby nebyli jiní uctíváni, proč vy uctíváte tohoto jeho nelegitimního syna, kterého on sám neuznal ani neprohlásil za svého? Nicméně vy, ačkoliv nevím proč, jste mu podstrčili podvrženého syna.“

Císař v díle dále uváděl, jaké chyby a rozpory toto náboženství obsahuje a zastával se židovského náboženství, které považoval za mnohem starší, známější a všeobecně přijímané náboženství, přičemž křesťané byli podle něj pouze odpadlíky od své původní víry. Židům císař udělil některá privilegia a měl v plánu obnovit v Jeruzalémě Chrám.

Útoky proti křesťanství lze nalézt i v jeho dalších dílech Hostina císařů či *Misopogon* (Nepřítel vousaté brady) z téže doby. V Hostině císařů lze nalézt i vlastní císařův poněkud sarkastický popis jednoho jeho opatření proti křesťanům:

„...Já zacházím se všemi Galilejskými tak mírně a lidsky, že nikdo nikdy nepodstupuje žádného násilí, není vlečeno do chrámu ani není týráním nucen k něčemu jinému toho druhu. Ale přívrženci církve ariánské napadli z rozmařilé bujnosti stoupence Valentionovi a odvážili se u Edessy takových věcí, jaké by se nikdy nemohly stát v obci dobře spravované. Jelikož tedy byla jim zákonem nejvyšším obdivuhodným, přikázána chudoba, aby pohodlněji vstoupili do království nebeského, k tomu jsem těmto lidem pomohl. Nařídil jsem všechny peníze církvi v Edesse odebrat, aby byly vydány vojákům, i majetek, aby byl přidělen našim příslušníkům. Tak jsou v chudobě rozumu a nebudou zbaveni nebeského království, ve které doufají...“¹⁵⁶

Julian se také snažil, jako konkurenci křesťanské církvi, vybudovat novou státní polyteistickou církev, a to na základě novoplatonismu, v jejímž čele by stál jako *pontifex maximus*. Jeho církev se měla v mnohém podobat křesťanské církvi, a to jak svou organizací, tak svým přístupem k sociálně slabým, kde cítil velkou slabinu starších náboženství. Nechával proto zřizovat útulky pro chudé a nemocné, které mohly přijímat

¹⁵⁴ Johnson, Paul. *Dějiny křesťanství*. Str. 83.

¹⁵⁵ V tomto díle odpovídal alexandrijský biskup Cyril na námitky císaře proti křesťanství. Z 30 knih se jich dochovalo pouze 10.

¹⁵⁶ Ep. 42. Hekébolovi. *Hostina císařů*. Překlad Václav Prach. Praha: JAS, 1948. 157 s. (Malé knihy.)

i křesťany a nařizoval zřizovat dobročinné fondy. Ve svém dopise, kterým státním kněžím nařizoval tyto fondy zřizovat, říká:

*„Proč nebereme na vědomí, že je to právě jejich shovívavost k cizincům, péče o hroby mrtvých a zjevná svatost jejich životů, co nejvíce napomohlo rozšíření bezvěrectví? ... Je ostudné, že tehdy, když žádný Žid není nucen chodit o žebrotě a ti bezbožní Galilejští podporují nejen své chudé, ale i naše, může každý vidět, že našim vlastním lidem se od nás nedostává pomoci“.*¹⁵⁷

Císař doufal, že tím chudé obyvatele přiměje k odstoupení od křesťanské víry. Jednalo se však o projekt, který nebyl založen na pevných základech a který neměl oporu ve starých náboženstvích, a proto byl již předem odsouzen k nezdaru. Přesto ještě za svého života stihl císař, jako *pontifex maximus*, v jednotlivých provinciích jmenovat nové státní velekněze. Veleknězi měli od státu dostávat obilí a víno, ovšem pětina měla být rozdána chudým.

Všechna císařova opatření však pozbyla platnosti poté, co během tažení do Persie v roce 363 na následky zranění zemřel. Přestože během jeho vlády se obrátilo mnoho lidí zpět k pohanství, a to především z důvodu, že to bylo výhodné (podobně jako bylo výhodné být křesťanem v předchozím půlstoletí), bylo již křesťanství v říši pevně zakořeněné a pohanské kultury již neměly lidem této doby co nabídnout. Vzhledem k této skutečnosti byly snahy císaře Juliána již předem odsouzeny k nezdaru. Jeho nástupce Jovian pak vrátil církvi všechna odebraná privilegia.

---

¹⁵⁷ Johnson, Paul. *Dějiny křesťanství*. Str. 73

7. Obrat - křesťanství se stává státním náboženstvím

Po smrti císaře Juliana nastoupil na trůn císař **Jovian** (*Flavius Claudius Iovianus*), který ukončil v té chvíli nevýhodně se vyvíjející válečný konflikt s Persií a nabídl jí uzavření míru. Jovian byl Julianův *protector domesticus*¹⁵⁸, který byl císařem ponechán ve funkci, i přestože se nevzdal své křesťanské víry. Poté se císař vrátil zpět na římské území a začal se věnovat vnitřním záležitostem říše.

Jako přesvědčený křesťan, který se podle Ammiana „přikláněl ke křesťanskému zákonu a nejednou mu prokazoval úctu“,¹⁵⁹ nepokračoval Jovian v protikřesťanské politice svého předchůdce. Naopak, císař se veřejně od pohanství distancoval a začal podporovat křesťanství, přičemž všechna opatření císaře Juliana proti křesťanství byla zrušena. Došlo k obnovení všech výsad, které byly křesťanství a církvi poskytnuty předchozími panovníky. Znovu tak začaly být poskytovány finanční dotace kostelům, které zavedl již císař Konstantinus, na vojenských korouhvích římské armády se opět objevil řecký symbol Krista – XP a byl povolen návrat těch církevních hodnostářů, kteří byli nuceni odejít do vyhnanství. Z vyhnanství se tak vrátil například i alexandrijský biskup Athanasius, jenž byl předchozími císaři (i Julianem) odeslán do exilu celkem čtyřikrát a páté ho ještě čekalo. Císař církvi současně přislíbil, že nebude žádným způsobem zasahovat do sporů, které se týkají věroučných otázek. Jeho činy zaznamenal církevní historik Socrates Scholasticus¹⁶⁰:

„Imperátor povolal zpět biskupy sesazené Konstantiem a Julianem a dosud nevrátivší se do svých sídel. V té době byly všechny pohanské svatyně zavřeny a pohané se začali skrývat každý na jiném místě. Kdo nosili pláště filozofů (pallium), ti je odložili a začali nosit občanské šaty. Krvavé, hříšné a nudné oběti, které konali v době Juliana, byly zcela odstraněny.“¹⁶¹

Císař byl pohanským obyvatelstvem hodnocen kladně pro svou náboženskou snášenlivost (chválí ho například pohanský myslitel a rétor Themistios, působící u císařského dvora). Pravdou ovšem je, že Jovian nechal uzavřít některé pohanské chrámy a zakázal, aby byly přinášeny oběti pohanským bohům. Protože se ale pravděpodobně obával odporu ze strany stoupenců svého předchůdce, císaře Juliana,

¹⁵⁸ Byl členem útvaru, který nahradil pretoriánskou gardu, která chránila císaře.

¹⁵⁹ Ammianus Marcellinus. XXV. 10.15. Přeložil J. Češka.

¹⁶⁰ Někdy bývá též nazýván Sókratés z Konstantinopole, který žil přibližně v letech 380–440. Socrates byl křesťan, který psal řecky. Byl právníkem a historikem. Jeho dílem jsou Církevní dějiny, které zachycují události z let 305 až 439, a navazují tak na dílo Eusebia z Kaisareie.

¹⁶¹ Socrates Scholasticus. Církevní dějiny. III. 4. Přeložil J. Novák

vyhlásil po krátké době obecnou náboženskou snášenlivost vůči pohanským kultům, pokud se tyto oprostí od kouzel a věštění. Přistoupení k náboženské snášenlivosti pravděpodobně také směřovalo k uklidnění určitého neklidu a nejistoty, které následovaly po smrti respektovaného císaře Juliana a které se šířily říší a ohrožovaly její stabilitu.

V Církevních dějinách Theodoret z Kyrrhu¹⁶² lze nalézt kladné hodnocení doby vlády císaře Joviana, a to především pro ukončení protikřesťanské politiky předchozího císaře a umožnění návratu křesťanských duchovních. Naopak hodnocení jeho vlády je u historika Ammiana Marcellina¹⁶³, obdivovatele císaře Juliana, zcela opačné:

"Na tomto místě jsi po zásluze obviňována ty, Šťěstěno římského světa, neboť jsi za bouří rozvracejících stát vyrazila vládu z rukou zkušeného státníka a nabídla ji mladíkovi, který se měl teprve zdokonalit a kterého není spravedlivé ani hanit, ani chválit. Vždyť z jeho předchozího života nebylo známo, že by se v záležitostech tohoto druhu osvědčil nějakými významnými činy. To ovšem vlastence zasáhlo až do morku kostí, že... spáchal čin nedůstojný vlády a vydal Nisibis, jež už od dob králování Mithradatova čelila tomu, aby se Peršané zmocnili Orientu."¹⁶⁴

Obecně je však krátká osmiměsíční vláda císaře Joviana hodnocena kladně pro jeho náboženskou snášenlivost a zajištění míru mezi římskou říší a Persií.

Po smrti Jovianově (pravděpodobně udušením kouřem) 17. února 364 se k moci dostal **Valentinianus I.** (*Flavius Valentinianus*), který si posléze jako spoluvládce vybral svého bratra Flavia Valenta, který obdržel vládu ve východní části říše. Oba bratři se nechali poté pokřtít, Valentinianus vyznával křesťanství podle nikajského vyznání, jeho bratr Valens byl naopak příznivcem ariánství.

Valentinianus byl po celou dobu své vlády velmi tolerantní, co se týče náboženské politiky. Za jeho vlády se křesťanství znovu velmi rozmohlo, a to především v západní části říše, kde císař do záležitostí církve příliš nezasahoval. Brzy poté, co se stal císařem, vydal edikt, kterým všem obyvatelům římské říše zaručil

---

¹⁶² Theodoretos se narodil roku 393 v Antiochii. Stal se mnichem a posléze i biskupem v Kyrrhu. Na koncilu v Efezu sesazen a musel odejít do vyhnanství. Po dvou letech byl na Chalkedonském koncilu znovu ustaven jako biskup. Zemřel roku 457.

¹⁶³ Ammianus Marcellinus je považován za posledního významnějšího římského historika. Zúčastnil se vojenského tažení proti Persii s císařem Julianem a po jeho smrti se odebral do Říma, kde se zabýval literaturou a historií. Z jeho díla je patrné, že nebyl příznivcem křesťanství. Sepsal historické dílo *Rerum gestarum libri*, které mělo 31 knih, z nichž se zachovalo pouze posledních 17, které popisují události let 353 až 378. Původně jeho dílo navazovalo na Tacita a začínalo smrtí císaře Nerva.

¹⁶⁴ Ammianus Marcellinus. XXV. 5.4. Přeložil J. Češka.

náboženskou svobodu. V tomto ediktu bylo každému dovoleno, aby vyznával víru podle své volby. Podle Ammiana Marcellina:

*"Jeho vláda proslula tou umírněností, že mezi rozličnými náboženstvími zůstal nestranný, aniž koho zneklidnil nebo nařídil, aby se to, či ono uctívalo. Rovněž nenutil své poddané výhružnými zákazy přiklánět se pokorně k tomu, co on sám určil, nýbrž zanechal jednotlivé strany nerušeně tak, jak je našel."*¹⁶⁵

Císař zasáhl přísněji pouze proti manichejcům, kdy roku 372 vydal zákon, kterým bylo přísně zakázáno, pod pohrůzkou přísných trestů, zúčastňovat se jejich shromáždění.

Během jeho vlády se udál pouze jeden vážnější náboženský incident, když se v roce 366, během císařovy návštěvy Říma, rozhořely nepokoje mezi příznivci dvou uchazečů o úřad biskupa, Ursina a Damasa. Posléze se císař přiklonil na stranu Damasa a Ursinus byl v roce 367 odeslán do vyhnanství. O těchto událostech se zmiňuje Marcellinus, podle kterého vznikly nepokoje především z důvodů finančních:

*"Já pak, když uvažuji o okázalosti městských poměrů, nepopírám, že se chtějí lidé musí kvůli dosažení toho, po čem baží, hádat ze všech sil, poněvadž po zdárném výsledku jsou do budoucna zabezpečeni tak, že se obohacují milodary matřon. Na veřejnosti potom vystupují velice nádherně oděni v kočárech a hostiny vystrojují tak marnotratně, že jejich hodokvasy převyšují královské stolování. A věru by mohli být blaženi, kdyby si nevšímalí velkoměstského velikášství, kterým zaštiťují neřesti, a kdyby žili podle vzoru některých provinciálních velekněží, jež skromnost zcela střídmeho jídla i pití, prostota oděvu i oči sklopené k zemi doporučují věčnému božstvu i jeho opravdovým ctitelům jako muže poctivé a nenáročné."*¹⁶⁶

Vůči pohanům, i když z politických důvodů, zasáhl císař v procesech v letech 368 až 372, které směřovaly proti příslušníkům staré aristokracie. I z tohoto důvodu vážnost senátorského stavu nadále poklesla.

Ke konci své vlády upravil císař svým rozhodnutím rozhodování církevních soudů, kdy z jejich pravomoci vyňal ty činy duchovních, které byly kvalifikovány jako trestné činy.

Císař zemřel 17. listopadu roku 375 během vojenského tažení na Dunaji.

Bratr císaře Valentiniana, **Valens** (*Flavius Iulius Valens*), byl vůči pohanským kultům vcelku tolerantní. Protože však byl, na rozdíl od svého bratra, stoupencem

¹⁶⁵ Ammianus Marcellinus. XXX. 9.5. Přeložil J. Češka.

¹⁶⁶ Ammianus Marcellinus XXVII. 3.14. Přeložil J. Češka.

ariánství, vedl spor s katolickou církví a někteří katoličtí biskupové byli císařem odesláni do vyhnanství. Posléze ovšem dovolil, aby se jich většina vrátila na svá stará místa. Již dříve zmíněný alexandrijský biskup Athanasius byl císařem, kvůli hrozícím lidovým bouřím v Alexandrii, povolán zpět již po několika měsících na začátku roku 366 ze svého již pátého a posledního vyhnanství po necelém roce.

Určité pronásledování pohanství by bylo možné vysledovat v soudních procesech na přelomu let 371 a 372, které následovaly poté, co bylo odhaleno spiknutí proti císaři vedené pohanskými filosofy. Mezi potrestanými osobami byl i učitel císaře Juliana Maxim z Efesu. O této události se zmiňuje Ammianus:

„Nepřiliš dlouho poté došlo na filosofa Maxima, muže nesmírně proslulého vědomostmi, z jehož podnětných rozprav získal základy a kučenosti dospěl široce vzdělaný císař Julianus. Nařkli ho z toho, že slyšel verše výše uvedené věštby, a když přisvědčil, že se o nich dověděl, ale vzhledem k zachování profesionální mlčenlivosti je dále nešířil, nýbrž dokonce předpověděl, že sami dotazovatelé zhynou hrdelní pokutou, byl vláčen do svého rodného města Efesu a tam stát.“¹⁶⁷

Císař zahynul 9. srpna roku 378 ve známé a pro Římany tragické bitvě u Adrianopole, kde bylo římské vojsko zcela zničeno gótskými kmeny.

Synem císaře Valentiniana byl **Gratianus** (Flavius Gratianus), který byl nejprve spoluvládce svého otce a od roku 375 jako poručník svého nezletilého mladšího bratra Valentiniana II. vládl jako samostatný vládce západní části říše.

Císař byl již od mládí velmi nábožensky založený. Byl prvním císařem, který v roce 379 přestal používat pohanský titul *pontifex maximus*. Měl tak udělat na popud Ambrosia, milánského biskupa. Paradoxní je, že se později tento titul stal součástí titulatury papežů. Téhož roku také vydal v součinnosti s Valentiniánem a Theodosiem edikt, kterým ukončoval dosavadní tolerantní postoj vůči křesťanským vyznáním, která nebyla v souladu s nikajským vyznáním víry a vystoupil i proti africkým donatistům.¹⁶⁸

Vystoupil také tvrdě vůči pohanským náboženstvím, neboť kněžským kolegiím pohanských bohů byly roku 382 odebrány finanční prostředky poskytované státem a došlo ke zkonfiskování nemovitostí, které byly těmto kolegiím odkázány. Do budoucna byly navíc také tyto odkazy zakázány. Současně také odebral privilegia Vestálkám. Téhož roku vydal též nařízení, aby z římského senátu byl, již podruhé,

---

¹⁶⁷ Ammianus Marcellinus XXIX. 1.42. Přeložil J. Češka.

¹⁶⁸ Fundamentalistická větev katolické církve, která byla rozšířena především ve 4. století. Členové této sekty zásadně odporovali znovupřijetí do církve těch křesťanů, kteří v době pronásledování pod tlakem státu církev opustili.

odstraněn oltář bohyně Vítězství. Senát k císaři vyslal poselstvo (které vedl Quintus Aurelius Symmachus, spisovatel, řečník a státník a vedoucí představitel pohanské aristokracie) se žádostí, aby toto rozhodnutí změnil. Byl ovšem neúspěšný, císař poselstvo ani nepřijal a křesťanští senátoři se od jejich iniciativy distancovali. V jiných oblastech se ovšem vztah císaře a senátu oproti předchozímu stavu zlepšil, a to především v souvislosti s oslavou císařových *decennalia* v Římě v roce 376.

Císař zemřel 25. srpna roku 383, kdy byl zavražděn během vzpoury galských vojsk.

Po smrti císaře Gratiana vládl jeho mladší bratr císař **Valentinianus II.** (Flavius Valentinianus). Císař získal moc jako velmi mladý, a tak po většinu života vládl někdo jeho jménem. Nejdříve jeho starší bratr, posléze jeho matka a nakonec francký *magister militum* Arbogast. Císař byl vychován svou matkou v ariánské víře, přesto patřil mezi jeho rádce i katolický biskup Ambrosius. Proti pohanství nijak výrazně nevystupoval, ale ani jej nepodporoval. Význačné římské osobnosti v roce 384 v čele s Quintem Aureliem Symmachem, který byl v té době *praefectus Urbis*, k mladému císaři znovu vyslali poselstvo se žádostí o vrácení oltáře bohyně Vítězství do senátu. Symmachus sepsal petici určenou pro císaře a vzniklo tak *relatio*, ve kterém prostřednictvím personifikované bohyně Romy odkazoval na slavnou minulost Říma spojenou s antickými bohy. Opět ovšem zasáhl biskup Ambrosius a císař potvrdil bratrovo rozhodnutí. Relace nesla název Žádost o navrácení sochy Vítězství do budovy senátu:

„Každý má totiž svůj obyčej, svůj ritus – božská vůle udělila městům za ochránce různé kulty. Jako jsou lidem při zrození udělovány duše, tak jsou národům přidělováni jejich osudem učení strážci. K tomu přistupuje užitečnost, která nejvíce sblížuje člověka s bohy...Prosme tedy bohy naší vlasti, naše národní patrony, o mír. Je správné pokládat za společné to, co uctívají všichni. Hledíme na tytéž hvězdy, máme společné nebe, obklopuje nás stejný svět: co záleží na tom, s jakou prozíravostí kdo hledá pravdu? Jedinou cestou se nemůže dojít k tak velkému tajemství.“¹⁶⁹

Císař se dožil pouhých dvaceti let a svůj život ukončil 15. května 392 sebevraždou. Mladý císař byl v době své smrti pod poručnictvím germánského *magister militum praesentalis* (velitel palácové stráže) Arbogasta. Ten po jeho smrti nechal provolat císařem Flavia Eugenia, který měl na císařském dvoře funkci *magister scrinii*

---

¹⁶⁹ Martin C. Putna. *Svět posledních Římských pohanů*. Str. 16.

(přednosta kanceláře). Eugenius chtěl nejdříve spolupracovat s císařem Theodosiem, pro jeho nezájem se však poté zřekl své křesťanské víry. Začal spolupracovat se senátory, kteří vyznávali staré římské náboženství, a na krátkou dobu se zdálo, jako by se vrátil císař Julian. V Římě došlo k obnově starých římských, ale i orientálních kultů, docházelo k bourání křesťanských budov a byl vyvoláván návrat k „víře otců“. Do senátu se naposledy vrátil oltář bohyně Vítězství. Ovšem po prohrané bitvě 6. září roku 394 s císařem Theodosiem byl Eugenius popraven, Arbogast spáchal sebevraždu a tento krátký obrat zpět k pohanství skončil.

Od roku 379 byl spoluvládcem a posléze nástupcem císařů Gratiana a Valentiniana II. císař **Theodosius I.** (Flavius Theodosius Flaccus), známý tím, že byl posledním císařem, který vládl (i když pouze po dobu několika měsíců) celé římské říši. Bývá také nazýván jako Theodosius Veliký.

Také Theodosius jako jeho předchůdce Gratian odmítl nosit titul *pontifex maximus*. Císař vydal se souhlasem císařů Gratiana a Valentiniana 28. února 380 známý edikt *Cunctos Populos*, který ustanovoval křesťanskou víru, v podobě nikajského vyznání, jako oficiální státní náboženství. Pouze nikajská víra byla prohlášena za víru pravou a apoštolskou, za víru, kterou Římanům přinesl svatý Petr. Na základě tohoto ediktu byli všichni ostatní křesťané považováni za kacíře. Edikt měl řešit spory, které existovaly již dlouhou dobu mezi říšskými obyvateli křesťanského vyznání, a nebyl tedy primárně určen proti pohanům. Provinění se proti tomuto ediktu mělo být potrestáno za prvé božím hněvem a za druhé se rovnalo trestnému činu urážky majestátu. V témže roce se také nechal císař pokřtít a v roce následujícím byly zakázány veškeré „heretické“ bohoslužby. Odpadlíkům od oficiální víry bylo v tomto roce také zakázáno disponovat se svým majetkem pro případ smrti. Vlastníkem dědictví se v takovém případě stával stát. Roku 383 vydal císař další nařízení, podle kterého byli ti křesťané, kteří se vrátili k pohanské víře, zbaveni římského občanství. Obě rozhodnutí se nacházejí v Codexu Theodosianus v sedmém titulu XVI. knihy, v části, která obsahuje předpisy proti odpadlíkům.

Po větší část své vlády byl císař vůči pohanům celkem tolerantní. Občané pohanského náboženství mohli být dokonce státními úředníky či sloužit v armádě. Nevoli obyvatel ve východní části říše vzbudil v roce 384 Theodosiův *praefectus praetorio Orientis* Kynegios, který v tomto roce podnikl cestu východními provinciemi a při této příležitosti nechal uzavřít či dokonce zbořit mnoho chrámů starých bohů.

Situace se změnila až po Kynegiově smrti, kdy na jeho místo nastoupil tolerantní Eutolmius Tatianus.

Ke konci své vlády ovšem císař vystoupil proti pohanství velmi tvrdým způsobem. Mezi lety 391 a 392 byl vydán zákaz vstupu do pohanských chrámů, vykonávání pohanských kultů a pohanských obětí. Zákon z 8. listopadu roku 392 zakazoval v celé říši vykonávání jakéhokoliv jiného než křesťanského kultu. V předpisu je konkrétně zakázáno uctívání bohů, duchů a bůžku ohněm, vínem, kadidlem a věšením věnců. V roce 393 zakázal konání pohanských náboženských slavností, tedy i známých olympijských her (tento zákaz byl ovšem konkrétně vykonán až za vlády Theodosia II., kdy byl vypálen Diův chrám v Olympii). Přesto se měly tyto pohanské hry konat, a to tajně, ještě v 6. století. Je tedy otázkou, jak byly císařovy zákazy skutečně dodržovány. Císař sám nijak horlivě pohany a kacíře nepronásledoval.

Důkazem, že císař nechoval vůči pohanům žádnou nenávisť, je jmenování Viria Nicomacha Flaviana prefektem Illyrica, Itálie a Afriky a v roce 391 jmenování Tatiana a Symmacha konzuly. Ve všech případech se jednalo o zastánce starého římanství a pohany. Císař také udělil židovskému patriarchovi Gamalielovi čestnou hodnost *praefectus praetorio*. Ovšem například žádost římského senátu, aby byl v jeho budově znovu umístěn oltář bohyně Vítězství, odmítl.

Stejně jako císaři Konstantinovi se mu jednalo především o využití křesťanské víry jako stabilizujícího prvku státu a chtěl odstranit všechny faktory, které by tuto stabilitu ohrožovaly. Za tímto účelem svolal roku 381 do Konstantinopole druhý ekumenický koncil, znovu bez účasti biskupů ze západní části říše a s relativně malou účastí (účastnilo se asi 150 biskupů). Na koncilu bylo znovu potvrzeno nikajské vyznání víry a odsouzen arianismus. Císaři se podařilo usnadnit cestu další christianizaci říše, která tak směřovala ke skutečně křesťanskému státu. Za tuto svoji zásluhu získal císař přídomek Veliký.

Bylo však jasné, že mezi přívrženci protěžovaného náboženství a příslušníky pohanských kultů existuje určité napětí. Jedním z případů bylo vypálení židovské synagogy křesťany v roce 388 ve východní části říše. Přestože císař chtěl křesťanské viníky incidentu potrestat, na nátlak milánského biskupa Ambrosia od svého záměru upustil. Dalším z mnoha případů střetů mezi pohany a křesťany byly události z roku 391 z egyptské Alexandrie, po kterých došlo na příkaz císaře ke zničení chrámu boha Serapida *Serapeion* a následně i dalších pohanských chrámů.

Císař zemřel roku 395 a milánským biskupem Ambrosiem byl označen jako vzor křesťanského vládce. Římská říše byla rozdělena, tentokrát nezvratně, mezi jeho dva syny. Ve východní části vládl **Arcadius**, v západní **Honorius**. Společné rozhodnutí obou císařů z roku 398 znovu modifikovalo rozhodování biskupů, kdy nově bylo k přenesení sporu před církevní soud potřeba souhlasu jeho obou stran. Dalším rozhodnutím z roku 399 bylo církevním soudům nově odebráno právo výkonu jejich rozhodnutí ve světských záležitostech státními orgány a biskupové podle tohoto rozhodnutí ve světských záležitostech rozhodovali podle norem světského práva jako svěští soudci. Ovšem dalším rozhodnutím císaře Honoria z počátku 5. století došlo k navrácení původního stavu.

Od této doby se již vývoj obou částí říše vyvíjel samostatně a samostatně se vyvíjely i církve, které se nalézaly na jejich území. O vítězství křesťanství jako státního náboženství však již nemohlo být pochyb. Staré římské náboženství se v pozdějších dobách drželo převážně již pouze ve starých senátorských rodinách a v odlehlých vesnických oblastech.

8. Závěr

Základní otázkou této kapitoly je, proč k tak velkému pronásledování křesťanů v Římě v průběhu několika staletí docházelo?

Jak bylo v této práci mnohokrát řečeno, náboženská politika římského státu byla velmi tolerantní. Obyvatelé římské říše mohli svobodně uctívat jakéhokoliv boha, pokud tím neohrožovali veřejný pořádek. Přestože úzké spojení římského náboženství a státu bylo považováno za základ samotného státu a v některých případech bylo proti vyznavačům různých kultů tvrdě zakročeno, tato opatření nesměřovala v první řadě proti těmto náboženstvím, nýbrž proti jednáním jejich věřících, která ohrožovala stabilitu státu.

Tyto zásady náboženské tolerance zůstaly v platnosti i v 1. století principátu. V té době různá božstva ustupovala stále více do pozadí před kultem římského císaře, k němuž byly položeny základy adorací Julia Caesara. Velkého rozmachu nabyl císařský kult od konce 1. století, kdy platil, hlavně na východě, jako oficiální státní náboženství. Nejednalo se ovšem o skutečné náboženství, ale spíše o pravidelně se opakující kultovní úkon s povinnou účastí všech občanů.

Křesťanství bylo zpočátku považováno pouze za židovskou sektu, která se odvrátila od svého původního náboženství. Nejprve jej tedy římscí úředníci nebrali na vědomí a trvalo delší dobu, než nabyli přesvědčení, že křesťané jsou rušiteli veřejného pořádku a že ohrožují dosavadní náboženskou politiku, a to především tím, že zásadně odmítají římské státní náboženství a uctívání císaře. Ve 3. století pak dochází k velkému pronásledování křesťanství římským státem, který v novém náboženství spatřuje moc, jež ohrožuje jeho existenci.

To, že křesťané odmítali uctívat císaře i jiné staré bohy, vedlo k obvinění křesťanů z ateismu. Křesťané v očích starých Římanů vypadali jako sekta, která si pro svou neúctu vůči náboženským zvyklostem říše zasluhuje co nejpřísnější potrestání. Křesťanské náboženství bylo považováno za nebezpečnou pověru, křesťané byli řazeni na stejnou úroveň jako mágové a kouzelníci a byli trestáni za urážku bohů. Nejenom tedy křesťané, ale kdokoli, kdo vyznával jiné bohy než ty, které úředně uznal senát, mohl být odsouzen za tento zločin – pověru (superstitio).

Dalším důvodem pronásledování byla křesťanská shromáždění stranící se veřejného uctívání bohů. Římané byli velmi nedůvěřiví k jakémukoliv spolčováním občanů a svých poddaných a jen velmi zřídka povolovali soukromá shromáždění, i když

se jednalo o shromáždění zcela neškodná. Křesťanská shromáždění byla ve své podstatě nezákonná a z pohledu úřadů mohla být i politicky nebezpečná, a proto byla zakazována.

Mezi další důvod lze zařadit pomluvy, které se raných křesťanů týkaly. Křesťané z opatrnosti konali své náboženské obřady v utajení. Tato tajuplnost ovšem vzbudila u pohanské veřejnosti přesvědčení, že něco skrývají, a to dále vedlo k tomu, že lidé uvěřili pomluvám, které líčily křesťany jako kanibaly a zvrhlíky.

Důvody pronásledování je také třeba hledat i u křesťanů samotných. Některé křesťany by bylo možné v dnešní době nazvat náboženskými fanatiky, kteří neustále rozdmýchávali nepokoje a překračovali platné zákony, např. zákon o zákazu spolčování. Křesťanství též bylo velmi agresivní náboženství, které odmítalo samotnou existenci ostatních bohů, snažilo se obracet co nejvíce lidí na svou víru a neuznávalo žádnou jinou pravdu. Vojáci, kteří byli křesťanského vyznání, se vzpírali provádět obětní úkony před bitvami ke státům uznávaným bohům, odmítali přísahat věrnost císaři a svým velitelům. Na základě tehdejších zákonů byli považováni za zrádce a podle toho byli trestáni.

Tím, že křesťané tvrdili, že jediným pravým Bohem je jejich Bůh a všechna ostatní náboženství jsou nepravá, se dostali do konfliktu s římským státním náboženstvím. A protože se zásady jejich víry projevovaly i v praktickém životě, kdy se snažili všemu, co bylo pohanské, vyhybat, ocitli se vůči veřejnosti v izolaci a svému okolí se museli jevit jako nepřátelští nejen jeho náboženství, ale i celé římské říši. Římané a jejich stát byli propojeni se svými bohy, naprostá většina právních úkonů byla spojená s náboženským úkonem, kterým se vyjadřovala úcta bohům. Důležité bylo, že Římané měli se svými bohy spojen svůj starobylý původ a úspěch i štěstí svého státu, a proto vyžadovali od všech obyvatel říše vyjadřování úcty státním bohům a tím zároveň i vyjádření loajality celému státu.

To, že křesťané odmítali uctívat státní bohy a zároveň byli obviňováni z různých nemravných praktik, také vedlo k tomu, že obyvatelé říše obviňovali křesťany při katastrofách, které říši postihly, ať už přírodních či vojenských. Podle mínění Římanů se bohové rozhodli potrestat celou říši a všechny její obyvatele za to, že křesťané neuctívali tradiční bohy. Za to měl křesťany stihnout trest, neboť podle představ tehdejších obyvatel se bylo možno zla zbavit pouze odstraněním viníků.

Je důležité poznamenat, že Římané nepronásledovali křesťany kvůli jejich náboženství jako takovému. Velmi často ani neznali jeho obsah, nevěděli, kdo je Ježíš

Kristus, neznali křesťanskou nauku. Nešlo tedy o klasické náboženské pronásledování, jaké je známé z pozdějších dějin. Římané se nesnažili přivést křesťany na svou víru, přesvědčit je o své pravdě, o svém vidění světa. Byli pronásledováni z jiných důvodů. Tyto důvody je potřeba odlišit podle toho, kdo byl pronásledovatelem.

Na jedné straně docházelo k pronásledování křesťanů ze strany ostatních obyvatel. Zde byla příčinou určitá xenofobie a neznalost obsahu křesťanství. Obyvatelé říše velmi rychle uvěřili všem možným pomluvám, které se v průběhu let o křesťanech šířily. V tomto případě tedy šlo o pronásledování z nenávisti, nikoli ovšem náboženské, spíše nenávisti ke všemu cizímu a odporujícímu tradicím.

Na straně druhé šlo o pronásledování římskými úřady. Zde byly důvody odlišné. Jak bylo dříve v této práci vysvětleno, výše postavení Římané neměli o křesťanství a jejich víře mnoho vědomostí. Šlo podle nich o sektu, která byla podobná všem ostatním sektám, které se v říši vyskytovaly. Křesťané byli tedy trestáni stejně jako kouzelníci a mágové, kterými Římané pohrdali. I proto zpočátku nemělo pronásledování úřady masový charakter, křesťan musel být většinou obviněn jiným spoluobčanem, aby byl odsouzen. Teprve později, v situaci, kdy již křesťanské náboženství mělo velké množství následovníků a říše byla zároveň v neradostné zahraničně-politické a hospodářské situaci, nastalo organizované a masové pronásledování. A opět nešlo o pronásledování z náboženských důvodů. Křesťané byli pronásledováni, protože v dobách, kdy císaři požadovali co největší soudržnost a loajalitu obyvatel říše, měli odvahu odmítnout císařům a bohům pocty. Císaři si v takovýchto dobách nemohli dovolit přehlížet neposlušnost velké skupiny obyvatel, a proto proti křesťanům zasahovali.

Ze stejných důvodů později dochází k toleranci a posléze dokonce prosazování křesťanství. Císař Konstantin hledal univerzální ideologii, která by měla potenciál sjednotit obrovskou římskou říši, a současně hledal jednotný kult, který by podpořil její soudržnost. Je otázkou, zda pozdvihnutí křesťanství mu bylo pouze ku prospěchu, protože císař neváhal zasahovat do jeho vnitřních sporů a tyto záležitosti neváhal upravovat i formou zákonů. Konstantin hledal sjednocující náboženství, ale není jasné, zda mu křesťanství tyto jeho naděje splnilo.

Závěrem lze shrnout, že křesťanství po celou dobu, kdy existovalo v rámci římské říše, jí bylo ovlivňováno a naopak později, v době kdy se stalo uznávaným náboženstvím, zase ono ovlivňovalo říši. Přestože bylo Římany pronásledováno,

nakonec se stalo jejich jediným náboženstvím a byla to právě křesťanská církev, díky které se zachovala antická moudrost i pro pozdější generace.

Seznam použité literatury

Prameny:

1. Appiános. *Krize římské republiky*. Nakladatelství NS Svoboda. Praha 1989. ISBN: 25-096-89. Překlad Jan Burian a Bohumila Mouchová.
2. *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*: český ekumenický překlad. Česká biblická společnost. Praha 1992. ISBN: 80-900881-0-4.
3. Eusebius Pamphili. *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia)*. Česká katolická Charita. Praha 1988. Překlad Josef Novák.
4. Felix, Markus Minucius. *Oktavius*. Nakladatelství Ladislav Kuncíř. Praha 1940.
5. Flavius Claudius Iulianus. *Hostina císařů*. Nakladatelství JAS. Praha 1948. Překlad Václav Prach.
6. Flavius, Josephus. *O starobylosti Židů*. Nakladatelství Arista, Baset, Maitrea. Praha 2006. ISBN: 80-86410-53-6.
7. Flavius, Josephus. *Válka židovská, díl I. a II.* Nakladatelství Academia. Praha 2004. Překlad Jaroslav Havelka, Jaroslav Šonka. ISBN: 80-200-1172-2, ISBN: 80-200-1173-0.
8. Hérodotos. *Dějiny*. Nakladatelství Academia. Praha 2004. Překlad Jaroslav Šonka.
9. Livius, Titus. *Dějiny V.* Nakladatelství Svoboda. Praha 1975. ISBN: 25-091-75
10. Livius, Titus. *Dějiny VI.* Nakladatelství Svoboda. Praha 1976. ISBN: 25-122-76
11. Marcellinus, Ammianus. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Nakladatelství Arista a Baset. Praha 2002. Překlad Josef Češka. ISBN: 80-86410-26-9.
12. Plinius Secundus, Gaius – Mladší. *Dopisy*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1988.
13. Socrates Scholasticus. *Církevní dějiny (ve dvou svazcích)*, (Teol. studie). Ústřední církevní nakladatelství. I. svazek Praha 1989, II. svazek Praha 1990. Přeložil Josef Novák.
14. Suetonius, Gaius Tranquillus. *Životopisy dvanácti císařů*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1974. ISBN: 25-046-74.
15. Tacitus, Publius Cornelius. *Letopisy*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1975. ISBN: 25-029-75.
16. Tacitus, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1976. ISBN: 25-056-76.
17. Novák, Josef. *Umučení smyrnenského biskupa svatého Polykarpa*. Třetí patristická čítanka (Teol. studie). Česká katolická charita. Praha 1985.
18. Novák, Josef. Tertullianus – *Obrana křesťanů – Apologetium*. Čtvrtá patristická čítanka (Teol. Studie). Česká katolická charita. Praha 1985.

Literatura:

1. Adolf, Adam. Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2008. ISBN: 978-80-7021-968-3.
2. Barrett, Anthony, A (ed.). *Životy císařů*. Nakladatelství Academia. Praha 2012. ISBN: 978-80-200-2082-6.
3. Bornkamm, Günther. *Apoštol Pavel*. Nakladatelství Kalich. Praha 1998. ISBN: 80-7017-097-2.

4. Burian, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Nakladatelství NS Svoboda. Praha 1994. ISBN: 80-205-0391-9.
5. Clauss, Manfred: *Konstantin Veliký*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2005. ISBN: 80-7021-734-0.
6. Češka, Josef. *Zánik antického světa*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2000. ISBN: 80-7021-386-8.
7. Češka, Josef: *Římský stát a katolická církev v 4. století*. Nakladatelství UJEP. Brno 1983.
8. Dostálová, Růžena – Hošek, Radislav. *Antická mystéria*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 1997. ISBN: 80-7021-217-9.
9. Eck, Werner. *Augustus a jeho doba*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2004. ISBN: 80-7021-688-3.
10. Franzen, August. *Malé církevní dějiny*. Nakladatelství Zvon. Praha 1992. ISBN: 80-7113-008-7.
11. Frolíková Alena. *Problémy křesťanství*. Kabinet pro studia řecká, římská latinská ČSAV. Praha 1986.
12. Frolíková, Alena. *Rané křesťanství očima pohanů: Svědectví řecky a latinsky píšících autorů 1. -2. století*. Nakladatelství H&H. Praha 1992. ISBN: 80-85467-22-4.
13. Fröhlich, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2008. ISBN: 978-80-7021-964-5.
14. Gibbon, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Nakladatelství Levné knihy. Praha 2010. ISBN: 978-80-7309-189-7.
15. Gardnerová, Jane, F. *Římské mýty*. Nakladatelství Levné knihy KMa. Praha 2006. ISBN: 80-7309-357-X.
16. Grant, M. *Dějiny antického Říma*. Nakladatelství BB art. Praha 1999. ISBN: 80-7257-009-9.
17. Grant, M. *Dvanáct císařů*. Nakladatelství BB art. Praha 1998. ISBN: 80-86070-60-3.
18. Grant, M. *Pád říše římské*. Nakladatelství BB art. Praha 2010. ISBN: 978-80-7381-770-1.
19. Grant, M. *Římští císařové*. Nakladatelství BB art. Praha 2006. ISBN: 80-7341-918-1.
20. Grant, M. *Židé v římském světě*. Nakladatelství BB art. Praha 2003. ISBN: 80-7257-953-3.
21. Groh, Vladimír. *Starý Řím*. Praha 1931.
22. Hanuš, Jiří – Češka, Josef. *Rané dějiny křesťanství (2. -5. stol.) a vztah církve a státu v době římské*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 1998. ISBN: 80-85959-38-0.
23. Hazlett, Ian (ed.). *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 2009. ISBN: 978-80-7325-159-8.
24. Hošek, Radislav. *Náboženství antického Řecka*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2004. ISBN: 80-7021-516-X.
25. Johnson, Paul. *Dějiny křesťanství*. Nakladatelství Barrister & Principal. Brno 1999. ISBN: 80-85959-41-0.
26. Kincl, Jaromír - Urfus, Valentin - Skřejpek, Michal. *Římské právo*. Nakladatelství Beck. Praha 1995. ISBN: 80-7179-031-1.
27. Kolektiv autorů. *Encyklopedie antiky*. Nakladatelství Academia. Praha 1973.
28. Kolektiv autorů. *Slovník antické kultury*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1974.

29. Kraft, Heinrich. *Slovník starokřesťanské literatury*. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 2005. ISBN: 80-7192-516-0.
30. Caratini, Roger. *Nero*. Nakladatelství Beta-Dobrovský; Ševčík. Praha 2004. ISBN: 80-7306-140-6.
31. Marek, Václav – Oliva, Pavel – Charvát, Petr. *Encyklopedie dějin starověku*. Nakladatelství Libri. Praha 2008. ISBN: 978-80-7277-201-8.
32. Marksches, Christoph. *Mezi dvěma světy*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2005. ISBN: 80-7021-775-8.
33. Partridge, Christopher. *Lexikon světových náboženství*. Nakladatelství Slovart, Praha 2006. ISBN: 80-7209-796-2.
34. Kitzler, Petr (ed.). *Příběhy raně křesťanských mučedníků. Výbor z literatury*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2009. ISBN: 978-80-7021-989-8.
35. Kitzler, Petr (ed.). *Příběhy raně křesťanských mučedníků II. Výbor z literatury*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2011. ISBN: 978-80-7429-187-6.
36. Putna, Martin C. *Svět posledních Římských pohanů v zrcadle Macrobiovyh Saturnálii*. Nakladatelství Herrmann & synové. Praha 2002. ISBN: neuvedeno.
37. Raffalt, Reinhard. *Velcí římscí císaři*. Nakladatelství Svoboda. Praha 2001. ISBN: 80-205-1019-2.
38. Rüpke, Jörg. *Náboženství Římanů*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha 2007. ISBN: 978-80-7021-80.
39. Skřejpek, Michal. *Římské právo v datech*. Nakladatelství C. H. Beck. Praha 1997. ISBN: 80-7179-123-7.
40. Skřejpek, Michal. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Vydavatelství 999. Pelhřimov 1999. ISBN: 80-901064-8-X.
41. Skřejpek, Michal. *Latinsko-český slovníček římského práva*. Nakladatelství LexisNexis CZ. Praha 2005. ISBN: 80-86920-06-2.
42. Vernant, Jean-Pierre. *Řecký člověk a jeho svět*. Nakladatelství Vyšehrad, Praha 2005. ISBN: 80-7021-731-6.
43. Vouga, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Nakladatelství CDK. Brno 1997. ISBN: 80-7021-775-8.
44. Zamarovský, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Nakladatelství Český spisovatel. Praha 1995. ISBN: 80-202-0560-8.

Elektronické prameny:

1. www.academia.edu
2. antika.avonet.cz
3. bible.virt.cz
4. biblestudium.webnode.cz
5. catholica.cz
6. cs.wikipedia.org
7. classics.mit.edu
8. en.wikipedia.org
9. www.fatym.com
10. parnassus.ic.cz
11. www.pulib.sk
12. rim.me.cz
13. www.scienceworld.cz
14. spqr.cz

Abstrakt

Tématem této rigorózní práce je perzekuce křesťanů v antickém Římě. Práce popisuje historické okolnosti, za kterých k pronásledování křesťanů docházelo, vysvětluje důvody a společenské tlaky, které uváděly toto pronásledování v život, a uvádí, které právní nástroje římské úřady při perzekuci křesťanů využívaly.

Rané dějiny křesťanství byly poznamenány perzekucemi, které měly toto nové náboženství potlačit či úplně vymýtit. Pronásledování za římských císařů, počínaje císařem Neronem a vrcholící za vlády císaře Diokletiana, směřovalo nejen proti opozici křesťanů vůči oficiálnímu státnímu kultu, ale bylo motivované také politicky. Vládcí říše se nechtěli smířit se skupinou neloajálních občanů.

Práce obsahuje osm kapitol. První kapitolu tvoří úvod, druhou pak krátký exkurz do tradičního římského náboženství, zde jsou popsány jeho charakteristické rysy a vztah římských občanů ke svým bohům. V kapitole jsou též uvedeny některé případy, kdy římský stát zasahoval proti náboženstvím a kultům. Závěr kapitoly se zabývá samotným křesťanstvím a jeho rozdíly od tradičního římského náboženství.

Třetí kapitola popisuje počátek represí proti křesťanství, obsahuje krátký exkurz do dějin Židů a vztahy Židů k prvním křesťanům. Zpočátku bylo křesťanství považováno římským státem pouze za židovskou sektu. Ovšem Židé považovali křesťany za odpadlíky od víry a pronásledovali je jako kacíře. Pro křesťanství měla však tato situace i určité výhody, protože mohlo, jako součást římským státem uznaného náboženství, požívat stejných oprávnění jako náboženství židovské.

Čtvrtá kapitola popisuje perzekuce, které již byly prováděny ze strany římského státu, ačkoliv zpočátku pro ně neexistoval pevný právní základ. Z této doby pochází známá korespondence mezi císařem Traianem a Pliniem mladším. V tomto období (od počátku 2. století do poloviny 3. století) stát přistupoval ke křesťanům vcelku tolerantně. Říši se hospodářsky i vojensky dařilo a císaři nejevili zájem na nějakém masovém pronásledování křesťanů. Pokud již došlo k nějakým perzekucím, nejednalo se o velké a organizované akce, ale spíše o případy, kdy byli křesťané udáváni jinými občany a souzeni, a případně popraveni za víru v pověry.

Pátá kapitola popisuje následující období perzekucí, které již byly postaveny na právním základě. Za vlády císaře Decia dochází k prvnímu opravdu systematickému pronásledování křesťanů. Běžnými prostředky, které měly zlomit vůli věřících, bylo

upalování na hranicích, smrt při gladiátorských hrách, stětí či vyhnanství. Přestože mnoho křesťanů tomuto tlaku podlehl, velké množství křesťanů se své víry nezřeklo a po své smrti byli oslavováni jako mučedníci. Po období klidu přišla vlna nejkrutějšího pronásledování, a to za císaře Diocletiana. Císař se rozhodl křesťanství zcela vymýtit a za tímto účelem vydal několik dekretů, které křesťany zbavovaly občanských práv, odebíraly jim jejich majetek, nařizovaly zničit křesťanské stavby i náboženské předměty a spisy. Došlo k uvěznění církevních vůdců, kteří byli nuceni obětovat pohanským bohům, přičemž odmítnutí znamenalo smrt. Nejintenzivnější perzekuce probíhaly ve východní části říše.

Celkově se ovšem tyto perzekuce křesťanů minuly účinkem a císař Galerius následně vydal v roce 311 toleranční výnos, posléze potvrzený slavným ediktem milánským císaře Konstantina. Oba zaručovaly křesťanům svobodné praktikování jejich náboženství. Situaci křesťanů v době vydání ediktu a následující období, během kterého se křesťanství stále více rozšiřovalo po celé říši, zachycuje šestá kapitola. Sedmá kapitola pak popisuje závěrečné období této části dějin křesťanství, kdy se z dříve pronásledovaného náboženství stává rozhodnutím císaře Theodosia roku 380 náboženství státní. Osmou kapitolou je závěr, zabývající se i možnými důvody perzekucí a následného úspěchu křesťanství.

Klíčová slova: Perzekuce křesťanů. Římská říše. Edikt milánský.

Abstract

The topic of this thesis is the persecution of Christians in Ancient Rome. The paper describes historical circumstances that led to the persecution, explains the reasons and social background that made the persecution viable and provides a list of legal instruments that were used by the Roman institutions during the course of the persecution.

The early Christian history was marked by the persecutions striving to suppress or even eliminate this newborn religion. Oppression during the times of Roman emperors first occurred in the course of Nero's reign and peaked after Diocletian came to power. It was directed not only to the opposition of Christians to recognize the official cult of the gods, but was also politically motivated because the Roman emperors were not to succumb to the idea of nonconforming citizens.

The thesis consists of 8 chapters. The first chapter contains the introduction of the thesis, the second chapter consists of a short digression into the traditional Roman religion describing its characteristic features and the relationship between Roman people and their gods. This chapter also presents some cases of state intervention against different religions and cults. The end of the second chapter deals with the Christianity itself and the way it is different from the traditional Roman religion.

The third chapter describes the beginnings of the persecutions against Christians, a short introduction to the history of Judaism and the relationship between the Jews and first Christians. Initially, the Christianity was viewed by the Roman Empire only as a Jewish sect, but by the Jews they were viewed as heretics. This situation meant certain advantages to Christian religion because as a religion recognized by the state it was entitled to enjoy the same privileges as the Judaism.

The fourth chapter addresses the first actual persecutions carried out by the Roman Empire even though there was no consistent legal background for those actions. The famous set of letters exchanged between the emperor Trajan and Pliny the Younger originates in this era. In this period (from the beginning of the 2nd century to the mid-3rd century) a more tolerant approach was taken in the treatment of Christians. The Roman Empire in this period was economically and militarily sound and emperors were not in favour of persecuting Christians. If a Christian was persecuted, it wasn't a large organized event, but individual cases usually started due to civilian denunciations and they were tried and executed for believing in superstitions.

The fifth chapter describes the following period of persecutions that were based on a sound legal background. During the course of the reign of emperor Decius began a first systematical persecution of Christians. The common means designed to break the Christian belief system were death at the border, execution at the circus games, decapitation or exile. Despite the failure of many Christians during this time of persecution there were also a large number of martyrs, which strengthened the religion. After a long period of peace came a wave of the cruellest of all the persecution in the 2nd Mid 3rd century under Emperor Diocletian. The emperor decided to completely wipe out Christianity and issued several decrees; first Diocletian got rid of all Christian civil employees, and then ordered to destroy all Christian buildings, religious articles and writings. Church leaders were imprisoned and forced to sacrifice to pagan gods. Refusal meant torture, death or straight. The most brutal persecution took place primarily in the eastern part of the Roman Empire.

Overall, however, the persecution of Christians missed its objective and Emperor Galerius (311 A.D.) then gave tolerance yield, which was confirmed by Constantine in 313 A.D. and guaranteed Christians free practice of their religion. This period and the subsequent period of spreading Christianity to the foreign lands of the Empire is examined in the sixth chapter. The seventh chapter describes the final period of the early Christian history in which the persecuted religion became the state religion by the decision of the Emperor Theodosia (380 A.D.). The eighth chapter, the conclusion, summarizes the thesis and deals with the possible reasons for the persecutions and the following victory of Christianity.

Keywords: The persecution of Christians. Roman Empire. Constantine.